

Kulttuuriympäristön tietovarannot kansallisessa Ryhti- järjestelmässä: määrittelytyön esiselvitys

Ilpo Tammi
Henrika Ruokonen
Hilla Tarjanne
Otso Helenius
Emilia Timlin

Ubigu Oy
Ubigu Oy
T:mi Hilla Tarjanne
Ubigu Oy
Ubigu Oy

Sisällysluettelo

1. Johdanto	3
2. Säädännöllinen tausta sekä eri toimijoiden roolit	6
2.1. Säädännöllinen tausta	6
2.2. Keskeisiä toimijoita ja niiden tehtäviä	8
3. Kulttuuriympäristön tietovarannot	10
3.1 Nykytilan ongelmat ja kehittämistarpeet	10
3.2 Keskeiset kulttuuriympäristötiedon varannot ja tietoprosessit	14
Arkeologiset kohteet ja muinaisjäännösrekisteri	15
Valtakunnallisesti merkittävät arkeologiset kohteet (VARK)	16
Maailmanperintökohteet	17
Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY)	18
Rakennusperintölain nojalla suojellut kohteet	18
Valtion asetuksella suojellut kohteet	20
Rautatiesopimuskohteet	21
Kirkollinen rakennusperintö	21
Rakennettua kulttuuriympäristöä koskevat selvitykset eri aluetasoilla	22
Paikalliset ja maakunnalliset maisemainventoinnit	22
Arkeologisen ja rakennetun kulttuuriperinnön inventoinnit valtion alueilla (Metsähallitus)	23
Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet	26
Perinnebiotooppien inventointi	27
Valtakunnalliset ja maakunnalliset maisemanhoitoalueet	29
Kansalliset kaupunkipuistot	31
4. Kulttuuriympäristön tietovarannon kehittäminen	33
Tavoitetilan kuvaus	33
LIITE 1 Kustannushyötyanalyysin tiivistelmä	37
1. Kustannushyötyanalyysin toteutus	37
2. Kustannukset	38
3. Taloudelliset ja laadulliset hyödyt	39
Taloudelliset hyödyt	40
Laadulliset hyödyt	41
LIITE 2 Ylläpidon ja tuen organisaatiomalli	46
LIITE 3 BPMN-mallinnukset	49

Kannen kuva: Möhkön ruukin alue. Henrika Ruokonen

1. Johdanto

Kulttuuriympäristö¹ on kulttuuria sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta ilmentävä ympäristö. Kulttuuriympäristöjä syntyy ja ne muotoutuvat ihmisen toiminnan seurauksena. Niihin voidaan lukea kuuluvaksi rakennettujen kulttuuriympäristöjen lisäksi esimerkiksi kiinteät muinaisjäännökset, muut erikäiset arkeologiset kohteet, kulttuurimaisemat ja perinnebiotoopit. Maanpäällisten kulttuuriympäristökohteiden lisäksi kulttuuriperintö voi kattaa myös vedenalaisia kohteita.

Käsitteellä *kulttuuriympäristötieto* viitataan kaikkeen kulttuuriympäristöön liittyvään tietoon. Ympäristöministeriön, Suomen ympäristökeskuksen, ope- tus- ja kulttuuriministeriön sekä Museoviraston vuonna 2023 laatiman “Kulttuuriympäristön tiedonhallinnan tahtotilan” mukaisesti kulttuuriympäristötiedo- dilla voidaan tarkoittaa tietoa paikoista, alueista ja kohteista sekä kohde- joukkoja koskevia kuvauksia, määrittelyitä, merkityksiä ja arvoja.

Rakennettu kulttuuriympäristö² on kulttuuriympäristöä, joka muodostuu rakennuksista, rakennelmista ja rakennetuista alueista sekä niiden suh- teista toisiinsa ja ympäristöönsä. Rakennettuihin kulttuuriympäristöihin kuu- luvat myös puistot ja puutarhat sekä muut istutetut tai rakennusten käyttöön liittyvät luonnonvaraiset alueet kuten esimerkiksi metsälähiöiden suunnitel- lusti rakentamatta jätetyt alueet. Käsitteelle jokseenkin synonyymisesti on käytetty termiä rakennusperintö.³ Esimerkiksi rakennusperinnön suojelemi- sesta annetussa laissa (498/2010, rakennusperintölaki, RakPL) todetaan, että rakennettua kulttuuriympäristöä kutsutaan rakennusperinnöksi. Kulttuu- riympäristön sanastossa⁴ rakennettu kulttuuriympäristö ja rakennusperintö on eroteltu omiksi käsitteikseen. Sanastossa rakennusperinnöllä tarkoite- taan kulttuuriperinnön osaa, joka koskee rakennuksia, rakennelmia ja ra- kennettuja alueita, rakentamisen ja suunnittelun periaatteita sekä rakenta- misen tapoja ja näiden historiaa. Näin rakennusperintö käsitteenä on raken- nettua kulttuuriympäristöä täydentävä käsite.

Ympäristöministeriön alaisen Ryhti-hankkeen⁵ tavoitteena on kehittää ra- kennetun ympäristön tiedonhallintaa ja koota aihealueen keskeisiä tietoja kansalliseen tietojärjestelmään laadukkaasti ja helposti käytettäväksi. Kes- keiset maankäytön ja rakentamisen prosessit tukeutuvat jatkossa kysei- seen, tällä hetkellä kehitteillä olevaan järjestelmään. Tämä kulttuuriympäris- tön tietovarantoja käsittelevä esiselvitystyö kytkeytyy rakennetun ympäris- tön semanttisen yhteentoimivuuden edistämiseen, joka on ympäristöminis- teriön toteuttamaa, julkisen hallinnon tiedonhallinnasta annetun lain (906/2019, tiedonhallintalaki) mukaista toimialan yhteentoimivuustyötä.

¹ <http://uri.suomi.fi/terminology/rakkultymp/c3>

² <http://uri.suomi.fi/terminology/rakkultymp/c4>

³ <http://uri.suomi.fi/terminology/rakkultymp/c2>

⁴ <https://sanastot.suomi.fi/>

⁵ <https://ym.fi/ryhti>

Tietovaranto⁶ on looginen, toiminnan ja hallinnon tarpeista johdettu ja määritelty tietoaineistojen kokoelma. Se voi koostua tai olla osa yhden tai useamman järjestelmän tuottamista tai tietokannan sisältämistä tiedoista. Usea järjestelmä voi käyttää saman tietovarannon tietoja, jotka voivat olla peräisin yhdestä tai useammasta lähteestä eli tietokannasta tai muista tietorakenteista.

Rakennetun ympäristön tietojärjestelmän ("Ryhti-järjestelmä")⁷ vuonna 2023 alkanut toteutus jakaantuu alueidenkäytön suunnitelmien ja rakennusten tietovarantoihin sekä näiden tiedonkäsittely- ja välitysratkaisuihin. Järjestelmän kehittämisen tiekartan mukaisesti tavoitteena on tutkia kolmannen, kulttuuriympäristötietoja koskevan tietovarannon rakentamista osaksi kokonaisuutta. Tämä on myös eri hallinnonalojen välillä ilmaistu tahtotila.

Tämä kulttuuriympäristön tietovarannon määrittelytyön esiselvitystyö koostui seuraavista vaiheista:

- nyky- ja tavoitetilan prosessien kuvaaminen ja dokumentointi
- käyttötapauksen tunnistaminen ja kuvaaminen
- nyky- ja tavoitetilan kustannushyötyanalyysit yhteenvetoiheen
- tietovarannon ylläpito ja tukiorganisaation mallin ja vastuiden määrittely.

Tämän esiselvityksen laadinnasta ovat vastanneet ympäristöministeriön toimeksiannosta Ubigu Oy ja T:mi Hilla Tarjanne. Työtä ohjasi ympäristöministeriön, Suomen ympäristökeskuksen, ELY-keskusten, Museovirasto sekä opetus- ja kulttuuriministeriön edustajista koostunut ohjausryhmä.

⁶ <http://uri.suomi.fi/terminology/tuha/concept-141>

⁷ <https://ryhti.syke.fi/>

2. Säädannöllinen tausta sekä eri toimijoiden roolit

2.1. Säädannöllinen tausta

Kulttuuriympäristöjä koskeva säädannöllinen viitekehys on monitahoinen, ja siihen liittyvät sekä kansalliset että kansainväliset velvoitteet. Viitekehys lähtee Suomen **perustuslaista** (731/1999), jonka 20 § mukaisesti: *Vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille.*

Maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999 MRL. Uusi nimike on 1.1.2025 alkaen *Alueidenkäyttölaki* 752/2023) sekä tähän liittyvä maankäyttö- ja rakennusasetus (10.9.1999/895) ohjaavat maankäytön suunnittelua ja rakentamista. Vuoden 2025 alusta lähtien rakentamista koskeva osuus laista eriytyy omaksi *rakentamislaksiksi* (751/2023). Laeilla ohjataan maankäytön suunnittelujärjestelmää sekä rakentamisen ohjausta, rakentamista ja rakennetun ympäristön ylläpitoa, ja ne ovat keskeisiä kulttuuriympäristön suunnittelun, kehittämisen ja ylläpidon ohjausinstrumentteja. Lakiuudistuskokonaisuuteen liittyy myös **rakennetun ympäristön tietojärjestelmästä annettu laki** (431/2023), jonka nojalla tietojärjestelmään luovutettavista, osin kulttuuriympäristöjäkin koskevista, tiedoista määrätään.

Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet maankäyttö- ja rakennuslain mukaisen suunnittelujärjestelmän osana antavat tarkemmat valtakunnalliset ohjeet muun muassa kulttuuriperintöarvojen huomioimiselle. Tehtävän tueksi on laadittu useita valtakunnallisia tarkentavia inventointeja.

Luonnonsuojelulaille (9/2023) ohjataan luonnon suojelua, ja sen nojalla muodostetaan muun muassa luonnonsuojelualueet ja maisemanhoitoalueet. Vaikka lain päätarkoituksena on *luonnonsuojelu*, lukeutuvat lain piiriin useat luonnon ja ihmisen toiminnan rajapinnassa olevat ilmiöt, kuten kulttuurimaisemat, perinneluonto ja saamelaiskulttuuri. Ympäristöä koskevassa lupajärjestelmäkokonaisuudessa kulttuuriarvojen vaalimista ohjaavat myös **vesilaki** (587/2021), **ympäristönsuojelulaki** (527/2014) sekä **ympäristövaikutusten arviointimenettelystä annettu laki** (niin sanottu YVA-laki, 252/2017 2 §).

Laki Museovirastosta (282/2004) sekä **museolaki** (314/2019) yhdessä valtioneuvoston Museovirastosta antaman asetuksen ja sen muutoksen kanssa ohjaavat Suomen museojärjestelmää ja kulttuuri- ja luonnonperinnön säilyttämistä sekä näihin liittyviä vastuita kuten alueellisten vastuuseiden toimintaa. **Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksista annettu laki** (897/2009) säätelee ELY-keskusten tehtävistä, joihin kuuluu muun muassa kulttuuriympäristön hoito.

Metsähallituksesta annettu laki (234/2016) määrittää Metsähallituksen tehtävät, joihin kuuluu myös kulttuuriomaisuuden vaaliminen. **Laki Väylävi-**

rastosta (862/2009) taas määrittää viraston tehtäviksi muun muassa hallinnassaan olevien kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden kiinteistökohteiden, kulttuuriympäristöjen ja kulttuuriomaisuuden vaalimisen ja hoidon.

Rakennusperintölaki korvasi aiemman rakennussuojelulain (60/1985).

Lain nojalla voidaan suojella arvokkaita ja edustavia rakennetun kulttuuriympäristön kohteita kuten rakennuksia, rakennelmia ja rakennettuja alueita, joiden suojelua ei voida taata muilla keinoin kuten maankäyttö- ja rakennuslailla. Lisäksi rakennusperintöä suojellaan erityislakien avulla kuten **kirkkolailla** (652/2023) sekä **ortodoksisesta kirkosta annetulla lailla** (985/2006).

Valtakunnallisten rautatieasema-alueiden kohteiden säilyttämisestä on sovittu **rautatiesopimuksen** (1998) nojalla. Kohteiden suojelu tai suojelusta luopuminen ratkaistaan siinä yhteydessä, kun alueen tai sen rakennusten kehittämisen ja käytön suunnitteleminen tai luovuttaminen on ajankohtaista. Suojelun välineenä voi olla asemakaava vai rakennusperintölaki. **Valtion omistamien rakennusten suojelusta annettu asetus** (480/1985) on kumottu, mutta sen nojalla tehdyt vanhat suojelupäätökset ovat voimassa, kunnes asetuskohteen suojeluasia on käsitelty rakennusperintölain mukaisena suojeluasiana.

Ympäristössä sijaitsevat kiinteät muinaisjäännökset sekä näitä sisältävät alueet suoja-alueineen ovat rauhoitettuja muinaismuistolain (295/1963) nojalla. Muinaismuistolain uudistamista on valmisteltu opetus- ja kulttuuriministeriön asettamassa työ- ja seurantaryhmässä, jonka toimikausi oli 6.11.2020-30.6.2023. Uudistamistyön yhteydessä on arvioitu ja määritelty muinaismuistojen suojeluun, tutkimiseen ja tiedonsaantiin liittyvät tavoitteet. Työryhmä ehdottaa uutta lakia arkeologisesta kulttuuriperinnöstä⁸. Arkeologiseen kulttuuriperintöön kuuluisivat arkeologiset jäännökset, löydöt ja niistä hankittu tai tuotettu tieto.

Unescon maailmanperintösopimuksen (1972) avulla pyritään suojelemaan maailman kulttuuri- ja luonnonperintöä. Sopimus kuuluu opetus- ja kulttuuriministeriön alaisuuteen, mutta sen toimeenpanosta vastaa Museovirasto. Sopimuksen ratifioineiden valtioiden vastuulla on mahdollisten tulevien maailmanperintökohteiden tunnistaminen, dokumentointi ja nimeäminen maailmanperintöluetteloon. Sopimusosapuolten tulee myös huolehtia jo olemassa olevista maailmanperintökohteistaan. **Haagin** vuoden 1954 **yleissopimus** on Unescon alainen humanitaarinen yleissopimus, jonka tavoitteena on kulttuuriomaisuuden suojelu aseellisen selkkauksen sattuessa. Suomi ratifioi yleissopimuksen ja siihen liittyvän pöytäkirjan vuonna 1994. Haag-luettelo on Museoviraston asiantuntijanäkemyksensä kansallisesti merkittävästä kulttuuriomaisuudesta.

⁸ Opetus- ja kulttuuriministeriön tiedote 24.10.2023: Työryhmä ehdottaa uutta lakia arkeologisesta kulttuuriperinnöstä. [Saataavilla: https://valtioneuvosto.fi/-/1410845/tyoryhma-ehdottaa-uutta-lakia-arkeologisesta-kulttuuriperinnosta](https://valtioneuvosto.fi/-/1410845/tyoryhma-ehdottaa-uutta-lakia-arkeologisesta-kulttuuriperinnosta). Luettu 9.11.2023

Valtioneuvoston asetus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä tehdystä Euroopan neuvoston puiteyleissopimuksesta 50/2018 eli niin sanottu **Faron yleissopimus** korostaa kulttuuriperintöä voimavarana, kulttuuriperinnön monimuotoisuutta ja merkitystä kestäväen taloudellisen kehityksen resurssina. Sopimuksen keskeisiin tavoitteisiin kuuluu kulttuuriperinnön, elämänlaadun, identiteetin ja kestäväen kehityksen välisen yhteyden vahvistaminen yhteiskunnassa.

Eurooppalainen maisemayleissopimus (14/2006) edistää maisema-arvojen huomioimista osana kulttuuriperintöä. Valtioneuvoston periaatepäätös (VN 2014) **kulttuuriympäristöstrategiasta**⁹ luo viitekehyksen kulttuuriperinnön vaalimiselle ja tietoisuuden lisäämiselle. Vuonna 2023 annettu valtioneuvoston periaatepäätös kulttuuriperintöstrategiasta 2023–2030 (VN 2023)¹⁰ tarkastelee ensimmäistä kertaa Suomessa kulttuuriperintöä kokonaisvaltaisesti. Strategia painottaa kulttuuriperinnön merkitystä yhteiskunnan eri osa-alueiden voimavarana, ja se sisältää vision ja arvot kulttuuriperinnölle ja sen edistämiseksi, käytölle ja säilyttämiselle tuleville sukupolville.

Unescon sopimusta vedenalaisen kulttuuriperinnön suojelemiseksi (2001) ei ole Suomessa vielä ratifioitu, mutta se ohjaa kuitenkin vahvasti toimintaa myös Suomessa. Sopimuksen pääaiheita ovat vedenalaisen kulttuuriperinnön määrittely sekä ne juridiset keinot ja kansainvälisen yhteistyön mekanismit, joilla suojele toteutetaan. Suojelusopimus sisältää samoja peruseriaatteita arkeologisen ja vedenalaisen kulttuuriperinnön suojelusta kuin Suomen muinaismuistolaki.

2.2. Keskeisiä toimijoita ja niiden tehtäviä

Kulttuuriympäristöä koskeva toiminta ja tiedon tuotanto ovat jakautuneet useiden eri tahojen välille monitahoisen, säädännöllisen perustan seurauksena.

Kulttuuriympäristöä koskevien asioiden ohjaus- ja kehittämissuhteet kuuluvat Suomessa ensisijaisesti kahdelle ministeriölle. Kulttuuriperintöalan linjauksista ja lainsäädännöstä vastaa **opetus- ja kulttuuriministeriö**. (Valtioneuvoston asetus opetus- ja kulttuuriministeriöstä 310/2010). **Ympäristöministeriö** (YM) vastaa alueiden käytön suunnittelun ja rakentamisen ohjauksesta sekä rakennettua kulttuuriympäristöä, rakennussuojelua ja maisemia koskevasta ohjauksesta ja kehittämisestä. Ympäristöministeriö vastaa rakennetun kulttuuriympäristön, rakennussuojelun sekä maisemahoidon ja -suojelun lainsäädännön kehittämisestä, ympäristön seurannasta ja tietojärjestelmiä koskevista asioista toimialallaan. Ympäristöministeriö vastaa myös toimialan tutkimukseen, kehittämiseen ja suunnitteluun liittyvistä asioista. (Valtioneuvoston asetus ympäristöministeriöstä 1286/2015).

⁹ <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4290-1>

¹⁰ <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023021527420>

Ympäristöministeriön alainen **Suomen ympäristökeskus** (Syke) on ympäristöalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, joka hallinnoi maisemiin ja rakennettuun ympäristöön liittyvää tietoa. Jatkossa Syke vastaa myös rakennetun ympäristön tietojärjestelmän (Ryhti) operoinnista.

Opetus- ja kulttuuriministeriön alainen **Museovirasto** vastaa viranomaisena puolestaan kulttuurihistoriallisesti arvokkaan ympäristön, arkeologisen kulttuuriperinnön ja rakennusperinnön sekä kulttuuriomaisuuden suojelusta ja hallinnoi näihin liittyvää tietoa. Lisäksi viraston tehtävänä on tukea ja kehittää museoalaa valtakunnallisesti.

Metsähallitus vastaa valtion omistamilla alueilla (pääosin metsäalueet) sijaitsevista kulttuuriympäristöistä ja niiden hoidosta. Rakennetun ympäristön ja kulttuuriympäristön osalta tähän lukeutuvat ensi sijassa metsäteollisuuden tarpeisiin rakennetut rakennukset ja rakennelmat sekä maatalousrakennukset. Näiden suojelusta tehtiin aikoinaan **Sopimus museoviraston ja Metsähallituksen välillä rakennusten suojelussa ja varjelussa noudatettavasta luokittelusta**. Kohteet ovat erityisesti erilaisia kämppejä, aittoja, asuinrakennuksia, saunoja sekä pirttejä. Lisäksi Metsähallituksen hallinnoimilla maa- ja vesialueilla on runsaasti muinaisjäännöksiä, joiden hoidosta Metsähallituksen Luontopalvelut vastaa muun muassa perinnetuotooppien hoidon ohella.

Senaatti-konserni, joka muodostuu Senaatti-kiinteistöistä ja sen tytäriyrityksistä Puolustuskiinteistöistä sekä Senaatin Asema-alueet Oy:stä, ja Väylävirasto ovat Metsähallituksen lisäksi valtion suurimpia kiinteistönhaltijoita, ja ne tuottavat, tallentavat ja ylläpitävät tietoja hallinnoimistaan kohteista ja alueista. Väyläviraston vastuulla ovat muun muassa vanhat majakat, museotiet ja -sillat sekä museokanavat¹¹. Näillä valtion kiinteistönhaltijoilla on kulttuuriomaisuutta, joka on luokiteltu valtion strategiseksi kulttuurihistoriallisesti kiinteistövarallisuudeksi, ja ne tuottavat myös rakennusperintöön liittyviä inventointeja, joiden avulla on määritelty valtion kiinteistönhaltijoiden hallinnassa olevia arvokohteita. Esimerkiksi Väylävirasto toteuttaa kulttuurihistoriallisesti arvokkaita väyläverkon kohteita koskevia inventointeja ja tallentaa niistä tietoa omiin järjestelmiinsä.

Alueellisia kulttuuriympäristöihin liittyviä tietovarantoja tuottavat ja ylläpitävät **elinkeino-, liikenne-, ja ympäristökeskukset** eli ELY-keskukset (ympäristövastuualueet), Suomenlinnan hoitokunta, alueelliset vastuumuseot, maakunnan liitot ja kunnat. **Kunnat** ovat vastuussa muun muassa kaavoituksesta, rakentamisesta, rakennusvalvonnasta, kulttuuri- ja museotoiminnasta sekä rakennus- ja huoneistotietojen ylläpidosta. Kunnilla on vastuu huolehtia siitä, että alueiden käyttö perustuu riittäviin selvityksiin ja että rakennetun ympäristön sekä luonnon- ja kulttuuriympäristön tilaa seurataan. Pääosa alueellisista vastuumuseoista on organisoitu kuntien kautta, muutamia poikkeuksia (esimerkiksi Porvoon museo toimii yhdistysperusteisesti).

¹¹ <https://vayla.fi/ymparisto/maisema-kulttuuriymparisto>

Maakuntien liitot vastaavat maakuntakaavoituksesta ja tähän liittyvästä tiedontuotannosta.

Kulttuuriympäristöjä koskevaa tietoa tallennetaan myös muissa valtakunnallisissa tai alueellisissa organisaatioissa, kuten esimerkiksi Suomen yliopistokiinteistöt Oy:ssä, Suomen Kotiseutuliitossa, seurakunnissa ja muissa kirkollisissa yhteisöissä. Valtakunnallisina vastuumuseoina muun muassa Saamelaismuseum, Arkkitehtuurimuseo ja Mobilia toimivat myös kulttuuriympäristötiedon tuottajina ja tallentajina. Merkittävä määrä kulttuuriympäristötietoa syntyy myös viranomaisprosessien ulkopuolella.

3. Kulttuuriympäristön tietovarannot

3.1 Nykytilan ongelmat ja kehittämistarpeet

Julkinen hallinto tarvitsee tietoa kulttuuriympäristöstä alueiden käytön ja rakentamisen ohjaukseen, maankäytön suunnitteluun, kulttuuriympäristön tilan ja suojelun seurantaan, muutosten ennakointiin ja seurantaan. Tärkeimpiä, viranomaisten tarvitsemia tietoja ovat kohteiden

- suojelutilanne eli onko kohteella tai alueella suojelua, minkä suojeluvälitteen nojalla kohde on suojeltu ja mikä on itse suojelumerkintä sekä
- arvotutilanne eli onko kohdetta tai aluetta arvotettu jonkin selvityksen, inventoinnin, hankkeen tai lausunnon yhteydessä, kuka arvotuksen on tehnyt, koska se on tehty ja mikä on arvio.

Kohteiden suojelutilanne ja vielä erityisemmin arvotutilanne kohdistuvat harvoin 1:1 rakennukseen tai 1:1 kiinteistöön: Asemakaavalla voidaan suojella alue, joka ei noudata kiinteistörajoja. Rakennuksen osa voidaan arvottaa kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi, mutta muulle osalle ei liitetä arvoja. Kaksi rakennusta yhdessä voi muodostaa arvokkaan pihapiirin, vaikka toinen niistä yksinään ei.

Yritykset ja yksityiset toimijat hakevat tietoa kulttuuriympäristöstä esimerkiksi rakentamisen suunnitteluun ja rakennusten ylläpitoon, tutkimuksen ja koulutuksen ja opiskelun, kasvatuksen sekä matkailun tarpeisiin.

Kulttuuriympäristötietoa syntyy viranomaisten laatimissa ja/tai ohjaamissa hankkeissa kuten inventoinneissa, selvityksissä ja tutkimuksissa. Myös itse viranomaistyö, kuten suojeluprosessit sekä hankkeiden valvonta ja lausumismenettelyt, tuottavat jatkuvasti uutta tietoa kulttuuriympäristöistä.

Ensimmäisen, valtakunnallisen kulttuuriympäristöstrategian (2014–2020) toimeenpanon arvioinnissa¹² todettiin, että kulttuuriympäristötietoa on nykyisin aikaisempaa enemmän saatavilla, mutta merkittävänä puutteena on edelleen tiedon laatuun kuten laadun epätasaisuuteen liittyvät tekijät, tiedon

¹² <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-690-7>

hajanaisuus sekä tietojärjestelmien riittämätön yhteentoimivuus. Esiselvi-tyksen yhteydessä toukokuussa 2023 järjestetyssä työpajassa osallistujat, jotka edustivat laaja-alaisesti erilaisia kulttuuriympäristöjen parissa työskenteleviä asiantuntijoita, kuvasivat näitä samoja haasteita.

Kulttuuriympäristöön liittyvän tiedontuotannon, -hallinnan ja ylläpidon prosessit sekä vastuut ovat hajautuneet monelle eri toimijalle sekä useisiin eri prosesseihin. Lisäksi kulttuuriympäristöä tai siihen linkittyviä organisaatioita ohjaava lainsäädäntö on hajautunut useisiin eri lakeihin ja muihin säädöksiin. Käytännössä törmätään usein tilanteisiin, joissa ei ole selvyyttä siitä, kenen vastuulle jonkin kohteen suojeleminen tai seuranta kuuluvat, tai mihin säädökseen nojaten kulttuuriympäristökohde on suojeltu.

Kulttuuriympäristötiedon tuottamisen, omistajuuden ja ylläpidon roolit ja vastuut ovat epäselviä. Erityisesti rekisterien ylläpidon kannalta nykyinen säädäntöpohja on puutteellinen. Lakeihin on tyypillisesti kirjattu päätös-iranomainen, mutta aineiston ylläpidosta saattaa vastata jokin muu taho tai useampi taho eikä ylläpidosta ole määrätty laissa.

Hajautunut toimintakenttä ja vastuut ovat johtaneet tilanteeseen, jossa kulttuuriympäristötietoja tallennetaan ja käsitellään useissa erillisissä tietojärjestelmissä. Viranomaisille on muodostunut useita päällekkäisiä rekistereitä tiedon seurantaan varten. Nykylainsäädännössä on vain harvoin kirjauksia kulttuuriympäristöön liittyvästä tiedosta, tiedonhallinnasta tai tiedonsaantiin liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista. Uusi tiedonhallintalaki ei ole juurikaan käytännössä ehtinyt vaikuttaa tiedonhallinnan käytänteisiin.

Esimerkiksi Museoviraston ylläpitämällä muinaisjäännösrekisterillä ei ole juridista asemaa. Vaikka rekisteriä päivitetään jatkuvasti, se ei ole ajantasainen eikä kattava. Toisaalta kaikissa alueellisissa vastuumuseoissa, joilla on kulttuuriympäristöön liittyvä tehtävä, ei ole tällä hetkellä käytössään kulttuuriympäristön tietojärjestelmiä, mikä tarkoittaa, että kulttuuriympäristöjä koskevan tiedon haku ja kohteiden seuranta on työlästä. Tämä puolestaan vaikeuttaa lain tarkoittamien tehtävien toteuttamista.

Yksi työpajassa toistuvasti kuvattu nykytilan haaste olikin kulttuuriympäristötietojen sijainti useissa eri järjestelmissä. Tämän takia erilaisten tietojen löytämiseen, kokoamiseen ja yhdistämiseen kuluu merkittävästi aikaa. Toimijan on käytettävä yhtäaikaista lukuisia eri järjestelmiä ja tietokantoja saadakseen kattavan kokonaiskuvan kulttuuriympäristöstä. Useimpiin järjestelmiin ja rekistereihin pääsyä on rajoitettu, joten käyttöoikeudettoman toimijan on kerättävä tietoa erillistietopyyntöjen avulla. Näin myös tietopyyntöihin vastaaminen ja erillisaineistojen kokoaminen vie resursseja tietojen hallinnoivilta ja ylläpitäviltä tahoilta. Lisäksi työpajassa kuvattiin, että tietojen hallinnoivat toimijat ovat usein epätietoisia siitä, keillä on oikeus tietojen käyttöön ja mille tahoille tietoa tulee luovuttaa niitä pyydettyä.

Koska tieto on hajautunut useisiin eri tietojärjestelmiin, ei toimijoilla ole tyypillisesti myöskään kokonaiskuvaa olemassa olevista tiedoista eikä niiden tyypistä, laadusta tai saatavuudesta. Lisäksi eri tietojärjestelmissä käytetyt

käsitteet ovat kirjavia ja usein alueellisesti tai temaattisesti painottuneita. Vain osa tallennetusta tiedosta on rakenteisessa muodossa ja sellaisenaan hyödynnettävissä eri tilanteissa ja esimerkiksi muihin tietoaineistoihin yhdistettävissä.

Monet kulttuuriympäristötiedon tallennuksessa käytetyistä järjestelmistä ovat sekä teknisesti että tietosisällöllisesti vanhentuneita. Haasteita on muun muassa yhteentoimivuuteen sekä henkilötietojen suojaan ja käsitteilyyn liittyvien vaatimusten täyttämässä. Järjestelmien vanhentuminen on haaste myös Ryhti-järjestelmän näkökulmasta, mutta se näkyy käytännön ongelmina jo nykytilanteessa, kun eri tietojärjestelmien välille on hankala rakentaa rajapintoja sekä tietojen hyödyntämistä ja jakamista helpottavia käyttöliittymiä. Nykytilanteessa tietojärjestelmien kehitys on ollut hidasta, ja eri toimijat ovat kehittäneet toimintaansa palvelevia järjestelmiä toisistaan erillään.

Toinen merkittävä haaste on, että useat eri toimijat käsittelevät samaa kulttuuriympäristökohdetta koskevaa tietoa toisistaan irrallisesti omissa prosesseissaan ja järjestelmissään. Samaa kulttuuriympäristön kohdetta, esimerkiksi muinaisjäännostä tai rakennusta, koskevaa tietoa voidaan käsitellä keskushallinnossa ja aluehallinnossa eri järjestelmissä. Tämän seurauksena tietoja myös tallennetaan, säilytetään ja ylläpidetään päällekkäisesti, eri tavoin sekä erilaisin perustein. Järjestelmät voivat sisältää osittain tai täydellisesti päällekkäisiä tietoja. Täydellisellä päällekkäisyydellä tarkoitetaan tilannetta, jossa yhdestä kohteesta on olemassa samoja tietueita toisistaan eroavilla tiedoilla: kohteella saattaa esimerkiksi olla kaksi toisistaan poikkeavaa sijaintia. Osittaisella päällekkäisyydellä taas tarkoitetaan tilannetta, jossa tietueiden tietojen arvot eivät eroa toisistaan, mutta toisen tiedot ovat kattavammat tai käänteisesti toisesta puuttuu tietoja. Osittaiseksi päällekkäisyydeksi voidaan laskea myös tilanne, jossa tiedot ovat sinänsä samansuuntaisia, mutta niiden tarkkuus vaihtelee.

Tämä tietojen samanaikainen toisteisuus ja eroavuus vaikeuttaa löydetyn tiedon alkuperän, ajantasaisuuden sekä muiden laatutekijöiden arviointia. Yleiseksi ongelmaksi työpajassa tunnistettiin kulttuuriympäristötietojen metatietojen puute. Kun tiedot esimerkiksi kohteen luontipäivästä, tallentajasta sekä tekijästä puuttuvat, on vaikeaa arvioida tiedon ajantasaisuutta tai paikansapitävyyttä.

Tietoja päivitetään tavallisesti osana asiantuntija- ja viranomaistoimintaa, mutta käytännön prosessien vuoksi tietoaaineiston laadussa, eheydessä ja ajantasaisuudessa on puutteita. Tiedon laatua ei yleensä arvioida tai seurata systemaattisesti. Tiedon laatuun liittyvät haasteet nostettiin laajasti esille työpajassa. Laadultaan puutteelliset tiedot ovat haaste etenkin tietojen hyödyntämisen ja niihin perustuvan päätöksenteon kannalta, sillä ne lisäävät tiedon hyödyntämisen yhteydessä tehtävien virhetulkintojen määrää.

Työpajassa keskusteltiin myös kulttuuriympäristöjä koskevan tiedon kattavuudesta sekä ajantasaisuudesta. Aineistoja eri järjestelmiin on tallennettu

pitkän ajan kuluessa ja tavallisesti oman toiminnan yhteydessä järjestelmien käyttöönoton jälkeen. Systemaattinen takautuva syöttö on käytännössä mahdollista yleensä vain poikkeustapauksissa, esimerkiksi kulttuuri-perinnön digitointiin myönnettyjen avustusten ansiosta tai hankkeiden yhteydessä.

Alueellisissa museotoimen järjestelmissä ongelmana on myös uusien tietojen tallentuminen. Tietoja syntyy, mutta niitä ei aina saada rakenteiseen muotoon ja tehokkaaseen käyttöön. Kulttuuriympäristön asiantuntijoina toimivien vastuumuseoiden rooli tiedon tuottajana ja käyttäjänä on merkittävä. Vastuumuseoiden resurssit ja toimintatavat kuitenkin vaihtelevat. Osalla 24 vastuumuseosta ei ole käytössään mitään kulttuuriympäristötiedon käsittelyyn suunniteltua tietojärjestelmää, mutta toisaalta osalla on käytössään rakennetun kulttuuriympäristön ja arkeologisen perinnön tietojen käsittelyyn suunniteltuja ratkaisuja. Tilanne on kirjava ja alati muuttuva. Osassa maakuntia inventointien ja selvitysten kohdetietojen tallentaminen on saatu hyvin ohjattua alueellisen vastuumuseon järjestelmään, mutta monilla alueilla tehdyt selvitykset ja inventoinnit jäävät irrallisiksi ja niiden hyöty vajaaksi.

Valtakunnallisten aineistojen osalta tilanne on yleisesti ottaen parempi kuin alue- ja paikallistasolla. Valtakunnalliset rekisteritiedot suojelukohteista ja suojelun ulkopuolisista kohteista syntyvät, mutta niihin liittyvät toimenpiteet ja hanketiedot tallentuvat heikosti, jolloin seuranta on vaikeaa.

Kaavoitus-, rakennusinventointi-, rakennusperintö- sekä rakentamislupaprosesseihin liittyen työpajassa nostettiin esille esimerkiksi ajantasaisen inventointitietojen puute. Tällöin kaavojen ja lausuntojen laatimiseen saataan käyttää puutteellisia tai jopa keskeneräisiä inventointeja. Tietoja ei usein ylläpidetä säännöllisesti ja joiltain alueilta ei ole saatavilla inventointitietoa lainkaan. Tämä koskee erityisesti maaseutua. Etenkin kuntien inventointitietojen suhteen henkilövaihdokset aiheuttavat tiedon katoamista, koska tietoja tehdyistä inventoinneista ei välttämättä ole koottu minnekään. Lisäksi erilaisten inventointien haasteena saattaa olla se, että niissä tehdyt arvottamiset ja niiden tulkinta vaihtelevat inventoijasta tai inventoinnin tulkit-sijasta riippuen. Tämän takia on mahdollista, että inventointiraportit saattavat olla keskenään ristiriitaisia.

Taulukkoon 1. on koottu esiselvityksessä järjestetyn työpajan havaintoja kulttuuriympäristötiedon laatuun liittyvistä haasteista.

Taulukko 1 Yhteenveto esiselvitystyön yhteydessä järjestetyn työpajan havainnoista kulttuuriympäristötiedon laatuun liittyvistä haasteista.

Tiedon ajantasaisuus	Tiedon ensisijaisuuden tunnistaminen	Tiedon oikeellisuus	Tiedon saatavuus	Tiedon yhteentoimivuus
Ajantasaisuuden arviointi haastavaa	Ensisijaista tietoa ei määritelty; hierarkkisuus puuttuu meta-tiedoista	Virheet digitoinnin yhteydessä	Käyttöoikeuden rajoitukset; ei pääsyä tietolähteisiin	Ei noudateta sovittua terminologiaa tai tietomallia
Ylläpidon puute; epäjärjestelmällinen päivittäminen	Tiedontuottaja ei näy tiedonsiirroissa	Paikkatietojen epätarkkuus ja virheet; virheelliset aluerajaukset	Tietojen hajanaisuus eri järjestelmissä; erilaiset ohjeistukset	Ei riittävää osaamista inventoinnissa
Tiedontuotannon ajankohta epäselvä; päivitysten ajankohta epäselvä	Samasta kohteesta useassa järjestelmässä eri tavoin tallennettua tietoa	Tietosisällön puutteellisuus (puuttuvia tai epäselviä tietoja)	Tieto ei liiku eri toimijoiden välillä	Ei tehdä yhteistyötä tiedon tuotannon suunnittelussa/ toteutuksessa
Liian harva päivitysväli	Epäselvää, mikä tieto on luotettavinta	Inventointituloksiin liittyvät epäselvyydet ja ristiriitaisuudet	Tietojen puutteellinen digitointi tai vajavainen arkistointi	Eri järjestelmien, kuten karttapalveluiden, välillä merkittäviä eroja, eroja myös käytännöissä

3.2 Keskeiset kulttuuriympäristötiedon varannot ja tietoprosessit

Ympäristöministeriön, Suomen ympäristökeskuksen, opetus- ja kulttuuriministeriön sekä Museoviraston vuonna 2023 laatiman “Kulttuuriympäristön tiedonhallinnan tahtotilan” mukaisesti tavoitteena on, että eri hallinnonaloilla tuotettava kulttuuriympäristötieto tuotetaan yhteentoimivasti, tieto on hyödynnettävissä eri järjestelmissä ja palveluissa sekä muodostaa yhteisen kokonaisuuden. Tavoitteena on synnyttää uusi kulttuuriympäristön tietovaranto osana rakennetun ympäristön tietojärjestelmää, jossa olisi saatavilla mahdollisimman yhteentoimiva ja koneluettava kulttuuriympäristön tietoa-

varanto. Tavoitteena on synnyttää uusi kulttuuriympäristön tietovaranto osana rakennetun ympäristön tietojärjestelmää, jossa olisi saatavilla mahdollisimman yhteentoimiva ja koneluettava kulttuuriympäristön tietoa-

Kulttuuriympäristön tietovarantoon on tarkoitus tallentaa ympäristöhallinnon tuottamat ja ylläpitämät kulttuuriympäristötiedot. Uusi kulttuuriympäristön tietovaranto korvautuu muun muassa Syken nykyisen GISALU-järjestelmän ja olisi yhteentoimiva muun muassa useista osajärjestelmistä koostuvan Luonnonsuojelun tietojärjestelmän kanssa. Lisäksi rakennetun ympäristön tietojärjestelmässä voitaisiin näyttää myös muut kuin ympäristöministeriön

vastuulla olevat kulttuuriympäristötiedot rajapintojen välityksellä muista järjestelmistä. Suomen ympäristökeskus vastaisi uuden kulttuuriympäristön tietovarannon perustamisesta, ylläpidosta ja tietojen luovuttamisesta.

Esiselvitystyössä on tarkasteltu eri prosesseja, joissa kulttuuriympäristötietoa muodostuu, sekä eri järjestelmiä, joihin tietoa tallennetaan. Työssä on laadittu näistä tiedontuotannon prosesseista prosessikuvat luontaisiin kokonaisuuksiin ryhmiteltyinä. Prosessikuvauksissa on pyritty kuvaamaan kunkin prosessin näkökulmasta keskeiset toimijat, tietovarannot ja tietovirrat sekä näiden välinen prosessin kulku sekä nykytilan että tavoitetilan mukaisesti. Tavoitetilan kuvaus liittyy kiinteästi kulttuuriympäristön tietovarannon käyttötapausten kuvaamiseen, sillä lähtökohtaisesti kuvataan tavoitetilan mukaisia käyttötapauksia. Tavoitetilan kuvauksissa nykytilasta mallinnetut prosessit on muutettu vastaamaan tilannetta, jossa:

- eri hallinnonalojen välille kuvattu tahtotila täyttyy
- nykytilan kartoituksessa tunnistettuihin pullonkauloihin on löydetty ratkaisuja
- tiedon tuottajien ja käyttäjien tunnistamiin käyttötapauksiin voidaan vastata
- kulttuuriympäristön tietovaranto on osana rakennetun ympäristön tietojärjestelmää.

Prosessikuvat on tehty BPMN¹³-standardin mukaisina kuvauksina, jotka voidaan viedä joko rakenteisena tietona (XML) tai kuvana tai grafiikkana raportin ohella haluttuun arkkitehtuuripankkiin. Mallinnukset on toteutettu olemassa olevan kirjallisen aineiston, kuten inventointiohjeiden, lakitekstien, selostusten, sekä käsiteltäviin prosessiin liittyvien asiantuntijoiden kanssa käytyjen keskustelujen perusteella. Lisäksi asiantuntijoilla oli mahdollisuus kommentoida tehtyjä BPMN-mallinnusten luonnoksia. Tekstikuvaukset olivat kommentoitavana myös avoimen Otakantaa-kyselyn kautta. Työn aikana tehdyt BPMN-prosessimallinnukset ovat raportin liitteessä kolme ja lisäksi ne on toimitettu ympäristöministeriölle erillisaineistona.

Seuraavaksi on listattu kustakin esiselvityksessä tarkastellusta prosessista lyhyt sanallinen kuvaus.

Arkeologiset kohteet ja muinaisjäänösrekisteri

Museovirasto ylläpitää muinaisjäänösrekisteriä, joka on arkeologisen kulttuuriperinnön valtakunnallinen ydintietojärjestelmä. Alun perin muinaisjäänösrekisteri luotiin viranomaistoiminnan tueksi. Sen ylläpitotehtävä perustuu historiaan eikä sille ei ole lakiin pohjautuvaa perustetta.

Muinaisjäänösrekisteriin karttuu tietoa useita eri väyliä ja useiden eri toimijoiden kautta. Toimijoita ovat muun muassa Museovirasto, alueelliset vas-

¹³ Business Process Model and Notation (BPMN)

tuumuseot, yliopistot sekä konsultit. Pääasialliset tiedon tallentajat ovat alueellisten vastuumuseoiden arkeologit, Museoviraston arkeologit sekä Museoviraston arkeologisten kokoelmien työntekijät.

Muinaisjäännösrekisterin kartunta on muihin kohderekistereihin verrattuna vilkasta. Lisäksi Museovirasto ylläpitää arkeologista hankerekisteriä, mutta sen karttumisen ei ole täydellistä.

Muinaisjäännösrekisterin tiedot syntyvät hankkeissa kuten inventoinneissa, arkeologisessa valvonnassa, tarkastuksissa, tutkimuksissa, kaivauksilla sekä koekaivauksilla mukaan lukien vedenalaiset kaivaukset. Lisäksi kansalaiset tekevät ilmoituksia arkeologisista esinelöydöistä sekä erilaista arkeologisista jäännöksistä Museoviraston Ilppari-ilmoituspalvelun¹⁴ kautta. Ilpparin käsittelyprosessi tuottaakin muinaisjäännösrekisteriin runsaasti löytöpaikkoja. Suurin osa näistä on metallinetsinlöytöjen löytöpaikkoja.

Muinaisjäännöstietojen omistajuudessa, oikeuksissa ja ylläpitovastuissa on epäselvyyksiä eikä nykytilanne ole tyydyttävä. Yhtä muinaisjäännöstä koskevaa tietoa voidaan käsitellä keskushallinnossa ja aluehallinnossa eri järjestelmissä. Kun järjestelmien välillä ei ole yhteyttä, menettelyssä syntyy helposti päällekkäistä ja/tai ristiriitaista tietoa. Esimerkiksi Metsähallituksen Rakenteiden, reittien ja arkeologisten kohteiden paikkatietojärjestelmä PAVEssa on rajapinta, jonka kautta Museoviraston ja vastuumuseoiden arkeologit voivat selata PAVEn tietoja. Rekisterit eivät kuitenkaan lue toisiaan ja niitä päivitetään toisistaan riippumatta. Kaikilla PAVEn kohteilla ei ole muinaisjäännöstunnusta eikä statustietoa. Vaikka kohde olisi identifioitu samalla muinaisjäännöstunnuksella molemmissa rekistereissä, eri rekisterien tiedot voivat poiketa toisistaan.

Viime vuosina myös alueelliset vastuumuseot ovat ottaneet käyttöön omia järjestelmiä arkeologisen tiedon käsittelyyn. Nämä tiedot ovat osin päällekkäisiä Museoviraston muinaisjäännösrekisterin kanssa. Muinaisjäännöstiedon päällekkäinen ylläpito on ensisijaisesti hallinnollinen ongelma. Arkeologista tietoa käsittelevien organisaatioiden työnjako sekä tiedon omistajuus ja oikeuskysymykset tulee ratkaista. Vasta, kun vastuunjako on selvä, tietojärjestelmien kehitystyön mielekkyyttä voidaan arvioida.

Kulttuuriympäristötiedon tietovarannosta voisi jatkossa saada tiedon vähintäänkin arkeologisen kohteen aluemaisesta rajausta paikkatietona sisältäen kohteen suoja-alueen sekä kaavalla suojelluista arkeologista kohteista.

Valtakunnallisesti merkittävät arkeologiset kohteet (VARK)

Museovirastossa on vireillä valtakunnallisesti merkittävien arkeologisten kohteiden eli VARK-alueiden määrittely¹⁵. Hankkeen ensimmäinen kuule-

¹⁴ <https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/ilmoitus/edit/asp/default.aspx>

¹⁵ <https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/arkeologinen-kulttuuripe-rinto/valtakunnallisesti-merkittavat-arkeologiset-kohteet-vark>

miskierros järjestettiin keväällä 2023. Työn tavoitteena on muodostaa luettelo, jonka valtioneuvosto voisi hyväksyä maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuvien valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamaksi inventoinniksi.

VARK-alueiden luettelo perustuu muinaisjäänösrekisteriin tallennettuihin tietoihin, mutta kyseessä on itsenäinen ja luonteeltaan pysyvä kokonaisuus. Luettelon tietoja kohteista ei muuteta, vaikka kohteiden tiedot muinaisjäänösrekisterissä muuttuisivat. VARK-alueisiin sisältyvien kohteiden yksilöinti ja joissakin tapauksissa myös aluerajaukset poikkeavat muinaisjäänösrekisterin tiedoista. Luettelon hyväksymisestä päättää valtioneuvosto, mutta luetteloon liittyvistä vastuista ei ole tehty päätöksiä.

Hanke päättyy vuoden 2023 loppuun mennessä, mutta sen viimeistelyn aikataulu on syksyllä 2023 vielä avoin.

Kulttuuriympäristötietovarannosta voisi jatkossa saada vähintäänkin tiedon arkeologisen kohteen rajoista ja lisäksi suositellusta suojavyöhykkeestä paikkatietona.

Maailmanperintökohteet

Yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemiseksi on Unescon vuonna 1972 hyväksymä kansainvälinen sopimus. Suomessa sopimuksen toimeenpanosta vastaa Museovirasto.

Suomessa on tällä hetkellä nimetty seitsemän Unescon maailmanperintökohdetta, joista kuusi kulttuurikohdetta ja yksi luontokohde. Lisäksi valmis-teilla on ehdotus Aalto-sarjakohteen nimeämisestä luetteloon.

Maailmanperintökohteiden paikkatietoaineistoja jakaa tällä hetkellä lähinnä Museovirasto osana kulttuuriympäristön paikkatietoaineistopakettia. Aluerajusten taustalla olevat arvotus- ja perustelumuiiot eivät ole helposti saatavilla.

Maailmanperintökohteeksi esitettävän kohteen tulee ensin sisältyä kansalliseen aieluetteluun. Museovirasto huolehtii Suomen aieluettelon päivittämisestä yhteistyössä Metsähallituksen luontopalveluiden kanssa. Unesco edellyttää, että kohde suojellaan kansallisella lainsäädännöllä. Mahdollinen maailmanperintöstatus ei itsessään ole suojeluinstrumentti, vaan suojelun tulee tapahtua kansallisen lainsäädännön puitteissa korkeimmalla mahdollisella suojelun tasolla¹⁶. Esiselvityksen aikana käydyissä keskusteluissa nousi esille, että Unesco ei pidä kaavasuojelua riittävänä. Suojeluprosessin pitää olla hyvässä vaiheessa ennen hakemista ja suojelun pitää olla valmis ennen Unescon päätöstä.

¹⁶ Ks. esim. <https://www.museovirasto.fi/fi/tietoa-meista/kansainvalinen-toiminta/kansainvalisia-sopimuksia>

Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY)

Valtioneuvosto päätti valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista viimeksi 14.12.2017. Tavoitteissa edellytetään huolehtimaan valtakunnallisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen ja luonnonperinnön arvojen turvaamisesta. Maankäyttö- ja rakennuslain mukaan tavoitteet on otettava huomioon ja niiden toteuttamista on edistettävä maakunnan suunnittelussa, kuntien kaavoituksessa ja valtion viranomaisten toiminnassa.

Museoviraston rakennetusta kulttuuriympäristöstä laatima inventointi¹⁷ RKY on valtioneuvoston päätöksellä otettu maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuvien valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamaksi inventoinniksi. Inventoinnin kohteet tulee huomioida alueidenkäytön suunnittelun lähtökohtana.

Museovirasto ylläpitää valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen eli RKY-alueiden tietoja. Museovirasto on määritellyt RKY-alueet ja valtioneuvosto on vahvistanut tekstit 1.1.2010.

RKY-valikoima ei kartu eikä kohteiden tietoja muuteta. Jos esimerkiksi kirkko palaa, tieto lisätään kohteen kommenttina tietokantaan.

Valikoiman uudistamisen esiselvitys on tekeillä. Jos uudistamishanke toteutuu, valikoimaan ja kohdetietoihin tulee muutoksia. Tällä hetkellä on havaittu muun muassa ongelma, että kohteiden kuvailutekstit ja aluerajaukset eivät aina vastaa toisiaan. Esimerkiksi RKY-alueen kuvauksessa voi olla mainittu jokin rakennus, joka ei sisälly paikkatietoaineistoissa esitettyihin aluerajauksiin.

Rakennusperintölain nojalla suojellut kohteet

ELY-keskukset päättävät rakennusperintölain mukaisesta suojelusta. Museovirasto toimii rakennusperintölain mukaisissa päätösasioissa asiantuntijaviranomaisena ja lausunnon antajana. Syke hallinnoi rakennussuojelukohteiden tietoa GISALU-järjestelmässä.

Rakennusperintölain 5 § mukaisesti esityksen rakennuksen suojelusta saa tehdä kohteen omistaja; valtion viranomainen, maakunnan liitto, alueellinen vastuumuseo ja kunta, jonka alueella rakennus sijaitsee; toimialueellaan sellainen rekisteröity yhteisö, jonka toimialaan kuuluu kulttuuriperinnön vaaliminen tai rakennetun ympäristön laatuun vaikuttaminen; saamelaiskäräjät,

¹⁷ Inventointi- ja selvityssanoja on käytetty raportissa jokseenkin synonyymisinä käsitteinä. Osasta tiedontuotannonprosesseista puhutaan vakiintuneen nimityksen mukaisesti inventointeina, kuten maisema-alueiden tai rakennusinventointi. Kuitenkin myös ”selvitys” käsite on viime aikoina korvannut inventointikäsitteen käyttöä. Inventointia voidaan lähtökohtaisesti pitää jonkin selvästi rajatun kohteen tai varaston sisällön läpikäyntiä.

jos asia koskee saamelaista rakennusperintöä tai kolttien kyläkokous, jos asia koskee kolttasaamelaista rakennusperintöä.

Vireilletulosta ilmoitetaan maanmittauslaitokselle, joka kirjaa suojeleuasian lainhuuto- ja kiinteistörekisteriin. Ennen päätöksentekoa ELY-keskus kuulee asianosaisia. Museovirasto antaa suojeleuasiassa antamassaan lausunnossa ehdotuksen suojeleuun kohdentumisesta ja suojeleumääräyksistä.

ELY-keskus päätöksentekijänä määrää myönteisessä suojeleupäätöksessä suojeleuun kohdentumisen ja suojeleumääräykset, jotka löytyvät Museoviraston rakennusperintörekisteristä. Päätöksentekijänä ELY-keskuksen vastuulla on lakisuojeleua koskevien tietojen tallentaminen Syken rekisteriin. Muilta osin rekisterinpidosta vastaa Syke. Lisäksi ELY-keskus ilmoittaa suojeleupäätöksen lainvoimaisuudesta maanmittauslaitokselle, joka kirjaa suojeleutiedon lainhuuto- ja kiinteistötietorekisteriin.

ELY-keskuksissa tallennetaan rakennusperinnön suojeleuun ja hoitoon liittyviä päätöksiä ja aineistoja kuntakaavoituksen ja kulttuuriympäristön paikkatietojen järjestelmään (GISALU). GISALU-järjestelmään tallennetaan tiedot rakennusperintölain mukaisista suojeleupäätöksistä, valtion asetuksella suojelelluista kohteista sekä valtion asetuksella suojelelluja kohteita koskevista päätöksistä, joissa on osoitettu varjellut kohteet. Lisäksi tallennetaan tietoja rakennusperinnön hoitoavustuksista.

Aineistojen valtakunnallisesta koonnista ja jakelusta vastaa Syke. Aineistoja käytetään lähteenä moniin valtakunnallisiin tarkasteluihin muun muassa kaavoituksen vuositilastointiin ja asemakaavoituksen seurantaan. Kukin ELY-keskus hallinnoi ja muokkaa oman toimialueensa aineistoja. Aineistot ovat avoimesti katsottavissa Karpalo-karttapalvelussa ja elinympäristön tietopalvelu Liiterissä. Syke vastaa myös rakennetun kulttuuriympäristön suojeleukohteiden (erityislaeilla suojelellu) INSPIRE-direktiivin mukaisesta aineistosta ja rajapinnasta.

ELY-keskukset toimittavat rakennussuojeleupäätökset tiedoksi myös Museovirastolle. Museovirasto tallentaa tiedon Museoviraston rakennusperintörekisteriin. Rakennusperintörekisteriin on tallennettu tietoja erityisesti rakennusperintölailla, asetuksella ja kirkollisella lainsäädännöllä suojelelluista kohteista, Rautatiesopimuksen mukaisista kohteista sekä muista Museovirastossa viranomaiskäsitellyssä olleista kohteista.

Museoviraston ylläpitämät tiedot ovat avoimesti saatavana Kulttuuriympäristön palveluikkunassa. Aineistojen paikkatietoja (suojelellu muinaisjäännökset, suojelellu rakennusperintö, RKY – valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt) voi ladata maksutta latauspalvelusta tai käyttää avoimia rajapintoja. Kohdetietoja voi selata myös Liiterissä ja Paikkatietoikkunassa sekä muissa palveluissa. Museoviraston ylläpitämään Museoverkoon sisältyy tietojärjestelmän suljettu ekstranet-palvelu, joka on tarkoitettu kulttuuriympäristöasioista vastaaville viranomaisille ja laitoksille. Palvelu on maksuton, mutta edellyttää käyttösojimusta.

Koska kohteiden tietoja ylläpidetään kahdessa rekisterissä, kohteiden seuranta pidetään hankalana. Museovirasto, ELY-keskus ja tarvittaessa alueellinen vastuumuseo antavat lausuntoja ja ohjausta korjaus- ja muutostöihin liittyvissä kysymyksissä. Nämä tiedot ja asiakirjat ovat vaikeasti löydettävissä ja saatavilla.

Kulttuuriympäristötiedon tietovarannon kautta tarkasteltavia tietoja voisivat olla kohteen sijaintitiedot, suojelun tilanne, suojelupäätöksen perusteet, suojelumääräykset, kohteen käyttötarkoitus sekä kuntotiedot. Tietoihin liittyvät mahdolliset rajoitteet, kuten yksityisyydensuojan huomiointi, tulee selvittää.

Valtion asetuksella suojellut kohteet

Merkittävä osa valtion omistamista vanhemmista rakennuksista, rakennusryhmistä ja rakennetuista alueista on suojeltu valtioneuvoston asetuksilla (480/1985 ja 278/1965). Asetukset on kumottu, mutta asetussuojelu on edelleen voimassa noin 800 rakennuksessa. Asetusten mukaiset suojelupäätökset on tehty useana monen kohteen päätöksenä lähinnä 1980- ja 1990-luvuilla. Päätökset on tehty valtioneuvostossa. Valtion asetuksella suojellut kohteet ovat kohdejoukko, joka ei lisäännä. Kohdejoukko vähenee sitä mukaa, kun ELY-keskukset kumoavat voimassa olevia asetussuojelupäätöksiä. Näin ollen kohteiden suojelustatus voi muuttua tai lakata asetussuojelun kumoamisen seurauksena.

Kohteiden tiedot löytyvät rakenteisessa muodossa sekä Museoviraston rakennusperintörekisteristä että Syken GISALU-palvelusta.

Kun asetuksella suojeltu valtion omistama rakennus luovutetaan pois valtiolta, rakennusperinnön suojelusta annettu laki velvoittaa ELY-keskuksen panemaan vireille rakennuksen suojelua koskevan asian. Asetussuojelu on vireillä siihen saakka, kunnes ELY-keskus on ottanut asian vireille ja tehnyt lainvoimaisen suojelupäätöksen tai suojelun kumoamispäätöksen. Asetussuojelu lakkaa, kun ELY-keskus on tehnyt suojeluasiaa koskeva päätöksen. Suojelupäätöksellä asetussuojelupäätös kumoutuu ja rakennusperintölain suojelu astuu voimaan. Pelkällä kumoamispäätöksellä asetussuojelu lakkaa.

Kohteet siirtyvät hyvin hitaasti rakennusperintölain tai kaavasuojelun piiriin taikka jäävät näiden ulkopuolelle.

Kulttuuriympäristötiedon tietovarannosta voisi jatkossa olla saatavilla kohteen sijaintitiedot, suojelun tilanne, suojelupäätöksen perusteet, suojelumääräykset kohteen käyttötarkoitus sekä kuntotiedot. Tietoihin liittyvät mahdolliset rajoitteet, kuten yksityisyydensuojan huomiointi, tulee selvittää.

Rautatiesopimuskohteet

Vuonna 1998 tehdyssä menettelytapasopimuksessa osapuolina olivat ympäristöministeriö, Museovirasto, Ratahallintokeskus, VR-Yhtymä Oy, Valtion kiinteistölaitos (Senaatti-kiinteistöt) ja Metsäntutkimuslaitos (nykyinen Luonnonvarakeskus).

Kohteiden tiedot löytyvät rakenteisessa muodossa Museoviraston rakennusperintörekisteristä. Kohteet eivät kartu eikä sopimuksen sisältö muutu. Kun kohteet vaihtavat omistajaa, sopimus ei edellytä rakennusperintölain mukaista käsittelyä toisin kuin asetussuojelluilla kohteilla. Rautatiekohteet siirtyvät hyvin hitaasti rakennusperintölain tai kaavasuojelun piiriin tai jäävät näiden ulkopuolelle.

Rautatiesopimus aiheuttaa paljon seuranta- ja valvontatyötä. Se on hyvin markkinoitu, tunnettu ja arvostettu, mutta siihen liittyvä suojelujuridiikka on epäselvä. Sopimus ei ole suojelusopimus, joten kohteiden suojelustatus on epäselvä.

Kirkollinen rakennusperintö

Suomen evankelisluterilaista kirkkoa koskevan kirkkolain mukaan kirkollinen rakennus, joka on rakennettu ennen vuotta 1917, on lain nojalla suojeltu. Kirkollisia rakennuksia ovat kirkko, kellotapuli, siunaus- ja hautakapeli sekä hautausmaalla oleva edellisiin rinnastettava rakennus. Kirkkohallitus voi määrätä vuotta 1917 myöhemmin käyttöön otetun kirkollisen rakennuksen suojeltavaksi, jos suojelu on perusteltua. Kirkon ja kirkollisen rakennuksen käsitteisiin liittyy tulkinnanvaraisuutta.

Aloitteen suojelusta voi tehdä Kirkkohallitus, seurakunta, tuomiokapituli tai Museovirasto. Kirkkohallitus tekee päätökset evankelisluterilaisten kirkollisten kohteiden suojelusta. Kirkkoloilla suojeltujen kohteiden määrä karttuu, mutta kartunta on hidasta. Vuonna 2004 Kirkkohallitus suojeli Museoviraston esityksestä 44 vuoden 1917 jälkeen rakennettua kirkollista rakennusta. Yksi kohde suojeltiin seurakunnan esityksestä 2010-luvulla. Syksyllä 2023 Museovirastossa on valmisteilla suojeluesitys 23 siunauskappelista.

Kirkkohallituksella on oma kohderekisteri BASIS, johon Kirkkohallitus ei itse täytä kohdetietoja, vaan seurakunnat vastaavat tietojen ylläpidosta. Kohdetietojen kattavuus on tämänhetkisen arvion valossa noin 50 prosenttia.

Laki ortodoksisesta kirkosta määrittelee kirkkolakia vastaavasti suojellun alaiseksi kaikki ennen vuotta 1917 rakennetut kirkot. Ortodoksinen Kirkkollishallitus tekee päätökset ortodoksisesta kirkosta annetun lain nojalla suojelluista kohteista. Kirkkollishallitus voi määrätä sitä uudemman kirkon tai rukoushuoneen suojeltavaksi, jos suojeluun on perusteltu syy. Suojeltuja kohteita on 20. Ortodoksisesta kirkosta annetun lain nojalla suojeltujen kohteiden määrä voi karttua, mutta hankkeita ei ole tällä hetkellä vireillä. Suojeluesityksen voi tehdä Kirkkollishallitus, Museovirasto tai seurakunta. Ortodoksinen kirkkohallituksen resurssit ovat hyvin niukat.

Sekä kirkkolailla että ortodoksisesta kirkosta annetun lain nojalla suojeltujen kohteiden tietoja ylläpidetään Museoviraston rakennusperintörekisterissä. Museovirasto tekee paljon asiantuntijatyötä suojelluissa kohteissa, mutta työn tulokset eivät tallennu rakennusperintörekisteriin. Tallennus on työlästä ja resurssit tietojen ylläpitoon niukat.

Rakennettua kulttuuriympäristöä koskevat selvitykset eri aluetasoilla

Alueelliset aineistot syntyvät erilaisten selvityshankkeiden tuloksena, eikä niiden valikoima ja sisältö ole selkeästi rajattua vaan hyvin vaihtelevaa. Selvitykset voivat olla esimerkiksi jotain tarkkaan rajattua kohdetta, kuten yksittäistä rakennusta tai rakennusryhmiä, koskevia rakennushistoriallisia selvityksiä tai laajempia, vaikkapa koko kunnan aluetta koskevia kulttuuriympäristöselvityksiä. Selvityshankkeissa syntyvän tiedon kartunta on vaikeasti ennakoitavissa.

Aineistot sisältävät tietoja kohteista, jotka ovat suojeltuja, ja kohteista, jotka eivät ole millään tavoin suojeltuja eivätkä ole tulossakaan suojelun piiriin. Jos alueella, kohteella tai rakennuksella ei ole suojelustatusta, sen kulttuurihistoriallinen arvotus ja arvottamisen metatiedot (kuka, milloin ja miksi arvottanut) ovat erityisen olennaisia.

Selvitysten tarjouspyynnöissä tulisi nykyistä tarkemmin määritellä luovutettavan tiedon muoto, tallennuspaikka sekä sisällölliset ja tekniset vaatimukset. Osassa maakuntia kohdetietojen tallentaminen on saatu hyvin ohjattua alueellisen vastuumuseon järjestelmään, mutta monilla alueilla tehdyt selvitykset ja inventoinnit jäävät irrallisiksi ja niiden hyöty vajaaksi.

Paikalliset ja maakunnalliset maisemainventoinnit

Paikalliset ja maakunnalliset inventoinnit maisemista ja niiden arvoista syntyvät pääasiallisesti kaavoituksen yhteydessä niin kuntien asema- ja yleiskaavoituksessa kuin maakuntien liittojen maakuntakaavoituksessa erityisesti kaavan valmisteluvaiheen maisemaselvityksissä tai -inventoinneissa. Mikäli jo prosessin alkuvaiheissa voidaan perustellusti todeta, ettei erityisiä arvoja ole, voidaan selvitys jättää laatimatta.

Maiseman muuttuminen on joitakin keskeisiä kaupunkialueita lukuun ottamatta keskimäärin hidas prosessi, mikä heijastuu selvitysten laatimisen frekvenssiin, joka on tyypillisesti noin 10–20 vuotta alueittain.

Kaavanlaadinnan yhteydessä maisema-arvojen selvittämisestä syntyy useita eri tietolajeja: selvitysraportit sekä näiden aikana tyypillisesti otetut valokuva-aineistot, mahdolliset luonnostelupiirroksot sekä inventointikohteiden paikkatietoaineistot.

Kaavoitus on eri maankäyttöisten intressien yhteensovittamista ja myös tämän tyyliä esittämistä. Tämän vuoksi selvityksissä laaditut, laajuudeltaan yleensä kattavimmat, tarkimmat ja tietosisällöltään rikkaimmat paikkatietoaineistot eivät tyypillisesti välity lopullisten kaava-aineistojen mukana

muualle kuin mahdollisesti kaavoitusorganisaation sisäiseen käyttöön. Tällöinkin tiedonhallinta on usein puutteellista, ja tiedot ovat hajautuneina erilaisiin projektien verkkolevykansioihin ja muihin vastaaviin sijainteihin ilman tarkempia metatietoja.

Selvitysaineistojen ohella laajempaan jakeluun päätyvätkin lähinnä selvitysten tulosten perusteella laaditut kaavakohteet (toisin sanoen kaavamerkinnot) kaavamääräyksineen. Mikäli kaavan vaikutusten arvioinnissa on edellytetty lisäselvityksiä, näitä täydennetään tyypillisesti kaavan ehdotusvaiheessa. Selvityksestä laaditaan yleensä kaavaselostukseen eräänlainen tiivistelmä. Aineistoista julkiseen jakeluun päätyvät yleensä kaavakartat, kaavamerkinnot ja -määräykset sekä kaavaselostus. Myös kaavan selvitysaineistot usein julkaistaan, joskin näiden osalta tiedon jakelukanavat vaihtelevat kunnittain. Kaava-aineistot on jaettu yleensä kunnan verkkosivustolla, toisinaan kunnan karttapalveluun asianomaisen kaavan aluerajaukseen linkitettyinä. Kaavaselvityksiä ei kuitenkaan aina jaeta avoimesti verkkosivuilla, vaan näitä on erikseen pyydettävä. Vain joissakin kunnissa, pääosin tietyissä suurissa kaupungeissa, itse kaavan kaavakohdesisältöä jaetaan avoimesti verkossa esimerkiksi paikkatietorajapintapalveluina.

Tyypillisesti sekä työpöytätyönä että kenttätyönä tehtävien selvitysten lähtötietoaineistona käytetään alueen aiempia vastaavia selvityksiä; kunnissa sekä kunnan omia että maakunnallisia selvityksiä, maakunnissa maakunnan omia sekä kuntien selvityksiä, joita usein kysytään selvityksen laatineelta organisaatiolta, mikäli näitä ei löydy verkosta. Toisinaan selvitykset ovat vain paperisina saatavilla niin sanotuissa käsiarkistoissa. Vastaavia tietopyyntöjä tekevät usein myös muut tietoja tarvitsevat viranomaiset ja muut tahot esimerkiksi lausunnonannon ja lupien käsittelyn tarpeisiin.

Lähtötietoaineistoina selvityksiä varten käytetään usein Syken avoimia paikkatietoaineistoja (muun muassa valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet, luonnonsuojelualueet, perinnebiotoopit ja niin edelleen), Museoviraston paikkatietoaineistoja (RKY-paikkatiedot), muinaisjäännösalueita ja -kohteita sekä historiallisia kartta-aineistoja Maanmittauslaitokselta tai Kansallisarkistosta. Erityisesti historiallisten kartta-aineistojen etsiminen ja hyödyntäminen on usein työlästä arkistotutkimusta. Tyypillisesti paikallisia inventointituloksia hyödynnetään valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventoinneissa ja näiden päivityksissä ja päin vastoin.

Jatkossa kaavakohteet ja kaavaan liittyvät selvitykset (ensi vaiheessa uusista kaavoista) saataisiin suoraan Ryhti-järjestelmän kautta haettua, mikä parantaa prosessia jonkin verran. Keskeisiä kysymyksiä on kuitenkin aiempien selvitysten ja inventointien liittäminen olemassa olevien kaavojen yhteyteen sekä selvityksissä muodostettujen paikkatietoaineistojen jakelu.

Arkeologisen ja rakennetun kulttuuriperinnön inventoinnit valtion alueilla (Metsähallitus)

Kulttuuriomaisuuden vaaliminen kuuluu Metsähallituksen julkisiin hallinto-tehtäviin. Kulttuuriperinnön kartoitus on Metsähallituksen Luontopalvelujen

hallinnoimilla alueilla sen toimintaan kuuluvaa perustyötä, johon sisältyy arkeologisen perinnön ja rakennusperintökohteiden tunnistaminen, raportointi ja kohdetietojen vieni tietojärjestelmiin. Valtion alueilla olevat kulttuuriperintökohteet ovat yksittäisiä rakennuksia, muinaisjäänköksiä tai useamman kohteen kokonaisuuksia kuten pihapiirejä ja muita kulttuuriympäristöjä. Kiinteät muinaisjäänkökset ovat muinaismuistolain suojelemia, joten ne on tunnistettava ja huomioitava luonnonhoitotöissä ja metsänkäsitelyssä myös Metsähallitus Metsätalous Oy:n hallinnoimissa monikäyttömetsissä. Lisäksi Metsähallitus ottaa omalla päätöksellään huomioon kaikki monikäyttömetsistä löytyneet kulttuuriperintökohteet, vaikka ne eivät nauttisi lain suojaa.

Luontopalvelut toteuttaa uusia kulttuuriperintökohteiden inventointeja sekä täydentää aiempia inventointeja. Inventoinnit tehdään Suojelualueiden kulttuuriperintökohteiden inventointi -ohjeen mukaan. Ohje täyttää arkeologisten kenttätöiden laatuvaatimukset. Ohjetta käytetään soveltuvin osin myös liiketoiminnan alueilla. Arkeologisten kohteiden sijainti ja luonne selvitetään tyypillisesti osana alueiden hoito- ja käyttösuunnittelua. Viimeisin kattava valtion talousmetsiin toteutettu kulttuuriperinnön inventointihanke toteutettiin vuosina 2010–2015. Kokonaisinventoinnin toteutus on dokumentoitu erilliseen raporttiin, joka antaa yksityiskohtaisen kuvan inventointityön toteutuksesta¹⁸.

Inventointeja valmistellaan tutustumalla erilaisiin tausta-aineistoihin, jotka auttavat kohdentamaan inventointeja alueille, jotka ovat potentiaalisia kulttuuriperintökohteiden sijaintialueita. Tavallisimpia käytettyjä lähdeaineistoja ovat erilaiset kartat, kuten nykyiset ja vanhat peruskartat, historialliset kartat ja maaperäkartat, muinaisjäänkörekisterin tiedot tiedossa olevista muinaisjäänkökohteista, erilaiset muinaisjäänkösten inventointi- ja tarkastuskertomukset, ilmakuvat ja ilmalaserkeilausaineisto, muu arkistotieto kuten kotiseutuarkistojen tiedot, historiakirjallisuus ja paikallisten haastattelut.

Maastokäynnin aikana dokumentoidaan tietoa kulttuuriperintökohteen (arkeologinen tai rakennusperintökohde) sijainnista ja laajuudesta, rakenteesta, kunnosta, mahdollisista uhkatekijöistä, hoitotarpeesta ja ehdotetusta suojelustatuksesta. Arkeologisista inventoinneista talletetaan myös kulku- loki. Lisäksi kohteesta otetaan valokuvia.

Tiedot kulttuuriperintökohteista tallennetaan Metsähallituksen “Rakennukset, rakenteet, reitit arkeologiset kohteet kohteiden paikkatietojärjestelmä PAVEen, ja osin myös suojelualueiden suunnittelu- ja seurantajärjestelmään (SASS)¹⁹. Kohdetietojen kuten sijainnin ja kohteen kunnan lisäksi järjestelmiin voidaan tallentaa liitetiedostoja esimerkiksi valokuvia ja raport-

¹⁸ Taivainen, J., 2016. Metsiin kadonneet. Valtion metsien kulttuuriperintökohteiden inventointihanke 2010–2015.

¹⁹ Järjestelmät ovat osa Metsähallituksen ESRI-tuotteisiin perustavaa Uljas-paikkatietojärjestelmäkokonaisuutta.

teja. PAVEn ja Metsähallituksen SILVIA-tietojärjestelmän tietoja täydennetään jatkuvasti normaalin metsäsuunnittelun yhteydessä. Kulttuuriperintötietoja päivitetään SILVIAN ja PAVEn välillä. PAVE-järjestelmän tietoja kulttuuriperintökohteista käytetään muun muassa suojelualueiden hoitoon ja suunnitteluun sekä kohteiden hoitoon ja käyttöön. Kohdetietojen lisäksi PAVEn tallennetaankin tietoa suunnitelluista ja toteutetuista kohteeseen liittyvistä hoito- ja ylläpitotoimista.

Inventointien yhteydessä kerättävän ja hoito- ja suunnittelutyössä kertyvän tiedon lisäksi järjestelmään päivitetään vuosittain Museoviraston ylläpitämän muinaisjäännösrekisterin tiedot valtion mailla sijaitsevista muinaisjäännöskohteista. Järjestelmien välillä on rajapinta, jonka toimivuudessa on kuitenkin ollut haasteita. Rajapinta mahdollistaa tietojen selaamisen, mutta rekisterit eivät lue toisiaan ja niitä päivitetään toisistaan riippumatta. Vaikka kohde olisi identifioitu samalla muinaisjäännöstunnuksella molemmissa rekistereissä, rekisterien tiedot voivat poiketa toisistaan. Kun järjestelmien välillä ei ole yhteyttä, menettelyssä voi syntyä niin päällekkäistä kuin ristiriitastakin tietoa. Ongelma on merkittävä. Muinaisjäännösrekisterissä on noin 35 000 kiinteää muinaisjäännöstä ja PAVEssa noin 7 000.

Tavoitetilan mukaisesti valtion alueilla sijaitseviin arkeologisiin ja rakennettuihin kulttuuriperintökohteisiin liittyvä tieto siirtyy Ryhti-järjestelmään rajapintojen kautta. Valtion alueilla sijaitsevien rakennettujen kulttuuriperintökohteiden, kuten esimerkiksi rakennukset ja sillat, kohdalla PAVE-järjestelmä on myös tavoitteen mukaisesti ensisijainen tallennusjärjestelmä. Metsähallituksen PAVE-järjestelmä on myös ensisijainen tallennusjärjestelmä Metsähallituksen hallinnassa oleville arkeologisille kohteille, joilla ei ole lain suojaa. Näin ollen kaikki PAVE:n sisältämät tiedot, eivät päädy muinaisjäännösrekisteriin. Metsähallituksella on parhaillaan käynnissä ULJAS-järjestelmän uudistamiseen liittyvä kehittämistyö. Sekä Ryhti- että ULJAS-järjestelmän kehittämisen näkökulmasta tietomalliin ja yhteentoimivuuteen liittyvät kysymykset on hyvä ratkaista varhaisessa vaiheessa.

Arkeologisiin kohteisiin, erityisesti muinaisjäännöksiin, liittyvän tiedon tallentamisessa haasteena ei ole pelkästään PAVE- ja Ryhti-järjestelmän välinen yhteentoimivuus ja tiedonsiirto, vaan yhteentoimivuus ja tiedonsiirto myös muinaisjäännösrekisteriin, joka on suunnitellun tavoitetilan mukaisesti ensisijainen sijainti arkeologisia kohteita sisältävälle tiedolle.

Metsähallituksen lisäksi myös muut valtion viranomaiset, kuten Väylävirasto, toteuttavat kulttuuriympäristötietoa tuottavia inventointeja, mutta niiden toimijoiden prosesseja ei tämän esiselvityksen yhteydessä tarkastelu.

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet (VAMA)²⁰ ovat Suomen maaseudun edustavimpia kulttuurimaisemia, joiden arvo perustuu monimuotoiseen kulttuurivaikutteiseen luontoon, hoidettuun viljelymaisemaan ja perinteiseen rakennuskantaan. Kohdelistassa on myös saamelaisia kulttuurimaisemia, saaristoalueiden elinkeinomaisemia, metsätalouden maisematyyppejä ja maisemanähtävyyksiä. Yhteensä listalla on 186 valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta.

Maisema-alueet perustuvat maankäyttö- ja rakennuslakiin, jonka valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet (VAT) edellyttävät, että valtakunnallisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen ja luonnonperinnön arvojen turvaamisesta huolehditaan.

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet inventoitiin vuosina 2010–2015. Inventointia täydennettiin julkisissa kuulemisissa ja lausuntokierrosten yhteydessä saatujen palautteiden perusteella vuosina 2016–2021. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventointi kattaa koko Suomen. Maisema-alueita koskevista selvityksistä vastasi ympäristöministeriö.

Päivitys- ja täydennysinventointeja varten valmisteltiin inventointiohjeet²¹, joissa on kuvattu inventointityön lähtökohdat sekä inventointikohteiden valintaan, inventointien valmisteluun, toteutukseen ja dokumentointiin liittyvät ohjeet. Ohjeistuksen tavoitteena oli tukea yhdenmukaisen inventointiaineiston saamista koko maasta.

Varsinainen inventointityö koostui neljästä vaiheesta: valmisteluvaihe, jossa laadittiin maakunnallinen maisemaselvitys ja valittiin inventoitavat kohteet, inventointi, jonka aikana kerättiin tiedot inventoitavista kohteista, maastokäynti, jonka aikana täydennettiin ja täsmennettiin inventointitietoja visuaalisten havaintojen pohjalta sekä loppuarviointi, jossa arvioitiin alue perustuen edellisiin vaiheisiin, ehdotettiin ja perusteltiin arvoluokka sekä kirjoitettiin aluekuvaukset ja piirrettiin aluerajaukset. Päivitysinventoinnit toteuttivat ELY-keskukset, maakuntien liitot omilla alueillaan tai Saamelaismuseum ja Luontokeskus Siida ympäristöministeriön ohjeistuksen mukaisesti. Inventoinnit pyrittiin ajoittamaan ja toteuttamaan maakuntakaavoituksen sopivan vaiheen mukaan.

Inventoinnin valmistelussa ja tausta-aineistoina hyödynnettiin monia eri lähtöaineistoja ja rekistereitä kuten aiempia maisemaselvityksiä ja inventointeja, Yhdyskuntarakenteen seurantajärjestelmää (YKR) sekä Alueidenkäytön paikkatietoja (GISALU). Paikkatietoihin tallennetuista aineistoista saatiin

²⁰ <https://www.ymparisto.fi/fi/luonto-vesistot-ja-meri/maisemat/arvokkaat-maisema-alueet>

²¹ Ympäristöministeriö, 2010. Inventointiohje. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnit. Maaseudun kulttuurimaisemat ja maisemanähtävyydet. MAPIO-työryhmä

tietoa muun muassa maan peitteisyyteen ja avoimuuteen liittyen (Corine, SLICES), rakennusten käyttötarkoituksesta ja iästä (RHR), kaavoituksesta, luonnonsuojelualueista, muinaisjäänöksistä sekä muista kulttuuriympäristöön ja luontoon liittyvistä inventoinneista.

Inventoinneissa valmistunut materiaali tallennettiin sähköisessä muodossa ELY-keskuksen perustamaan inventointikansioon. Inventointikansio sisältää seuraavia tietolajeja: inventointilomake, karttaliitteet, rajausehdotus karttamuodossa, valokuvat kartalla esitettyine kuvauspisteineen sekä tiivistelmän alueen inventoiduista kohteista. Lisäksi valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista tuotettiin erilliset alueelliset raportit. Kopiot aineistoista toimitettiin Sykelle, joka ylläpitää aineistoja järjestelmässään ja julkaisee niitä palveluissaan (muun muassa arvokkaat maisema-alueet sovellus, Ympäristöhallinnon yhteinen verkkopalvelu, Liiteri, ymparisto.fi, Syken avoin tieto- palvelu). Päivitysinventointia varten laadittiin ohjeistus valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden paikkatietokannan muodostamista varten. Tämä MAPA- aineistopaketti on ollut saatavilla Sykestä.

ELY-keskus tai maakunnan liitto toimitti ehdotukset uusista valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista ympäristöministeriöön, joka teki niistä päätöksen. Inventoinnin tulos (VAMA 2021) otettiin valtioneuvoston päätöksellä 18.11.2021 (YM/2021/70) maankäyttö- ja rakennuslain mukaisten valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamaksi inventoinniksi.

Valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita koskevien inventointien toteuttamiseen ei ole systemaattisesti ja säännöllisin väliajoin toistuvaa prosessia, vaan prosessi toteutetaan ympäristöministeriön todetessa tarpeen inventoinnin päivittämiseksi. VAMA-kohdeluettelo ei siten kartu eikä VAMA2021-inventoinnin kohteiden tietoja muuteta. Tavoitteena on ylläpitää tietoja ympäristöhallinnon kulttuuriympäristön tietovarannossa ja saada inventointitiedot ja aineistot osaksi Ryhti-järjestelmää. Tietovarannon kautta saatavilla tulisi olla ainakin aluerajaus paikkatietona ja perusteet tiivistetynä.

Perinnebiotooppien inventointi

Perinnebiotooppeihin liittyviä inventointeja tai selvityksiä toteutetaan useiden eri prosessien yhteydessä sekä useiden eri toimijoiden toteuttamana. Viimeisin valtakunnallinen perinnebiotooppien päivitysinventointi on ollut käynnissä vuosina 2019–2023. Inventointityön tueksi on tuotettu perinne-maisemien inventointiohje²², jonka tavoitteena on ollut yhdenmukaistaa inventointityön toteutusta sekä inventoinnissa syntyvien tietojen tallentamista. Valtakunnallista inventointityötä varten tehty maastoinventointilomake on suunniteltu palvelemaan perinnebiotooppeihin liittyvää inventointityötä myös muissa prosesseissa, kuten olemassa olevien kohteiden seuranta- ja hoitotyössä sekä ympäristötkiin liittyvissä selvitys- ja hakemusproses-

²² Kempainen, R., 2017. Perinnemaisemien inventointiohje. Raportteja 25/2017.

seissa. Inventointi- ja tallennusohje on laadittu niin, että tietoja voidaan hyödyntää valtakunnallisen ja alueellisen perinnebiotooppien tilan seurannan lisäksi myös muun muassa luontotyyppien uhanalaisuusarvioinnissa ja direktiiviraportoinnissa.

Inventointityön valmistelussa hyödynnetään useita erilaisia lähtötietoaineistoja inventointialueeseen tutustumiseksi sekä inventointialueen rajamiseksi. Pohjana toimivat mahdolliset kohteesta aiemmin kerätyt tiedot kuten SAKTI:n kohde- ja kuviotiedot sekä vanhat inventointilomakkeet. Inventointityön valmistelussa voidaan hyödyntää myös vanhoja karttoja (esimerkiksi ELY-keskusten paikkatietoaineistot, Kansallisarkiston kokoelma), ilmapuvia (esimerkiksi rajapintapalveluna ELY-keskusten paikkatieto-ohjelman ArcGIS:in tausta-aineistoista), valtakunnallisesti arvokkaisiin maisema-alueisiin sekä valtakunnallisiin ja maakunnallisiin maisema-alueisiin liittyviä selvityksiä sekä näihin liittyvää tai muuta paikkatietoaineistoa.

Inventointityön yhteydessä syntyy useita eri tietolajeja. Perinnemaisemien inventointiohjeen mukaan maastokäynnin havainnot raportoidaan maastokäyntilomakkeelle. Lomakkeen lisäksi tuotetaan kohteen ja osa-alueiden aluerajaukset sekä luontotyyppikuvioiden rajaukset kartta-aineistona sekä lisäksi mahdollisia valokuva-aineistoja, muistioita sekä kartalle kirjattuja havaintoja ja tarkennuksia. Aluerajauksen laadintaan on annettu tarkemmat ohjeet inventointiohjeessa. Inventoinnin yhteydessä kootaan kohteen geometriatietoja, hoitotietoja, lajitietoja sekä kohteen arvoluokkaan vaikuttavia tietoja. Maastokäynnin päätteeksi määritellään inventointikohteen arvoluokka.

Maastokäynnillä syntynyt aineisto tallennetaan ympäristöhallinnon Suojelualueiden kuviotietojärjestelmä SAKTIin²³. Mikäli inventoinnin toteuttaja ei ole viranomaistaho, jolla on pääsy SAKTI-järjestelmään, toimittaa inventoija inventointiaineistot alueelliselle perinnemaisemavastaavalle, joka tallentaa tiedot järjestelmään. Valtion viranomaisten, kuten ELY-keskusten ja Metsähallituksen, lisäksi esimerkiksi kunnat ja yksityiset maanomistajat voivat tehdä perinnebiotooppiin liittyvää selvitys- ja inventointityötä.

Tällä hetkellä perinnebiotooppeja koskevien tietovarantojen haasteena on toisaalta se, että kootusti tietoja on saatavilla vain osasta perinnebiotooppi-kohteita ja toisaalta se, miten laaja-alaisesti tallennetut tiedot ovat hyödynnettävissä eri toimijoiden tarpeisiin.

Vuosina 2019–2023 toteutetun perinnemaisemien inventointityön tavoitteena on ollut koota perinnemaisemia koskevaa tietoa saataville yhteen paikkaan. Vaikka valtakunnallisen inventointityön kautta tietoa SAKTI-järjestelmään on saatu runsas määrä, ei järjestelmä kuitenkaan sisällä vielä tietoa läheskään kaikista tähän mennessä eri prosesseissa tunnistetuista perinnebiotooppikohteista. Esimerkiksi kuntien tuottamaa tai yksityisten maanomistajien ympäristösopimushakemuksiin liittyvää inventointitietoa

²³ Osa Metsähallituksen ULJAS- paikkatietojärjestelmäkokonaisuutta.

päätyy järjestelmään vähänlaisesti. Paljon tietoa on vielä hajanaisesti tallennettuna ja ne voivat olla osittain päällekkäistä. Esimerkiksi kuntien ja maakuntien liittojen tekemissä luonto- ja maisemaselvityksissä syntyviä perinnebiotooppitietoja voi olla saatavilla erikseen julkaistuissa selvitys- ja inventointiraporteissa, mutta näitä ei ole koottu yhteen eikä niiden perinnebiotooppikohteita ole välttämättä yhdistetty SAKTI-järjestelmään tallennettuihin kohteisiin. Yksityisten toimijoiden tunnistamista kohteista tietoa on vielä vaikeammin jäljitettävissä.

SAKTI-järjestelmää pääsevät tällä hetkellä käyttämään Metsähallitus, ELY-keskukset, SYKE sekä ympäristöministeriö. Näiden ryhmien lisäksi perinnebiotooppeihin liittyvälle tiedolle on kuitenkin merkittäviä käyttötarpeita myös muilla toimijaryhmillä kuten yksityisillä maanomistajilla, kunnilla, ympäristösopimukseen liittyvillä osapuolilla ja maanomistajille neuvontapalveluita tarjoavilla tahoilla kuten ProAgrialla ja Maa- ja kotitalousnaisilla. Tällä hetkellä SAKTI:n sisältämä tieto on järjestelmän kautta käytettävissä vain ympäristöhallinnon toimijoilla. Erillisiä tiedonluovutuksia on tehty erillisaineistoin esimerkiksi Ruokavirastolle ympäristösopimusten hakua ja käsittelyä varten sekä erillisillä tiedonluovutussopimuksilla muun muassa Museovirastolle ja joihinkin kuntiin. Avoimeen käyttöön tietoa ei ole tällä hetkellä saatavilla. Rajatun tietojoukon avaamista on suunniteltu esimerkiksi Syken ylläpitämien palveluiden kautta, mutta asiassa ei ole edetty tietosuojan liittyvien kysymysten vuoksi.

Jatkossa perinnebiotooppeihin liittyviä tietoja, kuten geometriset tiedot ja arvoluokitukset, voitaisiin jakaa avoimesti tai rajatuin käyttöoikeuksin Ryhti-järjestelmän kautta. Tietovarannon kautta saatavilla tulisi olla ainakin alue- ja paikkatietona ja perusteet tiivistettynä.

Tiedot kulkevat Ryhti-järjestelmään rajapinnan kautta SAKTI:sta tai sen korvaavasta luonnonsuojelun tietojärjestelmästä. Eri käyttäjäryhmillä voi olla erilaiset tarpeet SAKTI-järjestelmän sisältämien tietojen näkökulmista (esimerkiksi kohteen sijainti- ja arvoluokkatietojen lisäksi hoitotietoja). Lisäksi uudessa luonnonsuojelulaissa säädetään kuntien oikeudesta saada salassapitosäännösten estämättä ja maksutta luonnonsuojelun tietojärjestelmästä tiedot, jotka ovat välttämättömiä kuntien lakisäätötehtävien hoitamiseksi. Yksi tärkeä kysymys on myös se, voisiko kuntien tuottamaa perinnebiotooppitietoa välittää Ryhti-järjestelmän kautta esimerkiksi SAKTI-järjestelmään yhdistettäväksi. Luonnonsuojelulaissa kunnille ja maakuntien liitoille ei säädetä velvoitetta toiminnassaan syntyvien luontotietojen tallentamiseen, mutta niiden on mahdollisuuksien mukaan toimitettava tietoja ELY-keskuksille järjestelmään tallennettavaksi.

Valtakunnalliset ja maakunnalliset maisemanhoitoalueet

Luonnonsuojelulain nojalla voidaan perustaa erityisiä maisemanhoitoalueita. Maisemanhoitoalueiden avulla vaalitaan muun muassa luonnon- tai kulttuurimaisemaa sekä alueiden historiallisia ominaispiirteitä. Maiseman-

hoitoalueet vastaavat Eurooppalaisessa maisemayleissopimuksessa esitettyjä tavoitteita vuorovaikutteisesta maisemanhoidosta ja maiseman kautta rakentuvasta positiivisesta yhteisöllisyydestä.

Maakunnallisen maisemanhoitoalueen perustamisesta ja tarkoituksesta päättää elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus rekisteröidyn paikallisen tai alueellisen yhdistyksen, kunnan tai maakunnan liiton esityksestä. Valtakunnallisen maisemanhoitoalueen perustamisesta ja tarkoituksesta päättää ympäristöministeriö maakunnan liiton tai elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen esityksestä. Ympäristöministeriön päätöksellä on perustettu seitsemän valtakunnallista maisemanhoitoaluetta ja ELY-keskusten päätöksellä on perustettu kaksi maakunnallista maisemanhoitoaluetta. Maisemanhoitoalue voidaan lakkauttaa tai sen suojelumääräyksiä lieventää, jos alueen maisema-arvo on olennaisesti vähentynyt tai jos suojeleminen estää yleisen edun kannalta tärkeän hankkeen tai suunnitelman toteuttamisen.

Maisemanhoitoalueelle laaditaan hoito- ja käyttösuunnitelman vuorovaikutuksessa maisemanhoitoalueeseen kuuluvien alueiden omistajien ja muiden keskeisten paikallisten tahojen kanssa. Valtakunnallisen maisemanhoitoalueen hoito- ja käyttösuunnitelmasta on sen valmisteluvaiheessa pyydetty ympäristöministeriön lausunto. Hoito- ja käyttösuunnitelman hyväksymistä koskevaan päätökseen ei saa valittamalla hakea muutosta.

Maisemanhoitoalueen perustamisen valmistelutyöhön sisältyy tausta-aineistoihin, kuten maisemaselvityksiin ja kaavoihin perehtyminen, maastokäynnit alueella sekä erilaiset kuulemistilaisuudet paikallisten toimijoiden ja muiden sidosryhmien kanssa. Hakemus sisältää selostuksen maisemanhoitoalueen lähtökohdista ja kuvauksen alueesta, selityksen valmistelusta ja ehdotukset maisemanhoitoa edistävästä suosituksesta. Hakemukseen liitetään mukaan hoito- ja käyttösuunnitelma sekä kartalla esitetty raja-ehdotusta maisema-alueesta. Ympäristöministeriön asetuksella voidaan säätää tarkemmin maisemanhoitoalueiden perustamisesta ja hoito- ja käyttösuunnitelman laadinnassa noudatettavasta vuorovaikutuksellisesta menettelystä.

Mikäli maisemanhoitoalue päätetään perustaa, julkaistaan tiedot maisemanhoitoalueesta sisältäen hoito- ja käyttösuunnitelman, maisemanhoitoalueen raja-ehdotukset kartalla sekä perustamispäätös ympäristöministeriön maisemanhoitoalueita käsittelevällä verkkosivulla²⁴. Lisäksi valtakunnallisista maisemanhoitoalueista on saatavilla avoimesti ladattava paikkatietoaineisto aluerajajoista Syken avoimen tietopalvelun kautta. Maisemanhoitoalueen perustamista koskevaan päätökseen voidaan ottaa maiseman olennaisten piirteiden suojelemiseksi tarpeellisia määräyksiä ja suosituksia.

²⁴ <https://ym.fi/maisemanhoitoalueet>

Jatkossa tavoitteena on tallentaa maisemanhoitoalueita koskevat päätös- ja arviointitiedot luonnonsuojelun tietojärjestelmään, josta tiedot siirtyisivät rajapinnan kautta Ryhti-järjestelmään. Tietovarannon kautta saatavilla tulisi olla ainakin aluerajaus paikkatietona ja perusteet tiivistettynä.

Kansalliset kaupunkipuistot

Kansallinen kaupunkipuisto on arvokkaiden kulttuuri- ja luonnonmaisemien sekä virkistysalueiden kokonaisuus, joka on määritelty maankäyttö- ja rakennuslaissa (MRL 68 §). Kansalliset kaupunkipuistot sijaitsevat kaupunkiympäristössä, ja niiden hoitamisesta ja säilyttämisestä vastaa kunta. Kunnan tekemän puistoehdotuksen tulee täyttää kansallisen kaupunkipuiston kriteerit, jotka on määritelty maankäyttö- ja rakennuslaissa (MRL 68 §).

Kansallisen kaupunkipuiston perustaminen lähtee aina kunnan aloitteesta. Ensimmäisenä vaiheena selvittämispäätöksen jälkeen ovat joko esi- tai tarveselvitys. Mikäli esi-/tarveselvitys osoittaa, että kansallisen kaupunkipuiston kriteerit eivät täyty, prosessi päättyy. Hakuprosessin kesto on yleensä pitkä ja kunta voi omalla kaavoituksellaan edistää kriteerien täyttymistä. Prosessin edetessä laaditaan varsinainen selvitys sekä mahdollisia lisäselvityksiä.

Selvityksissä käytetään aineistoja useista eri lähteistä, joista oleellisin on kaavoitus. Kaavoituksen aineistoista käytetään tietoja kaavatilanteesta kaikilla kaavatasoilla asemakaavoituksesta maakuntakaavaan. Lisäksi tärkeää on esittää suojellut kohteet ja niiden suojelupäätökset. Syken avoimista paikkatietoaineistoista käytetään luonnonsuojelualueita, valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita, luonnonsuojeluohjelma-alueita ja niin edelleen. Lisäksi käytetään Museoviraston paikkatietoaineistoja (RKY-paikkatiedot), muinaismuistoalueet ja -kohteet sekä Maanmittauslaitoksen kiinteistörekisteritietoja. Asukkaiden ja maanomistajien mielipiteitä kartoitetaan selvityksissä.

Maanomistuksen selvittäminen on oleellinen osa prosessia, sillä puisto osoitetaan perustettavaksi ensisijaisesti alueelle, joka on kunnan, valtion tai muun julkisyhteisön omistuksessa. Puistoon voidaan osoittaa myös alueita, jotka ovat yksityisomistuksessa. Alueet voidaan osoittaa joko omistajan suostumuksella tai ilman, mutta ilman suostumusta osoitetuille alueille ei voida antaa puiston perustamispäätöksessä tai hoito- ja käyttösuunnitelmassa määräyksiä.

Kunta käy keskustelua ympäristöministeriön kanssa aina hakemuksen jättämiseen asti. Ympäristöministeriössä toimitaan kunnan apuna hakuprosessin aikana. Hakemusta voidaan myös täydentää sen jättämisen jälkeen. Hakemusaineisto on nähtävillä ympäristöministeriön sivuilla määrääjän.

Kunta toimittaa valmiin hakemuksen ympäristöministeriöön, jossa tehdään päätös puiston perustamisesta. Mikäli puisto ei ympäristöministeriön mu-

kaan täytä kansallisen kaupunkipuiston kriteerejä, ympäristöministeriö tekee kielteisen päätöksen puiston perustamisesta. Kunnalla on oikeus valittaa päätöksestä hallinto-oikeuteen.

Prosessin tuotteena syntyy aluerajaus kansallisesta kaupunkipuistosta, sen hoito- ja käyttösuunnitelma, joka laaditaan tyypillisesti perustamispäätöksen jälkeen, vaikkakin luonnosta voidaan valmistella jo hakuprosessin aikana, sekä puistoa varten tehdyt selvitykset aineistoiheen.

Kunta toimittaa aluerajauksen Sykelle, joka ylläpitää kansallisten kaupunkipuistojen aineistoa. Kunta myös voi ylläpitää aineistoa esimerkiksi omassa karttapalvelussaan. Kunta laatii myös puiston hoito- ja käyttösuunnitelman, joka täytyy hyväksyttävä ympäristöministeriöllä. Mikäli suunnitelmassa on korjattavaa, kunnan tulee korjata puutteet. Hyväksymisen jälkeen puistoa hoidetaan suunnitelman mukaisesti.

Kansallisen kaupunkipuiston laajentaminen, supistaminen tai lakkauttaminen lähtee myös aina kunnan aloitteesta. Prosessi näille kolmelle on samanlainen kuin varsinaisen kansallisen kaupunkipuiston hakuprosessi.

Jatkossa kansallisia kaupunkipuistoja koskevaa tietoa on tavoitteena ylläpitää ympäristöhallinnon kulttuuriympäristön tietovarannossa ja sitä kautta Ryhti-järjestelmässä. Tietovarannon kautta saatavilla tulisi olla ainakin aluerajaus paikkatietona ja perusteet tiivistettynä.

4. Kulttuuriympäristön tietovarannon kehittäminen

Tavoitetilan kuvaus

Kulttuuriympäristön tietovaranto on tietovaranto, joka yhdistää eri tiedon tuottajien ja ylläpitäjien tietoa yhdeksi yhteiseksi tietovarannoksi. Kulttuuriympäristötietojen kokonaisuus on monipuolinen ja laaja joukko erilaisia ja erimuotoisia tietoja. Tietovarantojen moninaisuus tarkoittaa myös erityyppisiä ratkaisuja tietojen yhdistämiseksi Ryhti-järjestelmään.

Yksinkertaisimmillaan kulttuuriympäristötiedoissa on kyse kulttuuriympäristökohteen suojelustatuksesta eli onko kohde suojeltu ja millä välineellä lainsäädännössä sekä paikkatietoon linkitetyistä arvotiedoista eli liittyykö kohteeseen esimerkiksi valtakunnallinen merkittävyys.

Esiselvityksessä tunnistettiin 12 keskeisintä kulttuuriympäristöihin liittyvää tietotarvetta. Tietotarpeita priorisoitiin yhdessä sidosryhmien kanssa työpa-jatyöskentelyn aikana sekä työtä ohjanneen ohjausryhmän kanssa. Nämä 12 tietotarvetta muodostavat listan, jonka pohjalta kulttuuriympäristötietojen yhdistämistä Ryhti-järjestelmään voidaan myöhemmissä vaiheissa priorisoida ja määritellä tarkemmin, sillä todennäköistä on, että kaikki aineistot ja tietotarpeet eivät ole heti Ryhti-järjestelmään yhdistettäviä aineistoja.

Työssä tunnistetut 12 keskeisintä kulttuuriympäristöjä koskevaa tietotyyppiä ovat seuraavat:

1. kohteen suojelustatus (onko, miten, milloin, miksi)
2. paikkatietoon linkitetyt arvotiedot
3. aiemmat selvitykset tai inventoinnit
4. kaavatiedot kohteessa, sis. kaava-asiakirjat
5. ajantasaisin inventointitieto
6. rakennuksen historiatiedot
7. kaavamääräykset kohteessa
8. muinaisjännökset
9. kulttuuriperintökohteet alueella, sis. myös verrokkikohteiden haku
10. kohdetta koskevat lausunnot
11. rakennuksen ominaispiirteet
12. rakennuksen nykytila / kunto.

Näistä tietotarpeista tunnistettiin neljä erilaista kokonaisuutta ja tapaa, jolla tiedot olisivat yhdistettävissä osaksi Ryhdin kulttuuriympäristötietovarantoa.

Kaavatiedot/ kaavaukorajat ja niihin linkitetyt asiakirjat metatietoineen

Kaavoissa annetaan muun muassa kulttuuriympäristön, rakennusten, rakenteiden ja muinaisjännösten suojelua koskevia tavoitteita, ohjeita ja määräyksiä. Kaavojen sisältämien kulttuuriympäristötietojen yhdistämisessä yhteiseen tietovarantoon ratkaistavana on, miten tiedot saataisiin järjestelmään koko maan tasolta. Tämä vaatisi todennäköisesti Ryhti-järjestelmän ensivaiheen toteutukseen liittyvää VOOKA-hanketta²⁵ vastaavaa toi-

²⁵ <https://www.syke.fi/hankkeet/vooka>

mintaa. VOOKA-hankkeessa tavoitteena on viedä kaikkien Suomessa voimassa olevien asema- ja yleiskaavojen kaavarajat valtakunnalliseen yhteentoimivaan tietomallimuotoon ja siirtää aineisto rakennetun ympäristön tietojärjestelmään. Yksittäiseen kaavaan liitetään yksilöivä tunnistetiedot sekä kaavarajaus. Rajaukseen linkitetään kaavakartta, kaavamääräykset ja kaavaselostus. Laki rakennetun ympäristön tietojärjestelmästä antaa kunnille ja maakuntien liitoille veloitteen toimittaa kaavatiedot kansallisen tietomallin mukaisesti Ryhti-järjestelmään. Velvoite ei kuitenkaan koske esimerkiksi kaavoitusprosessin yhteydessä tehtyjä selvityksiä, jotka usein sisältävät merkittävässä määrin kulttuuriympäristötietoa. Avomeksi jääkin siis, millainen ohjauskeino saisi kunnat ja maakuntien liitot lisäämään näitä tietoja kulttuuriympäristötietovarantoon ilman velvoitetta.

Inventoinnit ja niiden spatiaalinen linkitys

Erilaiset inventoinnit muodostavat merkittävän, mutta monimuotoisuudessaan ja laajuudessaan haastavan kulttuuriympäristötietoaineiston. Inventoinnit voivat koskea niin rakennuksia, maisema- ja perinnebiotooppialueita kuin arkeologisia kohteitakin, ja niitä voidaan toteuttaa paikallisesti sekä valtakunnallisesti. Inventointeja toteuttavat useat eri toimijat ja niiden sisältämää tietoa tallennetaan ja julkaistaan eri muodoissa. Inventointiaineistot kattavat paitsi ajantasaisimman inventointitiedon niin myös merkittävän määrän historiallisia ja jo uusin tiedoin päivittynyttä inventointitietoa. Jotta inventointiaineistot, joita ei tallenneta johonkin tiettyyn järjestelmään esimerkiksi aluerajauksina tai muuna rakenteisena tietosisältönä, saataisiin yhdistettyä Ryhti-järjestelmän kulttuuriympäristötietovarantoon, pitäisi ne ensinnäkin julkaista digitaalisessa muodossa ja toiseksi hakea näille julkaisuille pysyvä julkaisutunnus (DOI). Julkaisut voisivat olla saatavilla esimerkiksi julkaisuarkistossa, kuten Doria tai Finna, ja sieltä linkitettävissä Ryhti-järjestelmässä olevaan kohteeseen, kuten rakennukseen tai alueeseen, DOI-linkkein. Oleellista on saada inventointikohteista sijaintitieto tai aluerajaus tietovarantoon. Sijaintitiedot tai aluerajaukset järjestelmään voivat olla esimerkiksi toisista järjestelmistä tuotavaa tietoa tai Ryhdissä jo valmiina olevaa tietoa. Inventointiraporttien ja selvitysten ohella myös päätöksiä tai lausuntoja voitaisiin linkittää pysyvien tunnusten avulla.

Muinaisjäänöksiä koskevat tiedot / ”Muinaisjäänösrekisteri 2.0”

Muinaisjäänösrekisteri sisältää merkittävän määrän arkeologisia kohteita, ja rekisterin tiedot karttavat jatkuvasti. Näin se poikkeaa merkittävästi esimerkiksi joistakin inventointipohjaisiin kulttuuriympäristötiedon aineistoista, jotka ovat luonteeltaan staattisempia. Muinaisjäänösrekisteriä vastaavaa tietosisältöä tallennetaan ja ylläpidetään joillakin alueilla myös alueellisten vastuumuseoiden omiin tietojärjestelmiin vuonna 2020 voimaan tulleen museolain mukaisesti, sillä museolaki ohjaa alueellisia vastuumuseoita pitämään huolta oman alueensa arkeologisesta kulttuuriperinnöstä.

Arkeologisia kohteita koskevan, muinaisjäänösrekisterin ja sitä vastaavien alueellisten järjestelmien sisältämän tiedon tuominen osaksi kulttuuriympäristötiedon yhteistä tietovarantoa liittyy vahvasti parhaillaan käynnissä olevaan muinaismuistolain uudistukseen ja uudistuksesta mahdollisesti seuraaviin tietojen tuottamista ja ylläpitämistä koskeviin muutoksiin. Uuteen muinaismuistolakiin on luonnosteltu tiedon hallintaa koskevia säädöksiä, jotka täsmentäisivät muinaisjäänöksiä koskevan tiedon hallintaan liittyviä

rooleja ja vastuita. Yhteisen kulttuuriympäristötietovarannon näkökulmasta keskeinen kysymys on, tulisiko tietovarantoon tieto muinaisjäännöksistä ja arkeologisista kohteista yhdestä vai useammasta eri järjestelmästä. Joka tapauksessa toteutus tapahtuisi rajapintaratkaisulla, jolloin Ryhti-järjestelmään ei rakentuisi varsinaista erillistä tietovarantoa arkeologisista kohteista, vaan Ryhti-järjestelmä olisi linkitetty näiden tietojen ensisijaiseen ydintietovarantoon. Ryhti-järjestelmässä tietoja voisi halutessaan tarkastella karttapalvelussa rajapintojen kautta.

Selkeyden näkökulmasta olisi tavoiteltavaa, että arkeologisia jäännöksiä koskeva ydintieto ja pääasiallinen tietovaranto olisi yhden toimijan, Museoviraston, hallussa. Tämä on myös muinaismuistolain uudistusta koskevan mietinnön lähtökohta. Valtakunnallisen arkeologisten jäännösten tietovarannon ylläpidosta vastaisi mietinnön mukaisesti Museovirasto. Näin ollen tarkoituksenmukaista olisi, että tiedot rauhoitetuista jäännöksistä jaettaisiin Ryhti-järjestelmään Museoviraston järjestelmästä. Keskitetyn varannon etuja ovat tiedon ja sen sijainnin välisen riippumattomuuden lisääminen, jolloin päästään lähemmäs niin kutsuttua yhden luukun periaatetta, metatietojen yhtenäisyys sekä tiedon ajantasaisuuden, omistajuuden ja käyttöoikeuksien parempi hallinta. Ydintietovaranto toimii myös tuotettavaa tietoa harmonisoivana välineenä sekä olemassa olevan tiedon migraation ja tiedonhallintalain mukaisen yhteentoimivuuden tukena. Muinaisjäännösrekisterillä voisikin olla tulevaisuudessa virallinen asema muinaisjäännöksiin ja arkeologisiin kohteisiin liittyvien tietojen ydinvarantona, johon tietoja voitaisiin federoida tarvittaessa esimerkiksi alueellisten vastuumuseoiden tai Metsähallituksen järjestelmistä. Museovirastossa on parhaillaan käynnissä muinaisjäännösrekisteriin liittyvää uudistustyötä, jolla on vahva synergia myös yhteisen kulttuuriympäristötietovarannon kehittämisen kanssa. Joka tapauksessa muinaisjäännöksiä ja arkeologisia kohteita koskevan tiedon yhteentoimivuuden kehittäminen ja ydintietojen määrittäminen vaatii merkittävää kehitystyötä ja myös uusia ratkaisuja teknisiin järjestelmiin.

Muut tietovarannot ja kodittomat tiedot

Tämä kokonaisuus kattaa muun muassa asetuksella suojellut kohteet, sopimuskohteet sekä kirkolliset kohteet. Tietosisällöt koskevat suojelun kohdentumista sekä suojelun tavoitteita. Tällä hetkellä Museoviraston ylläpitämä rakennusperintörekisteri sisältää tietoa kulttuurihistoriallisesti arvokkaista rakennusryhmistä, rakennuksista, rakennelmista ja rakennetuista alueista, jotka on suojeltu erityislainsäädännön perusteella, kuten rakennussuojelulailla ja rakennusperinnön suojelemisesta annetulla lailla sekä kirkkolaililla. Lisäksi rekisteriin tallennetaan tietoja muun muassa valtion keskeisestä rakennusperinnöstä sekä viraston suojelusopimuksiin ja selvityksiin sisältyvistä kohteista.

Rakennusten sijaintitiedon sekä pysyvien tunnisteiden ydintietovaranto tulee olemaan Ryhti-järjestelmässä. Tiedot suojelukohteista voisivat tulla tietovarantoon rakennusperintörekisteristä tai vaihtoehtoisesti tietojen ydintietovarannon voisi toteuttaa itse Ryhti-järjestelmään.

Kohteille, joilla ei ole vielä pysyviä tunnisteita, tulisi hakea pysyvä rakennustunnus. Suojelutiedot linkitettäisiin pysyviin rakennustunnuksiin. Esiselvityksen aikana todettiin, että pysyvä rakennustunnus kattaa joitain asioita, mutta ei kaikkia. Esimerkiksi erityisesti vanhoissa kohteissa voi olla tilan-

teita, joissa sama tunnus sisältää useita eri rakennuskohteita, joista esimerkiksi vain yksi voi olla suojeltu kohde. Lisäksi on hyvä ottaa huomioon, että rakennussuojelupäätöksessä rajataan usein suojeltava piha-alue tai lähiympäristö, jonka sisällä suojeltavat rakennukset pääsääntöisesti sijaitsevat. Samaan kokonaisuuteen tai suojelupäätökseen voi kuitenkin kuulua myös yksittäinen suojeltu rakennus suojeltavan piha-alueen ulkopuolella.

Rakennusperintörekisteri on muinaisjäännösrekisterin tavoin saavuttamassa elinkaarensa pään ja rakennusperintörekisterin jatkon selvittäminen on kannattavaa ratkaista suhteessa Ryhti-järjestelmän sekä kulttuuriympäristön tietovarantojen kokonaisuuteen.

Rakennusperintöä koskevan tiedon ohella erilaiset aluemaaiset kulttuuriympäristökohteet kuten asema-alueet ja maisema- ja maisemanhoitoalueet ovat kohteita, joiden kohdalla tarvitaan ratkaisu aluerajauksen ensisijaisesta tallennuskohteesta. Aluemaisten kohteiden (esimerkiksi asema-alue, maisema-alue) osalta tarvitaan ratkaisu sijaintitiedon tietovarannosta sekä siitä, miten aluemaaiset kohteet esitettäisiin. Aluemaisten kohteiden aluerajauksissa on myös toisistaan poikkeavia tarpeita: osa kohteista, kuten asema-alueet, ovat luonteeltaan tarkkarajaisempia ja osa, kuten maisema-alueet, puolestaan enemmän vaihtelevia.

Syken GISALU-järjestelmän tulevaisuus liittyy vahvasti tähän kokonaisuuteen. Tämän hetken tahtotila ja tavoite on luopua GISALUsta. GISALUsta luovuttaessa olisi linjattava, mihin GISALUn tietosisällöt siirrettään ja jatkossa tallennetaan.

Kulttuuriympäristökohdetunnuksen käyttöönotto

Kulttuuriympäristötietovarannon kehittämiseen liittyvä jatkoselvitystarve on pysyvän ja yksilöivän kulttuuriympäristökohdetunnuksen käyttöönotto ja sen määrittäminen, mitkä kaikki kohteet tarvitsisivat tällaisen tunnuksen sekä millä prosessilla esimerkiksi inventointiaineistot voitaisiin näihin pysyviin kohdetunnuksiin linkittää. Esimerkiksi kaavakohteet saavat Ryhti-järjestelmässä pysyvän alueidenkäyttötunnuksen. Kulttuuriympäristötiedon hallinnoijia ja ylläpitäjiä on vähemmän kuin kaavoitukseen liittyvillä tiedoilla, mutta kohteita ja tietovarantoja on puolestaan enemmän.

LIITE 1 Kustannushyötyanalyysin tiivistelmä

1. Kustannushyötyanalyysin toteutus

Kulttuuriympäristön tietovarannon yhdistämistä rakennetun ympäristön tietojärjestelmään koskeva kustannushyötyanalyysi toteutettiin valtiovarainministeriön TiHL-kehikkoon tiedonhallinnan taloudellisten vaikutusten kuvaamiseksi. Kehikko koostuu seuraavista osa-alueista:

1. kehittämiskustannukset (henkilöstökustannukset, hankinnat ja muut kustannukset)
2. palvelutuotannon käyttöönotto-, käyttö- ja ylläpitokustannukset
3. taloudelliset hyödyt
 - palvelutuotanto
 - asiakkaat ja sidosryhmät
4. laadulliset hyödyt
 - asiakas-, sidosryhmä- ja yhteiskunnallinen näkökulma
 - hallinnon tehostuminen
 - teknologia ja arkkitehtuuri
 - tieto
 - henkilöstö.

Kustannushyötyanalyysi on laadittu esiselvitystyössä kuvattujen tavoitetilojen sekä käytötapausten pohjalta.

Kustannushyötyanalyysin pohjaksi käytiin läpi olemassa olevia aineistoa, joista pyrittiin tunnistamaan aihealueeseen liittyviä hyötyjä ja kustannuksia. Tietoja ja arvioita mahdollisista kustannuksista sekä muodostuvista hyödyistä koottiin myös keskeisiltä sidosryhmiltä työpajatyöskentelyn, kahdenkeskisten keskustelujen sekä kaikille avoimen Otakantaa-kyselyn kautta.

Esiselvitystyön yhteydessä järjestettiin kaksi työpajaa, joihin kumpaankin osallistui parhaimmillaan noin 100 henkilöä. Työpajoissa oli edustettuna laajasti eri valtion sekä alue- ja paikallishallinnon viranomaisia ja hallinnon ulkopuolisia toimijoita, kuten järjestöjä ja yksityisen sektorin toimijoita, kuten suunnittelualan yrityksiä. Työpajoissa kerätyt, sidosryhmiltä saadut näkemykset ja arviot kulttuuriympäristön yhteisen tietovarannon synnyttämistä hyödyistä muodostavat keskeisimmän aineiston analyysin hyötyjä käsittelevälle osiolle. Työajansäästöön liittyvät arviot perustuvat myös asiantuntijoiden omiin arvioihin, joita koottiin niin ikään työpajatyöskentelyn aikana.

Otakantaa-kyselyn tuloksia on pidettävä suuntaa antavina vähäisen vastaajamäärän takia. Kustannuksia ja hyötyjä käsittelevään kyselyyn osioon vastasi 17 henkilöä. Kyselyssä vastaajia pyydettiin arvioimaan työpajatulosten perusteella muodostettujen laadullisten ja taloudellisten hyötyjen merkitystä oman organisaationsa näkökulmasta.

Kehittämiskustannuksia, käyttö- ja ylläpitokustannuksia peilattiin rakennetun ympäristön tietojärjestelmän Ryhdin toteutuksen kustannuksiin ja arvioituihin kulttuuriympäristötietovarannon aiheuttamiin laajennustarpeisiin. Organisaatiokohdaiset keskustelut mahdollisista lähdetietojärjestelmiin kohdistuvista kehitystarpeista ja mahdollisista kustannuksista käytiin Syken sekä Museoviraston kanssa.

Esiselvitystyötä ohjasi ohjausryhmä, joka koostui ympäristöministeriön, opetus- ja kulttuuriministeriön, Suomen ympäristökeskuksen Museoviraston

sekä elinkeino-, ympäristö- ja liikennekeskusten edustajista. Kustannushyötyanalyysin sisältöjä käsiteltiin myös yhdessä ohjausryhmän kanssa.

2. Kustannukset

Kehittämiskustannukset

Tavoitetilan mukaisen kulttuuriympäristön tietovarannon kotina toimivan Ryhti-järjestelmän perusrakenteet syntyvät järjestelmän kehittämisen ensimmäisessä vaiheessa kehitystyön nykyisellä rahoituksella. Näin ollen suurin osa järjestelmän kehittämisestä muodostuvista kustannuksista muodostuvat jo ennen kuin kulttuuriympäristötietovarannon kehittäminen käynnistyy.

Varsinaisen kulttuuriympäristön tietovarannon rakentamisen kokonaiskustannusten arvioidaan olevan noin 1,8 miljoonaa euroa. Kehittämiskustannukset sisältävät Sykelle osoitetun resurssin henkilöstön palkkaamiseen sekä tarvittavien järjestelmäkehittämisen hankintojen toteuttamiseen. Kehitystiimin työpanosta varataan arviossa noin 1,5 vuoden ajalle. Henkilöstökustannuksiin on sisällytetty Sykelle yksi tuoteomistaja (yksi kokonaisen henkilöallokaatio FTE/vuosi). Kehitysvaiheen jälkeen tuoteomistajuuden oletetaan muuttuvan osa-aikaiseksi (noin 40 % allokaatio). Arvio on suhteutettu rakennetun ympäristön tietojärjestelmän ensimmäisen vaiheen kehityksen kustannuksiin.

Syke on tietovarannon pääasiallinen kehittäjä, muista kehittämiseen osallistuvista toimijoista on huomioitu ne, joiden työpanoksen oletetaan olevan merkittävintä kehittämisen aikana. Arvion mukaan kehittämisvaiheessa liittäntöjen määrittelyyn ja kehittämisen ohjaamiseen tarvitaan noin 20 prosentin henkilötyövuosipanoksen Museovirastosta, Metsähallituksesta, ympäristöministeriöstä, ELY-keskuksia edustavalta taholta sekä alueellisia vastuunseioita edustavalta taholta kehittämistyön ajaksi.

Kehittämisvaiheen kestoksi on arvioitu lyhimmillään 1,5 vuotta.

Kustannusten nousun riskiksi on tunnistettu se, että kulttuuriympäristötietovarantoihin liittyy paljon erityyppisiä toimijoita ja erityyppisiä aineistoja on paljon. Lisäksi yhteisen ja yhteentoimivan kulttuuriympäristötietovarannon kehittäminen voi vaatia tiedon parantamiseen liittyviä toimia, joita ei ole huomioitu tässä kustannusarviossa.

Palvelutuotannon käyttöönotto-, käyttö- ja ylläpitokustannukset

Kehittämisvaiheen jälkeen kustannuksia syntyy tietovarannon ylläpito- ja tukitehtävistä 1–2 pysyvän henkilötyövuoden verran. Tämä tarkoittaa noin 75 000–150 000 euron vuosikustannuksia. Ylläpito- ja tukiorganisaatio rakentuisi Ryhti-järjestelmän ylläpito- ja tukiorganisaation päälle. Kulttuuriympäristön tietovarannolle nimetään oma tuoteomistaja ja lisäksi asiakaspalveluun varataan työpanosta substanssiantuntijalle, joka osaa vastata kulttuuriympäristötietoihin liittyviin spesifeihin kysymyksiin.

Ylläpito- ja käyttöönottokustannusten lisäksi käyttöönotosta muodostuu eri aineistojen migraatioon sekä olemassa olevien aineistojen harmonisointiin sekä laadunparannukseen liittyviä kustannuksia. Kustannukset kohdistuvat

erityisesti Suomen ympäristökeskukselle, Museovirastolle, Metsähallitukselle sekä kunnille, mukaan lukien alueelliset vastuumuseot. Näistä kustannuksia synnyttävät tehtävät toteutettaisiin oletettavasti osin toimijoiden omana työnä ja osittain ulkopuolisina hankintoina. Kokonaisuutena nämä kustannukset on arvioitu noin 840 000 euron suuruisiksi.

Tietojärjestelmän ”asiakkaiden” käyttökustannukset muodostuvat tallennus- ja lukurajapintojen avaamisesta. Oletuksena on osin maksuttomat rajapintapalvelut, joiden lisääminen järjestelmiin ei nosta niiden olemassa olevia kustannuksia. Osittain lukurajapintojen käyttöönotto voi aiheuttaa kustannuksia. Näiden kustannusten arvioidaan muodostuvan noin 160 käyttöönotosta. Kokonaisuutena tallennus- ja lukurajapintojen sekä tietovarannon jalkautumisen oletetaan tapahtuvan neljän vuoden aikana.

Tietojen syötöstä käyttöönoton näkökulmasta on varauduttava muutaman vuoden osalta mutta vähenevästi päällekkäisten järjestelmien käyttöön ja tästä aiheutuviin kustannuksiin. Käyttökustannusten kokonaiskustannuksiksi arvioidaan noin 260 000 euroa.

Poistuvia kustannuksia syntyy tietojärjestelmien, rajapintojen ja palveluiden osalta, joita korvataan rakennetun ympäristön tietojärjestelmällä. Hajautuneisiin järjestelmiin käytetty työaika Sykessä ja ELY-keskuksissa voidaan kohdistaa rakennetun ympäristön tietojärjestelmään.

On hyvä huomioida, että useilla toimijoilla, jotka tuottaisivat ja ylläpitäisivät kulttuuriympäristötietovarantoon tulevia tietoja, on parhaillaan käynnissä merkittäviä omiin tietojärjestelmiinsä liittyviä uudistamispyrkimyksiä (esimerkiksi Metsähallituksen Uljas-järjestelmäkokonaisuus sekä Museoviraston muinaisjäännösrekisteri). Näillä uudistuksilla on keskeinen synergia kulttuuriympäristötietojen liittämiseen Ryhti-järjestelmään. Esimerkiksi Museoviraston muinaisjäännösrekisteri on tullut elinkaarensa päähän ja järjestelmän uusimisen kustannusarvio liikkuu noin 1 miljoonan euron luokassa. Rajapinta muinaisjäännösrekisterin ja Syken Liiteri-palvelun välillä on kuitenkin uudistustarpeesta huolimatta jo olemassa.

Todellisten kustannusten muodostumiseen vaikuttavat ainakin seuraavat seikat, joita ei esiselvitysvaiheessa ole pystytty kaikilta osin linjaamaan:

- Monestako eri järjestelmästä tietoja yhdistetään Ryhti-järjestelmän kulttuuriympäristön yhteiseen tietovarantoon?
- Tarvitaanko rakennetun ympäristön tietojärjestelmään uusia toiminnallisuuksia?
- Kuinka paljon järjestelmään tuodaan uutta tietoa, jolle tarvitaan tarkempi tekninen määrittely sekä tietokanta- ja tietomallisuunnittelua?
- Missä määrin tarvitaan uusia rajapintapalveluita ja tiedon lisäämistä Ryhti-järjestelmän katsauspalveluihin?

3. Taloudelliset ja laadulliset hyödyt

Kustannushyötyanalyysissä tunnistettiin taloudellisia ja laadullisia hyötyjä, joita kulttuuriympäristötietovarannon rakentaminen Ryhti-järjestelmään voisi synnyttää. Taloudellisia ja laadullisia hyötyjä käydään seuraavaksi läpi valtiovarainministeriön TiHL- kehikon mukaisesti.

Taloudelliset hyödyt

Palvelutuotanto (tiedontuottajat ja -ylläpitäjät)

Julkisen hallinnon näkökulmasta kulttuuriympäristötietovaranto johtaisi merkittäviin hyötyihin sekä tiedontuottajien että tiedon hyödyntäjien näkökulmasta.

Merkittävää taloudellista hyötyä palveluntuotannon näkökulmasta saavutetaan, kun yhteisen tietovarannon käyttäminen tuottaa säästöjä viranomaisien käyttämässä työajassa työpanoksen tarkoituksenmukaisemmalla kohdentamisella, työkuorman vähetessä sekä prosessien tehostuessa. Henkilötyöresursseja säästyy tiedonhakuun ja -käsittelyyn sekä organisaatiolle osoitettujen tietopyyntöihin liittyvissä tehtävissä. Työaikasäästöjä saavutetaan, kun tietoja ei tarvitse syöttää, etsiä tai koota manuaalisesti useista eri lähteistä ja järjestelmistä, ja kun turha tiedon päällekkäistuotanto sekä päällekkäistallennus, niiden vaatima työ sekä laatuongelmien korjaamistarve vähenee. Tietojen paremman saavutettavuuden myötä viranomaisten lausuntotyö nopeutuu. Lisäksi tarve ristiriitaisista tai puutteellisista tiedoista johtuville selvityksille, lausunnoille ja viivästyksille vähenee.

Lisäksi taloudellisia säästöjä syntyy tietojärjestelmien ylläpito- ja käyttökustannuksissa. Keskittäminen yhteen järjestelmään vähentää erillisten järjestelmien ylläpitokustannuksia. Lisäksi olemassa olevaan järjestelmään yhdistäminen vähentää tulevia ylläpito- ja käyttökustannuksia. Henkilötyöresursseja sekä ylläpito- ja käyttökustannuksia säästyy, kun tietoturvallisuus keskitetään yhteen järjestelmään. Ryhti-järjestelmässä on kiinnitetty erityistä huomioita digitaaliseen turvallisuuteen, jolloin saavutetaan taloudellisia säästöjä virheiden, haavoittuvuuksien ja viivästysten vähenemisen myötä. Taloudellisia säästöjä saavutetaan eri viranomaisten kehittämällä eri toimijoiden järjestelmien yhteentoimivuutta.

Poistuvia kustannuksia syntyy tietojärjestelmien, rajapintojen ja palveluiden osalta, joita korvataan rakennetun ympäristön tietojärjestelmällä. Esimerkiksi GISALU-järjestelmä korvataan rakennetun ympäristön tietojärjestelmällä. Nykytilanteessa hajautuneiden järjestelmien ylläpitoon ja tukitehtäviin käytetty työaika voidaan kohdistaa rakennetun ympäristön tietojärjestelmään.

Asiakkaille ja sidosryhmille kohdistuvat taloudelliset hyödyt

Keskeisiä asiakkaita ja sidosryhmiä ovat muun muassa Museovirasto, Metsähallitus, Väylävirasto, aluehallintoviranomaiset, ELY-keskukset, kunnat ja kuntayhtymät, yritykset ja yhteisöt sekä kansalaiset.

Kulttuuriympäristötietoa toiminnassaan hyödyntäville toimijoille tiedon tarjoaminen yhden järjestelmän kautta synnyttää säästöjä työajassa ja vähentää työkuormaa. Henkilötyöresursseja säästyy tiedonhakuun ja -käsittelyyn liittyvissä tehtävissä, kun tiedon etsiminen, hakeminen ja yhdistäminen eri lähteistä vähenee. Esimerkiksi lupa- ja valvontaprosessit sekä lausuntoprosessit tehostuvat, kun tarvittava tieto on kattavammin ja nopeammin saatavilla, ja eri viranomaisilla on samat tiedot helpommin käytettävissään.

Myös kulttuuriympäristötietovarannon asiakkailta voi olettaa muodostuvan poistuvia kustannuksia tietojärjestelmien, rajapintojen ja palveluiden osalta,

joita korvataan rakennetun ympäristön tietojärjestelmällä. Samalla eri toimijoilla ei ole tulevaisuudessa tarvetta kehittää ja ylläpitää omia päällekkäisiä järjestelmiään.

Kulttuuriympäristötiedon hyödyntäminen vaikuttaa myös kiinteistöjen ja rakennusten arvoon sekä ylläpidon, korjaamisen ja purkamisen kustannuksiin. Rakennus- ja infrahankkeiden suunnittelu-aikaa säästyy ja työnaikaiset viivästykset vähenevät, kun tietoa ei tarvitse etsiä eri lähteistä eikä suojele-tarpeen arviointi, kohteen arvot, käytön rajoitukset tai suojele tule yllätyksenä. Säästöjä saadaan, kun puutteellisista tiedoista johtuvat virheet ja viivästykset hankkeissa vähenevät.

Laadulliset hyödyt

Asiakas-, sidosryhmä- ja yhteiskunnallinen näkökulma

Kulttuuriympäristön yhteisen tietovarannon kehittäminen muuttaa asiakkaiden ja sidosryhmien tiedonsaantitapaa. Ryhti-järjestelmässä tarjottavan tietovarannon kautta asiakas, mukaan lukien hallinnon sisäiset asiakkaat, saa kulttuuriympäristötiedon yhdessä kaava- ja rakennustiedon kanssa helposti omaksuttavassa muodossa samasta järjestelmästä. Tiedon saannin helpottuminen parantaa asiakkaiden ja sidosryhmien saamaa palvelua. Asiakkailla ja sidosryhmillä on ajantasaisempaa ja kattavampaa tietoa saatavilla saman käyttöliittymän kautta. Myös asiakkaiden sähköinen asiointi helpottuu.

Suojele-tarpeen arviointi, kohteen arvot, käytön rajoitukset tai suojele voivat tulla nykytilanteessa asiakkaille yllätyksenä. Aina riittävän tarkkaa tietoa ei saada selvityskierroksesta huolimatta. Ryhti-järjestelmän kulttuuriympäristön tietovaranto myös sujuvoittaisi lukuisia ympäristöllisiä lupa- ja päätös-menettelyitä sekä avustuspalveluita, sillä kulttuuriympäristöön liittyvää tietoa ei tarvitsisi kysyä useaan otteeseen hakijalta/asianosaiselta. Asiakkailla ja sidosryhmillä on yhteisen tietovarannon myötä suora ja nopeampi pääsy kulttuuriympäristöä koskeviin tietoihin, ja tarve erillisille tietopyynnöille vähenee. Tietovarannon tarjoama tieto on mahdollisimman ajantasaista, harmonisoitua sekä eheää. Tämä on selvä parannus nykyiseen, hajautettuun malliin, jossa asiakkaan ja sidosryhmien täytyy koota tietoa useilta eri toimijoilta ja mahdollisesti yhdenmukaistaa itse eri toimijoilta saatuja tietoja, jotta niiden yhteiskäyttö olisi mahdollista. Nykyisessä tilanteessa tiedonhyödyntäjän on mahdollisesti myös varmistettava eri lähteistä saatavilla olevan tiedon luotettavuutta eri toimijoilta kuten ympäristöministeriöltä, Sykeltä, Museovirastolta, alueellisilta vastuumuseoilta ja ELY-keskukselta. Joskus asi-antuntijoilla voi olla eriäviä mielipiteitä saman kohteen tiedoista.

Kulttuuriympäristön yhteinen tietovaranto edistää merkittävästi ekosysteemistä lähestymistapaa, jossa eri toimijat hyötyvät toisistaan. Tietovaranto tuo eri toimijoiden tuottamaa ja ylläpitämää tietoa kattavammin ja sujuvammin muidenkin toimijoiden käytettäväksi, ja tietovaranto lisää myös mahdollisuuksia vertailla eri toimijoiden tuottamaa tietoa ja toimintatapoja sekä eri toimijoiden välistä vertaisoppimista. Tietovaranto tuo eri toimijat myös yhteisen tietojärjestelmän piiriin.

Kulttuuriympäristön yhteisellä tietovarannolla on mahdollista keventää asiakkaiden ja muiden sidosryhmien hallinnollista taakkaa vähentämällä esi-

merkiksi turhaa asiointia sekä viivästyksiä rakennushankkeissa. Hallinnollinen taakka ja viivästykset voivat vähentyä, kun tarve lisäselvityksille esimerkiksi lupa- ja valvontaprosesseissa vähenevät tarvittavan tiedon ollessa paremmin saatavilla prosessin alusta alkaen. Tiedon parempi saavutettavuus ja käytettävyys voivat vähentää viivästyksiä, lisäselvitystarpeita ja virheitä rakennushankkeissa. Rakennuttajien on esimerkiksi helpompi varautua hankealueen kulttuuriperintöön liittyvien arvojen säilyttämiseen, arvoihin liittyviin selvityksiin sekä muihin mahdollisiin selvitystarpeisiin ja aikatauluvaikutuksiin, mikä vähentää rakennushankkeen aikaisia, ennakoimattomia vaikutuksia.

Kulttuuriympäristöjä koskevan tiedon löydettävyyttä, saavutettavuutta sekä hyödynnettävyyttä edistävä tietovaranto parantaa kansalaisten, asiakkaiden ja sidosryhmien mahdollisuutta seurata ja vaikuttaa päätöksentekoon sekä päätöksenteon läpinäkyvyyttä. Tietovaranto edistää päätöksenteon tietopohjan avoimuutta. Kansalaisilla ja muilla toimijoilla on aiempaa paremmat mahdollisuudet osallistua, arvioida ja ottaa kantaa esimerkiksi elinympäristön tilaan sekä elinympäristöä koskeviin viranomaisten suunnitelmiin ja päätöksiin. Avoin ja eri toimijoiden tietoja yhdistävä tietovaranto auttaa myös arvioimaan eri puolilla Suomea tapahtuvan päätöksenteon yhtenäisyyttä ja tasavertaisuutta.

Yrityksille voi tietovarannon myötä avautua myös uusia mahdollisuuksia hyödyntää kulttuuriympäristötietoa liiketoiminnassaan. Kulttuuriympäristötietovarantoa voi hyödyntää uusien palveluiden sekä olemassa olevien palveluiden kehittämisessä. Kulttuuriympäristötiedon parempi saatavuus voi hyödyttää esimerkiksi yritysten ja palveluiden brändäystä matkailu- ja tapahtumatuotantoalalla. Tapahtumien järjestäjät näkevät kulttuuriympäristö-, kaava- ja rakennustiedot yhtä aikaa, jolloin suunnittelutyö on helpompaa. Matkailuala voi hyödyntää aineistoja omissa palveluissaan (esimerkiksi rakennussuojelu, maisema-alueet ja valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt). Myös esimerkiksi kiinteistönvälitysala voi hyötyä tiedon läpinäkyvyydestä, ajantasaisuudesta ja luotettavuudesta. Kaikilla osapuolilla on mahdollisuus tarkastaa ajantasainen suojelutieto yhdessä kaava- ja rakennustiedon kanssa.

Myös erilaisten kulttuuriympäristötietoa tuottavien ja hyödyntävien konsultti-toimeksiantojen toteuttaminen hyötyy yhteisestä tietovarannosta. Nykyisellään inventointihankkeissa sekä selvitys- ja suunnitteluhankkeissa käytetään merkittävästi aikaa lähtötietojen kokoamiseen eri lähteistä, tietojen ajantasaisuuden sekä laadun varmistamiseen ja tietojen yhteentoimivuuden kehittämiseen. Tietovarannon ansiosta tiedon etsintään, varmistamiseen sekä käsittelyyn kuluva aika vähenee. Inventointi- ja selvityshankkeissa käytetty työpanos voidaan kohdentaa tarkoituksenmukaisemmin ja kannattavammin tiedon paremman saavutettavuuden myötä. Rakennus- ja infra-hankkeiden suunnittelu-aikaa säästyy, kun eri sisältöistä tietoa ei tarvitse etsiä useista eri lähteistä tai tulkita eri lähteiden sisältämää tietoa²⁶. Yritysten kilpailuasetelma myös tasa-arvoistuu, kun toimijoilla on yhtäläiset mahdollisuudet saada tarvittavia tietoja käyttöönsä.

Parempi kulttuuriympäristötiedon saatavuus edistää myös kulttuuriympäristöjen suojelua ja turvaamista sekä siten kulttuuriympäristöjen arvojen säily-

²⁶ Ks. Rakennetun ympäristön tietomallintamisen vakiointi: Lähtötietojen harmonisoinnin esiselvitys, RYTV-hankeohjelma Rakennustietomalli Oy.

mistä, niin normaaleissa kuin poikkeusolosuhteissa, kuten esimerkiksi tulvatilanteissa tai muissa turvallisuutta koskevissa tilanteissa. Kulttuuriympäristön säilyminen ja parempi tunnettuus voi edistää myös paikallisidentiteetin vahvistumista, millä voi olla myönteisiä vaikutuksia paikallisyhteisöjen yhteenkuuluvuuden sekä yksilöiden hyvinvoinnin kannalta. Kulttuuriympäristöllisten arvojen säilyminen lisää kansalaisten elinympäristöjen monimuotoisuutta ja historiallista kerroksellisuutta sekä esimerkiksi luonnon monimuotoisuutta. Kulttuuriympäristötietojen parempi saatavuus voi edistää myös rakennusten käyttöä pidentämistä. Kansallisen kulttuuriympäristötietovaranto kokonaisuudessaan synnyttää uuden kansallisuusomaisuuden. Kulttuuriympäristötietovaranto voi tuoda uutta tietoa aiempaa paremmin, kattavammin ja tehokkaammin käytettäväksi kestävä kehityksen seuramisessa (esimerkiksi ekologinen sekä sosiaalinen ja kulttuurillinen kestävyys).

Hallinnon tehostuminen

Hallinnon tehostumisesta syntyvät hyödyt koskettavat useita eri hallinnon toimijoita valtion virastoista ja laitoksista, kunnista ja kuntayhtymistä, kuten maakuntien liitot, muihin julkisen hallinnon toimijoihin, kuten yliopistoihin, tutkimuslaitoksiin sekä kirkollishallintoon.

Yhteinen kulttuuriympäristötietovaranto edellyttää ja johtaa toimintatapojen muutoksiin. Tietojen yhdistäminen ja jakaminen yhteisen järjestelmän ja käyttöliittymän kautta tarkoittaa yhteisten tietomallien käyttöönottoa sekä muutoksia tiedontuottajien ja ylläpitäjien tiedonhallinnan prosesseihin. Kulttuuriympäristötietojen luovuttaminen Ryhti-järjestelmään synnyttää tietovarantojen ja -aineistojen yhdistämiseen, luovuttamiseen ja jakamiseen liittyvien toimintatapojen muutosta.

Yhteiset toimintatavat ja hallinnon toimijoiden yhteinen tietovaranto parantavat poikkihallinnollisuutta sekä hallinnon prosessien yhteensovittamista. Yhtenäiset tietomallit ja toimintatavat tietojen ylläpitämiseen ja jakamiseen eri toimijoiden välillä sekä yhtenäinen tietopohja mahdollistavat hallintorajoja ylittävät toimintaprosessit ja yhteistyön. Viranomaisten välinen yhteisymmärrys lisääntyy yhteisen tietopohjan myötä, mikä voi nopeuttaa ja helpottaa viranomaisten välisiä lausunto-, lupa- ja valvontaprosesseja.

Prosessien tehostuminen yhteisen tietovarannon myötä johtaa myös tuottavuuden parantumiseen. Tarve päällekkäiselle työlle, kuten päällekkäiselle tiedonkeruulle ja ylläpidolle poistuu, kun eri toimijat pääsevät hyödyntämään toistensa keräämää ja ylläpitämää tietoa yhteisen tietovarannon kautta. Parempi tietojen saavutettavuus tehostaa myös esimerkiksi viranomaislausuntojen laadintaa, kun aikaa ei mene päätöksenteon tueksi tarvittavan tiedon etsimiseen ja hankkimiseen eri lähteistä. Hallinnon eri toimijoiden parempi mahdollisuus saada kulttuuriympäristötietoa käyttöönsä edistää myös tietoperusteista päätöksentekoa. Hallinnon toimijat voivat kohdentaa työpanosta tiedonhausta ja käsittelystä tiedon analysointiin ja tulkitaan sekä muihin työtehtäviin.

Parannuksia voidaan odottaa myös hallinnon laatuun, esimerkiksi suunnittelutyöhön sekä päätöksentekoon, kun tietovirheet ja niiden kertaantuminen esimerkiksi selvityksiin, lausuntoihin ja päätöksiin vähenee kattavampien ja ajantasaisempien tietojen saavutettavuuden parantuessa.

Yhteinen, kansallinen kulttuuriympäristötietojen tietovaranto mahdollistaa myös uudenlaisen digitaalisen käyttöliittymän ja sen ympärille rakennettavien tietopalveluiden kehittämisen. Tietovaranto itsessään on uusi palvelu, joka tuo useiden eri toimijoiden tuottamia ja ylläpitämiä tietoja saataville yhden luukun periaatteella.

Teknologia ja arkkitehtuuri

Yhteisen kulttuuriympäristötietovarannon rakentaminen Ryhti-järjestelmään vähentää tarvetta päällekkäisille järjestelmille, sekä nykyisille että kehitettävillä uusilla järjestelmille, joita tiedontuottajat käyttävät kulttuuriympäristötietojen säilyttämiseen. Päällekkäisiä järjestelmiä on käytössä erityisesti arkeologisten kohteiden säilömiseen. Yhteinen tietovaranto ei korvaisi kaikkia kulttuuriympäristötietoon liittyviä tietojärjestelmiä, mutta yhteisen varannon käyttö lisää käytettävien tietojärjestelmien yhteentoimivuutta sekä tietojen hyödyntämistä eri järjestelmien välillä esimerkiksi yhtenäisten tietomallien sekä rajapintaratkaisujen avulla.

Kulttuuriympäristötietovarannon päälle voi jatkossa rakentaa uudenlaisia palveluita. Kulttuuriympäristötiedon digitalisointi ja rakenteistaminen vahvistaa mahdollistaa uusien ratkaisujen kehittämistä ja tiedon hyödyntämistä uudella tavalla. Tietovaranto voi avata tulevaisuudessa myös mahdollisuuksia uusien teknologioiden hyödyntämiselle, kuten tekoälyn ja analytiikan hyödyntämiseen tiedon käsittelyssä, nykyistä paremmin.

Tiedon digitalisointi ja järjestelmäperusteisuus vähentää tietojen säilyttämistä lukuisissa ja erillisissä tietolähteissä ja esimerkiksi ulkoisilla tallennuslaitteilla. Turvallisuus paranee, kun eri viranomaiset ottavat käyttöön yhtenäiset tavat luokitella tietoa ja käytännöt siihen, miten tietoja jaetaan järjestelmistä. Lisäksi järjestelmän avulla turvataan tärkeiden tietojen säilymistä pysyvämmässä muodossa ja vähennetään riskiä tietoaisteistojen katoamiselle tai rikkoutumiselle.

Tieto

Kulttuuriympäristötietojen yhdistämisessä Ryhti-järjestelmään on kyse julkisen hallinnon yhteisen tietovarannon luomisesta. Näin se edistää kokonaisuutena tietojen vaihtoa ja hyödyntämistä eri organisaatioiden välillä sekä myös tiedon laadun parantumista. Oman tietojen keruun sijaan hyödynnetään muiden toimijoiden tuottamaa ja ylläpitämää tietoa yhteisen tietovarannon- ja järjestelmän kautta. Tämä vähentää toimijoiden tarvetta päällekkäiseen, pelkästään yksittäisen toimijan intressejä palvelemaan tiedontuotantoon sekä rinnakkaisten rekisterien ja tietovarantojen perustamiseen. Yhteisen tietovarannon kehittäminen edistää myös kulttuuriympäristötietojen ylläpitämiseen ja jakamiseen liittyvien vastuiden ja roolien selkeyttämistä.

Yhteisen tietovarannon rakentaminen edistää kattavamman ja ajantasaisimman tiedon hyödyntämistä hallinnossa eri toimijoiden toiminnassa. Tietovaranto tarjoaa eri toimijoiden tuottamaa tietoa nopeammin ja kattavammin saataville yhden luukun periaatteella digitaalisessa järjestelmässä ajasta riippumatta. Erillisten tietopyyntöjen tarve viranomaisten välillä vähennee. Yhteinen tietopohja tarjoaa kattavamman tietopohjan päätöksenteon tueksi sekä tukee toimijoiden mahdollisuuksia ymmärtää paremmin, mitä

tietoa päätöksenteon tueksi on käytettävissä. Ymmärrys lisääntyy myös selaisilla toimijoilla, joilla on aiemmin ollut vähän asiantuntemusta kulttuuriympäristöihin liittyviin tietoihin. Tietopohjan parantuminen sekä helpompi löydettävyys hyödyttää esimerkiksi pelastus- ja varautumistoiminnassa sekä kriiseihin varautumisessa ja poikkeustilanteissa toimiessa.

Eri toimijoiden tuottamat kulttuuriympäristötiedot sekä tiedonhallinnan tavat yhtenäistyvät, kun tietovarannon myötä otetaan käyttöön kansallisesti yhteisiä tietomallit sekä käytännöt tietojen tallentamiseen, ylläpitämiseen sekä jakamiseen. Yhteiset tietomallit ja tietojen rakenteistaminen parantavat tiedon laatua. Yhteentoimivat järjestelmät poistavat manuaalisia työvaiheita työskentelystä, ja tieto pysyy varmemmin eheänä. Tiedon manuaalisen siirtämisen vähetessä myös virheiden määrä tietosisällöissä vähenee. Tietojen oikeellisuus on myös helpompi tarkistaa, kun tieto on avoimesti ja useampien toimijoiden saatavilla. Lähdetietojen oikeellisuus on helpompi varmistaa esimerkiksi kaavoitus- ja lupaprosesseissa, kun tietovarannon kautta ajantasaisin tieto saatavilla ja tarkistettavissa.

Yhteisen, kansallisen tietovarannon kautta kulttuuriympäristötieto on aiempaa helpommin löydettävissä ja avoimesti kaikkien käytettävissä. Avoimesti ja helpommin saataville saadaan myös sellaista tietoa, joka on nykyisin erillisten tietopyyntöjen takana tai muutoin vaikeasti löydettävissä. Tietovarannon myötä kiinteistön- ja maanomistajilla on helppokäyttöinen pääsy kulttuuriympäristötietoihin, jotka koskevat heidän omistuksessaan olevia kohteita. Tietosuoja turvataan jakamalla Ryhti-järjestelmän käyttäjille vain sellaista tietoa, johon heillä on lakisääteinen oikeus. Kriittiseen infrastruktuuriin liittyviä tietoja jaetaan vain viranomaisille. Tällä varmistetaan se, ettei esimerkiksi tietojen yhdisteleminen vaarana yksilön tai yhteiskunnan turvallisuutta.

Henkilöstö

Toteutuessaan yhteinen kulttuuriympäristötietovaranto Ryhti-järjestelmässä synnyttää laadullisia hyötyjä sekä tiedontuottaja- että tiedonhyödyntäjäorganisaatioiden henkilöstölle. Tiedontuottajiin sekä tiedonhyödyntäjiin lukeutuu niin valtion virastoja ja laitoksia, kuntia ja kuntayhtymiä, muita julkisen hallinnon toimijoita sekä yrityksiä ja yhteisöjä.

Työpanoksen kohdentaminen osaamista ja koulutusta vaativiin tehtäviin toissijaisten tehtävien sijasta, työkuorman vähentyminen, prosessien nopeutuminen sekä työn tulosten laadun parantuminen ja virheiden vähentyminen paremman tietopohjan ansiosta parantavat henkilöstön työtyytyväisyyttä. Tiedon saavutettavuuden ja käytettävyyden parantuminen vapauttaa työtä tiedonhausta ja käsittelystä tiedon hyödyntämiseen, tiedon manuaaliseen syöttämiseen ja siirtämiseen liittyvät tehtävät vähenevät ja tiedon tarkistaminen helpottuu ja nopeutuu. Nämä muutokset vaikuttavat myös työn mielekkyyttä lisäten.

Uusien toimintamallien ja prosessien opettelu kulttuuriympäristötietojen tuottamiseen, tallentamiseen, ylläpitoon ja jakamiseen liittyen lisää henkilöstön kyvykkyyksiä toimia digitaalisissa toimintaympäristöissä sekä kyvykkyyksiä tuottaa ja hyödyntää digitaalisessa toimintaympäristössä sijaitsevia tietoja.

LIITE 2 Ylläpidon ja tuen organisaatiomalli

Kulttuuriympäristön tietovarantojen ylläpito- ja tukiorganisaatio ehdotetaan rakennettavaksi osaksi rakennetun ympäristön tietojärjestelmän ylläpito- ja tukiorganisaatiota.

Ylläpitopalveluilla ja ylläpidolla tarkoitetaan niitä järjestelmän käytönaikaisia toimia, joilla järjestelmä pidetään vaatimusten mukaisessa toimintakunnossa läpi elinkaarensa. Toimintakuntoon sisältyy osaltaan tietoturva-vaatimusten asettaman tietoturvatason säilyttäminen. Lisäksi ylläpitopalvelua tuottavalla ylläpito-organisaatiolla tulee olla kyvykkyys järjestelmän pienimuotoiseen jatkokehittämiseen. Pienkehitystarpeen taustalla voi olla esimerkiksi järjestelmään kohdistuva liiketoimintaympäristön, lainsäädännön, tai muun oleellisen tekijän aiheuttamia muutostarve. Mittavammat muutokset toteutetaan erikseen resursoitavilla kehitysprojekteilla.

Tukipalveluilla ja tuella tarkoitetaan järjestelmän käytön aikaista neuvontaa, jota tarjotaan järjestelmän käyttäjäryhmille. Tukipalveluihin kuuluu myös erilaisten ongelmatilanteiden ratkaiseminen, esimerkiksi tietoa tuottavalla käyttäjäryhmälle tarjottava tuki tilanteessa, jossa järjestelmän tietosisältö ei vastaa sitä, mitä käyttäjä olettaisi sen olevan.

Päävastuu Ryhti-järjestelmän ylläpidosta on ylläpitotoimittajalla. Käytännössä luonnollisin valinta räätälöidyn järjestelmän ylläpitotoimittajaksi on yleensä sen järjestelmätoimittaja. Ylläpitotoimittaja vastaa varsinaisen Rakennetun ympäristön tietojärjestelmän toimivuudesta sekä valvoo osaltaan sitä, että järjestelmän tarvitsemat ja muista järjestelmistä saatavat resurssit ovat saatavissa.

Ryhdin ylläpidossa tulee huomioida esimerkiksi se, jos jokin Ryhdin itsensä hyödyntämistä kumppanien toimittamista rajapinnoista ei ole toiminnassa. Kulttuuriympäristön tietovarantojen näkökulmasta tällaisia keskeisiä järjestelmiä voivat olla esimerkiksi Maanmittauslaitoksen Kiinteistötietojärjestelmä, Metsähallituksen ja ympäristöhallinnon Uljas-järjestelmäkokonaisuus sekä Museoviraston muinaisjäänösrekisteri. Ryhdin toiminnan kannalta oleellisten, tilaajan tai jonkin muun tahon tarjoamien Ryhdin ulkopuolisten järjestelmien ylläpidosta vastaavat nämä tahot.

Ryhdin ylläpitotoimittaja vastaa kaikista järjestelmän piirissä olevista ympäristöistä, mukaan lukien kulttuuriympäristön tietovaranto, omalta osaltaan, tuotantoympäristöstä sekä testi- ja kehitysympäristöistä koko niiden elinkaaren ajan. Ylläpitovastuu alkaa palvelinten tietoturvan ja muiden sovellettavissa olevien vaateiden osalta heti kunkin ympäristön pystytyksen jälkeen, tuotantoa koskevat vaateet astuvat voimaan järjestelmän siirtyessä tuotantoon.

Ylläpitotoimittaja tarjoaa järjestelmän käyttäjille myös tukea. Ylläpitotoimittajan tukena on tilaajan substanssiasiantuntijoita. Tukipyynnön koskiessa selaista rajapintojen tarjoamiin tietosisältöihin tai muuhun substanssiin, mihin ylläpitotoimittajan tietämys ei riitä, se käyttää vastauksessa apuna tilaajan asiantuntijaa. Ylläpitotoimittaja alkaa tarjota tukipalveluita yhdessä tilaajan kanssa sovitussa aikataulussa järjestelmän tuotantokäytön alettua.

Kulttuuriympäristötietovarantoja koskevat samat yhteydenottokanavat sekä ylläpidon ja tuen palveluajat kuin Ryhti-järjestelmää. Ylläpitotoimittaja tar-

joaa sekä ylläpitopalveluita että loppukäyttäjätukea sähköpostitse ja puhelimitse. Kaikki sisään tulleet pyynnöt kirjataan tiketointijärjestelmään, missä niitä seurataan pyynnön valmistumiseen asti. Ylläpito- ja tukipalvelua annetaan tarpeen mukaan suomen ja englannin kielillä. Tukipalvelut ovat saatavilla arkipäivisin kello 08–16. Tukeen sähköpostitse tulleisiin viesteihin vastataan viimeistään kahden arkipäivän sisällä viestin saapumispäivää seuraavan arkipäivän alusta laskien. Ylläpitopalvelua annetaan arkisin 08–17. Kulttuuriympäristötietovarantoja koskevat samat palvelutasovaatteet kuin Ryhti-järjestelmän tuotantoympäristössä: ylläpitopalvelun palveluaikana palvelun saavutettavuuden tulee olla vähintään 99 % ja yksittäinen katko saa kestää maksimissaan 15 minuuttia.

Ylläpitotoimittajan vastuulla on taata osaamisen pysyminen ylläpito- ja tukiorganisaatiossa. Ylläpito- ja tukiorganisaatio on järjestettävä siten, että mahdolliset henkilövaihdokset järjestelmätuottajan organisaatiossa eivät vaaranna ylläpidon tai tuen laatua.

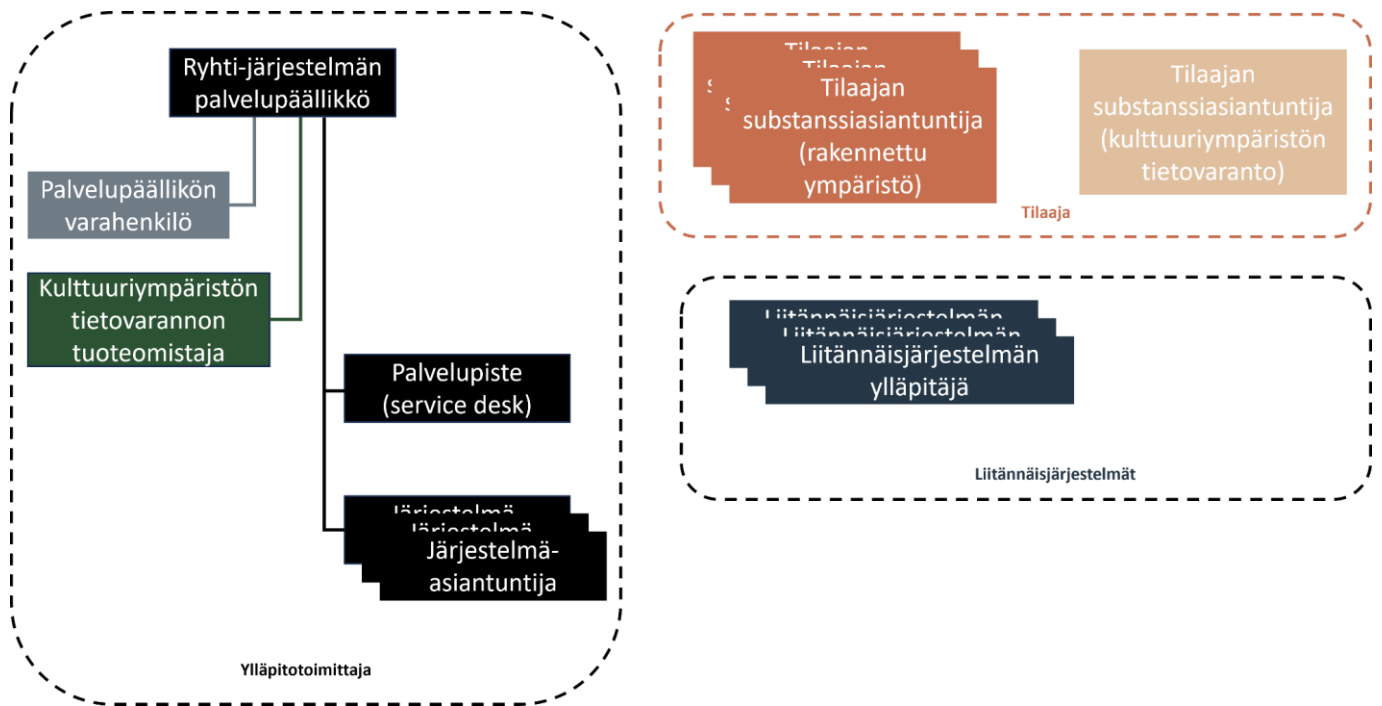
Ylläpidon ja tuen toteuttaminen ovat aiemmin dokumentissa kuvatun mukaisesti ylläpitotoimittajan vastuulla. Ylläpitotoimittaja on nimennyt Ryhti-järjestelmälle palvelupäällikön sekä tämän varahenkilön. Palvelupäällikkö vastaa ylläpito- ja tukipalvelujen kokonaisuudesta. Kulttuuriympäristön tietovarannonle nimetään oma tuoteomistaja, joka vastaa kulttuuriympäristötietopalveluiden kokonaisuudesta.

Ylläpitotoimittaja varaa ylläpitoon ja tukeen palvelupisteeseen, jonka kautta palvelu- ja tukipyyntöjä voidaan tuoda sisään sekä tarvittavat järjestelmäasiantuntijat teknisten ongelmien ja pyyntöjen ratkaisemista varten.

Tilaaja antaa ylläpidon ja tuen käyttöön tarvittavan määrän substanssiasiantuntijoita. Kulttuuriympäristön tietovarantoihin liittyen varataan yhden henkilötyövuoden panos substanssia koskeviin kysymyksiin vastaamiseksi.

Järjestelmän toiminnan edellyttämien ulkopuolisten liitännäisjärjestelmien toimittajat takaavat, että niiden ylläpitoon on riittävät resurssit.

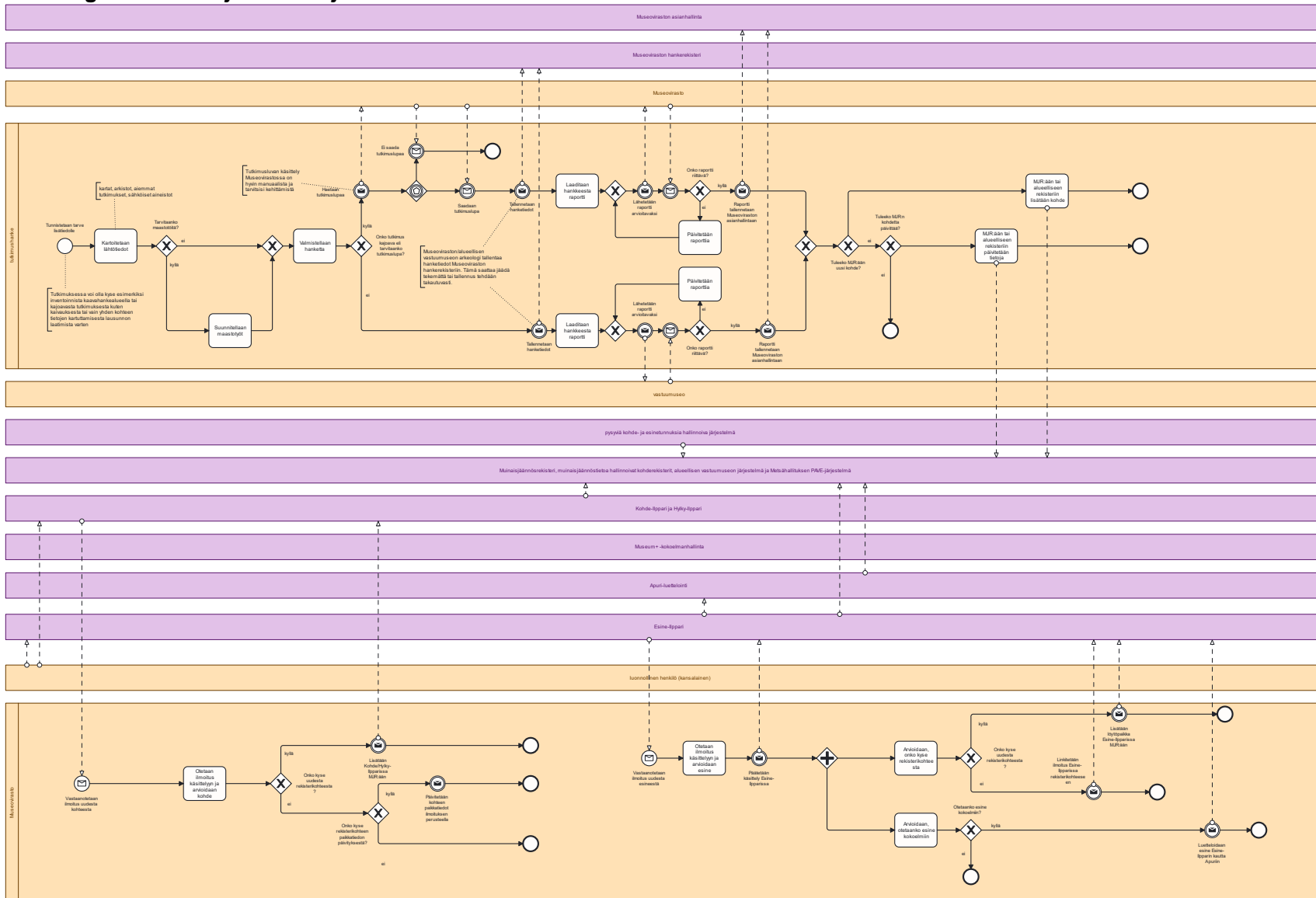
Tuen ja ylläpidon toteuttamiseen tarvittavat roolit on vielä koottu seuraavaan kuvaan.

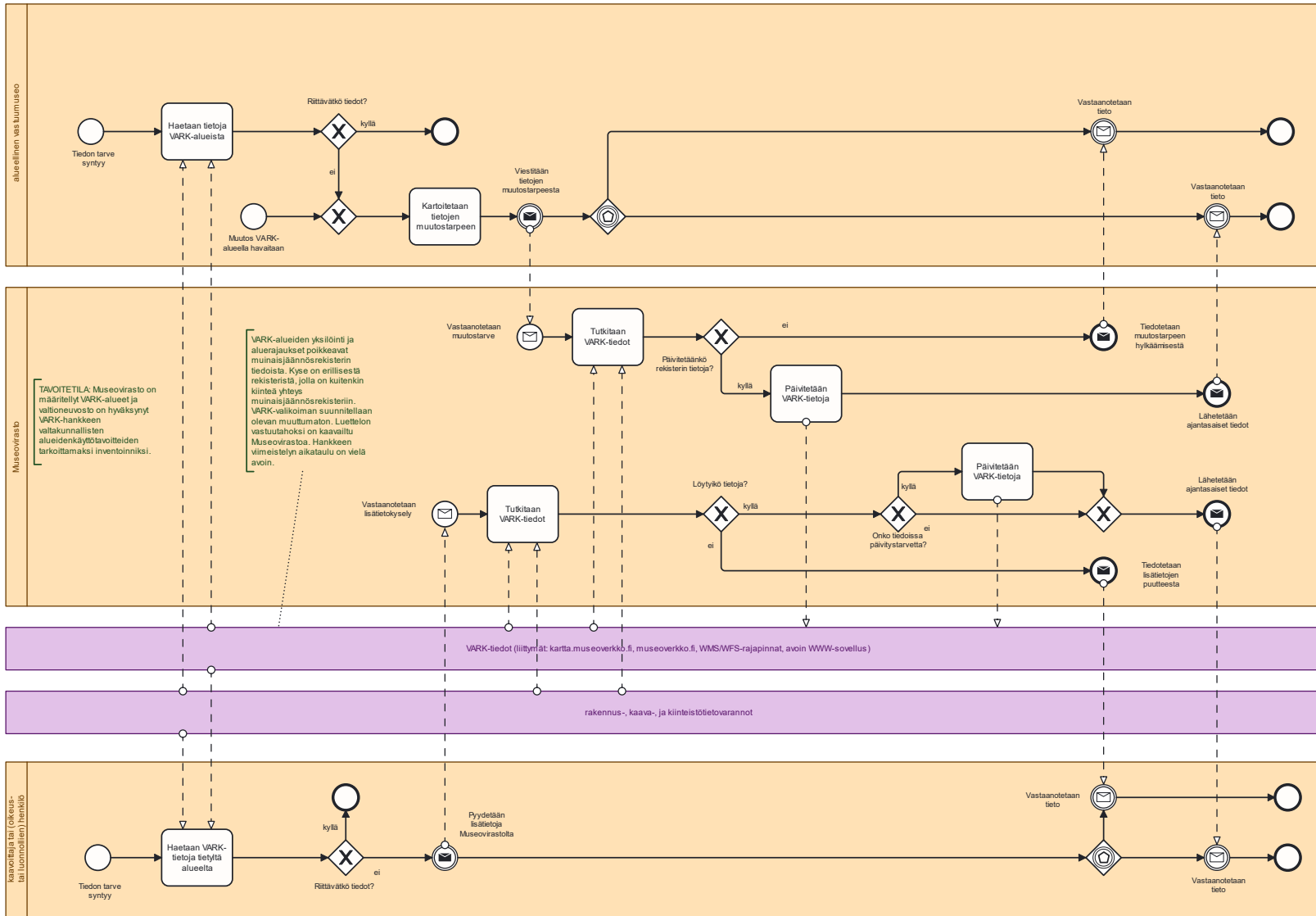
Kuva 2 Kulttuuriympäristön tietovarannon tuen ja ylläpidon toteuttamiseen tarvittavat roolit osana Ryhti-järjestelmän ylläpito- ja tukiorganisaatiomallia.

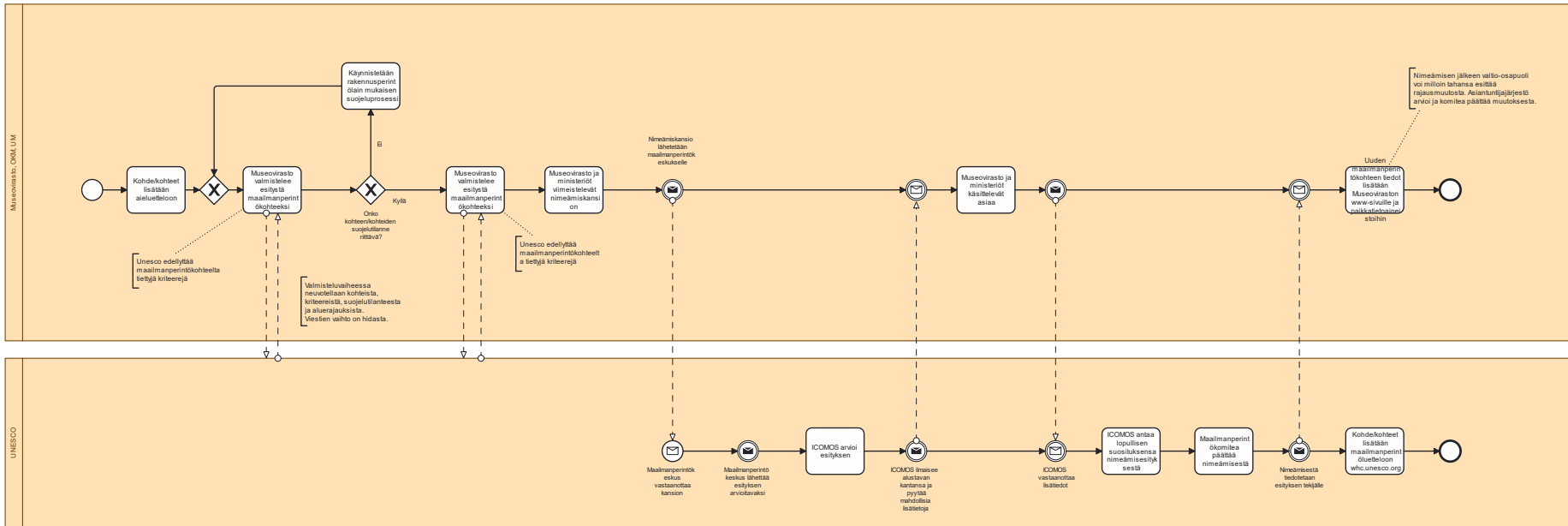
Arkeologiset kohteet ja muinaisjäännösrekisteri: Tavoitetila

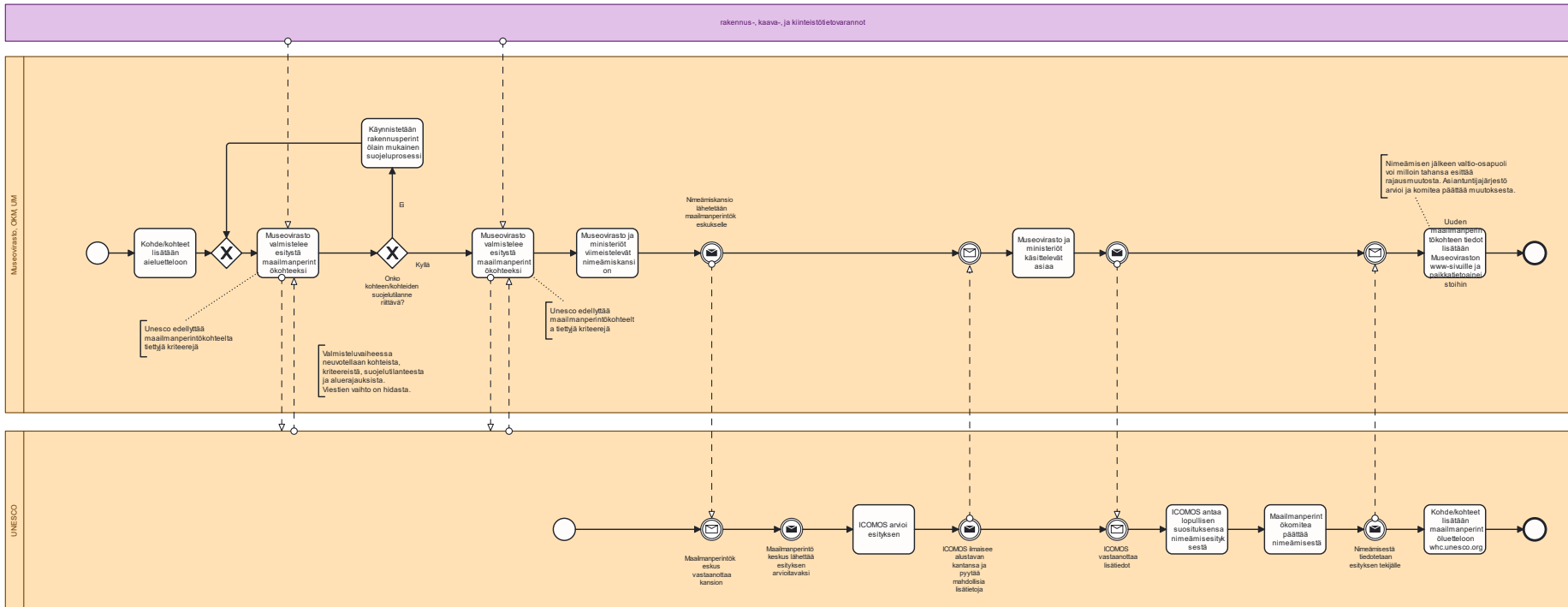
Valtakunnallisesti merkittävät arkeologiset kohteet (VARK): tavoitetila

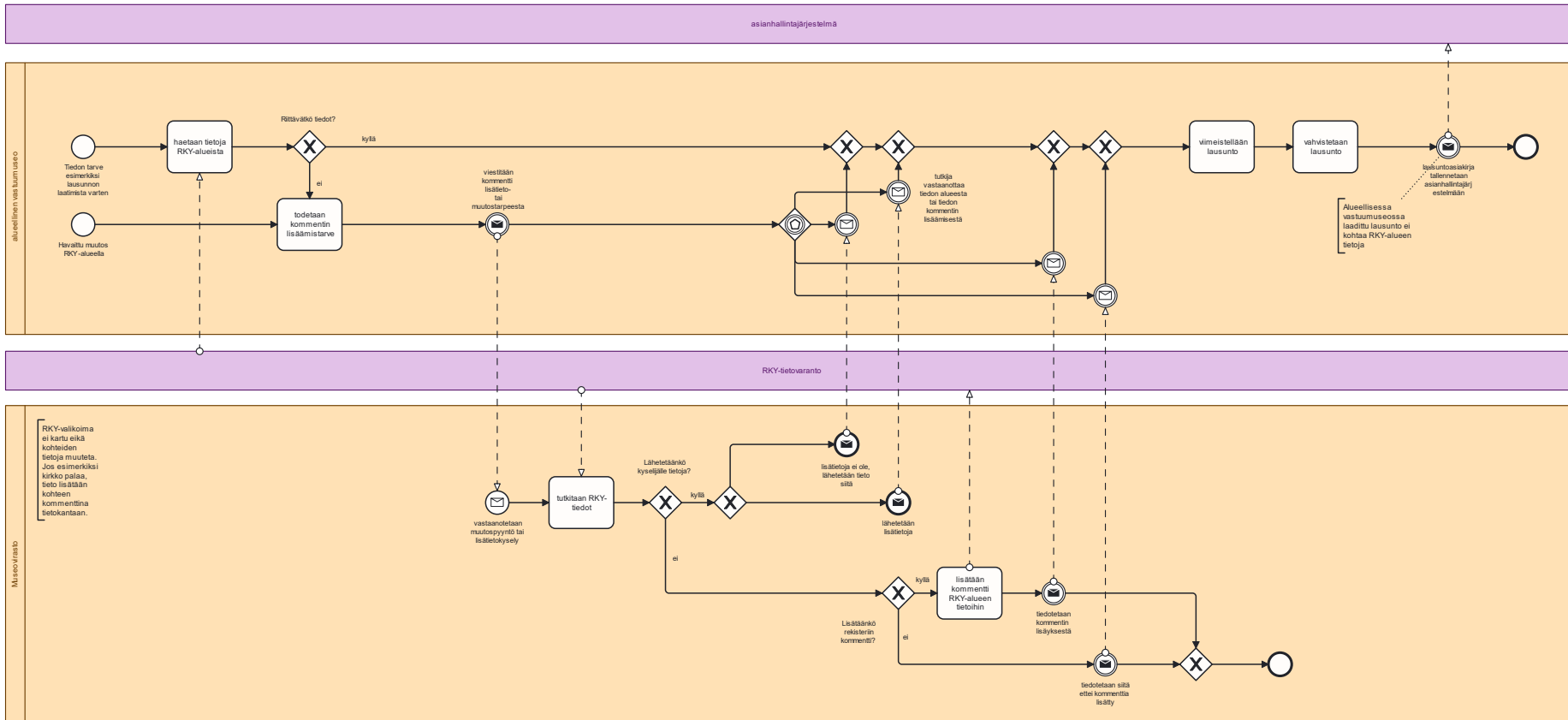
Maailmanperintökohteet: nykytila

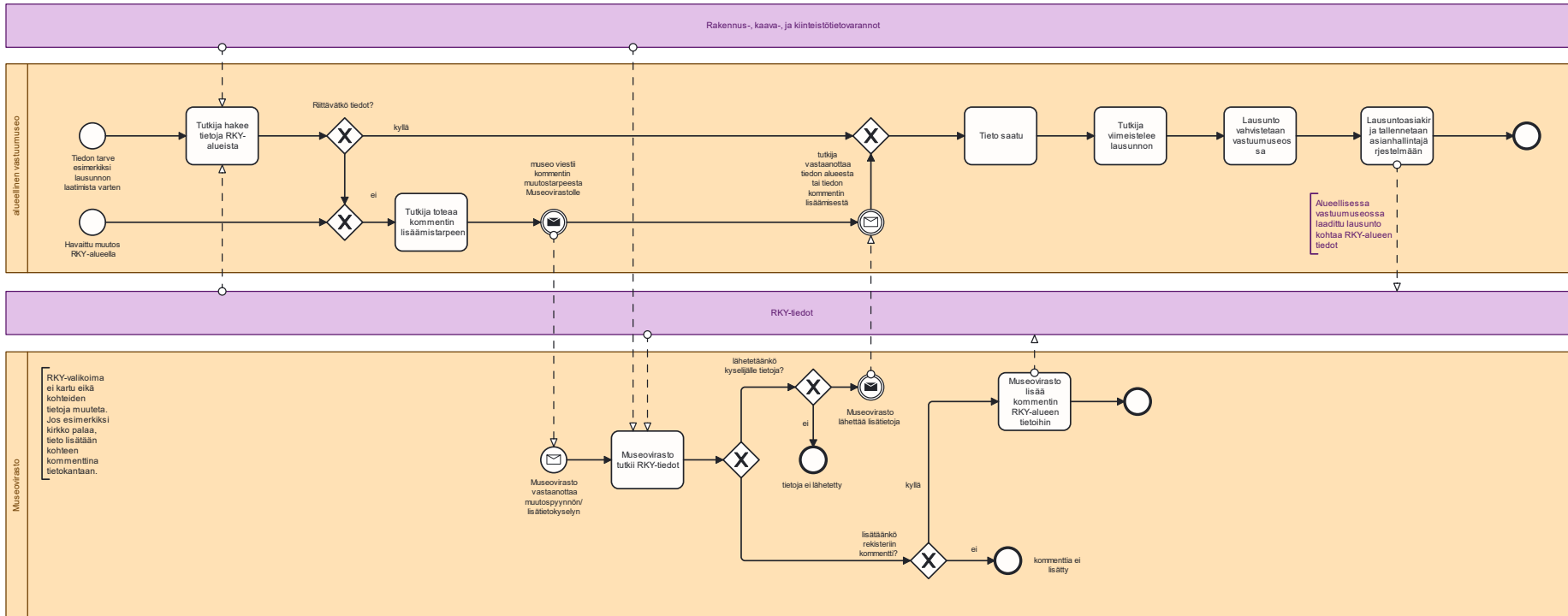
Maailmanperintökohteet: tavoitetilä

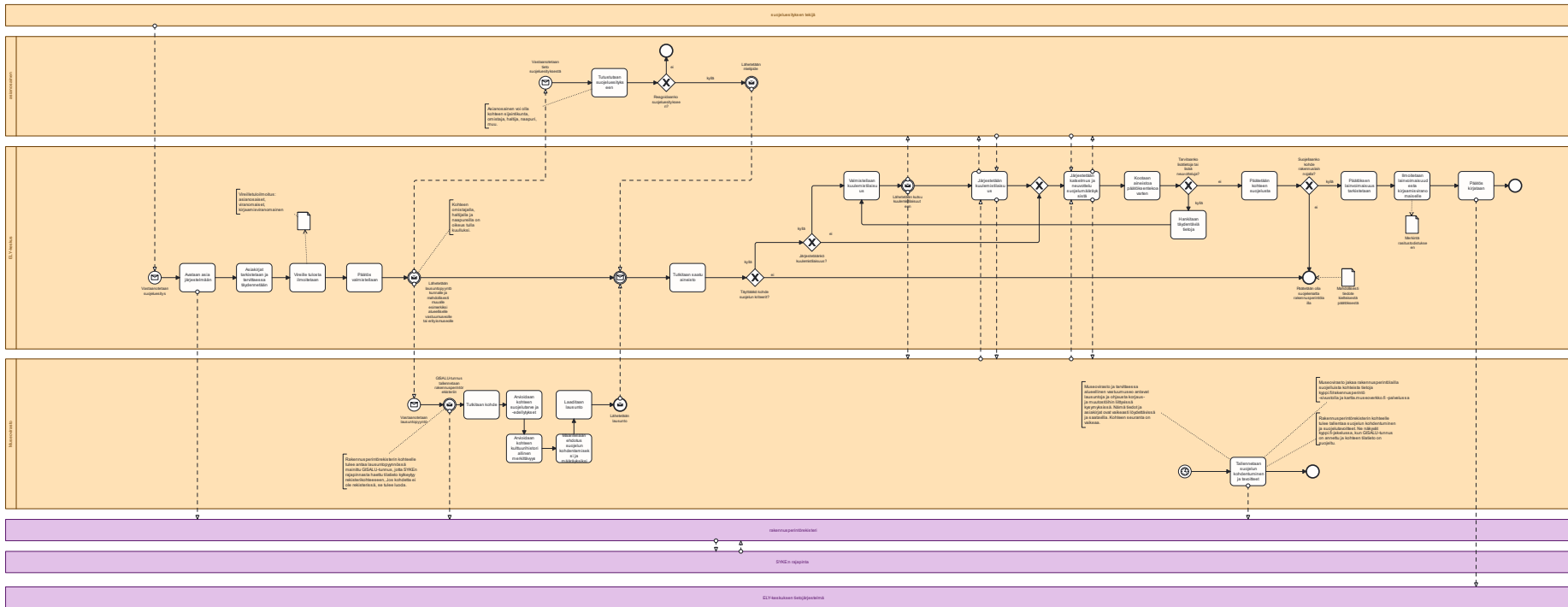
Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY): nykytila

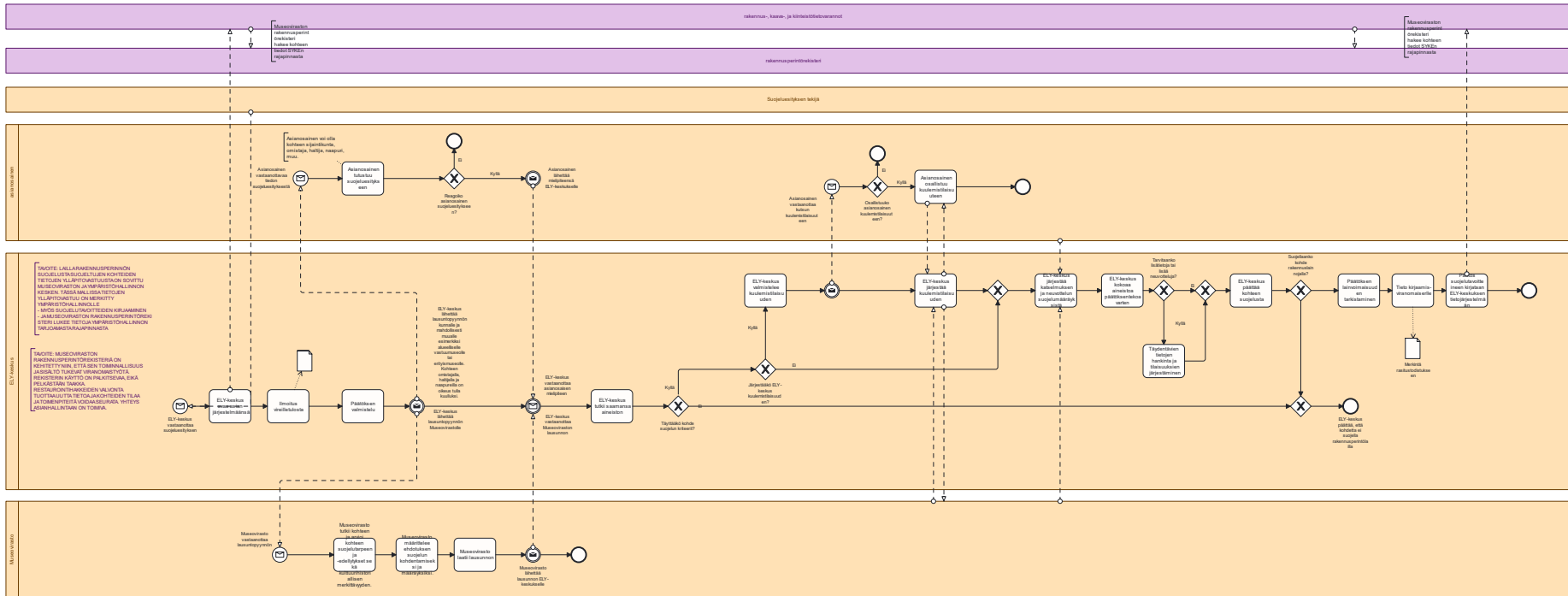
Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY): tavoitetila

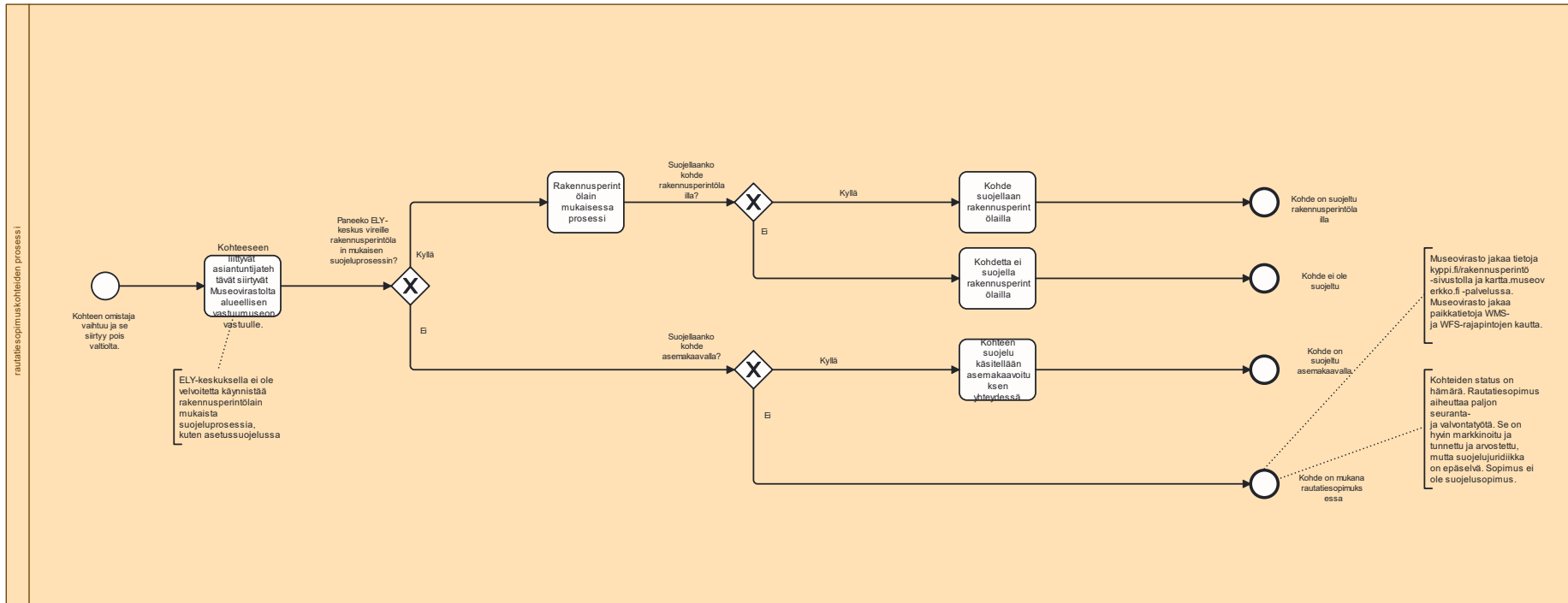
Rakennusperintölain nojalla suojellut kohteet: nykytila

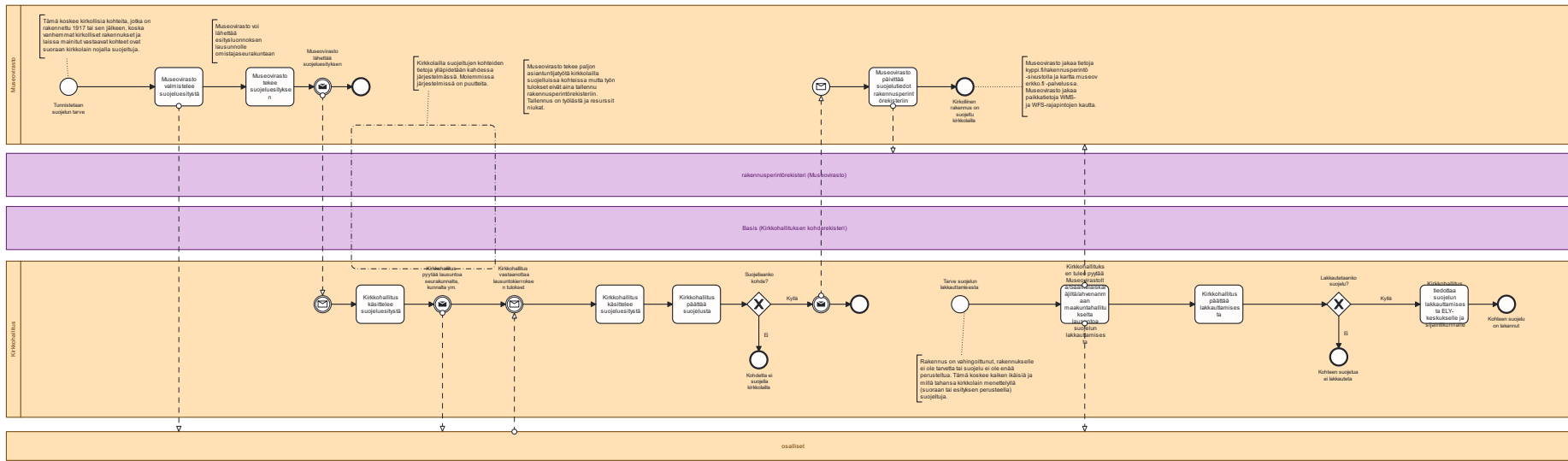
Rakennusperintölain nojalla suojellut kohteet: tavoitetilä

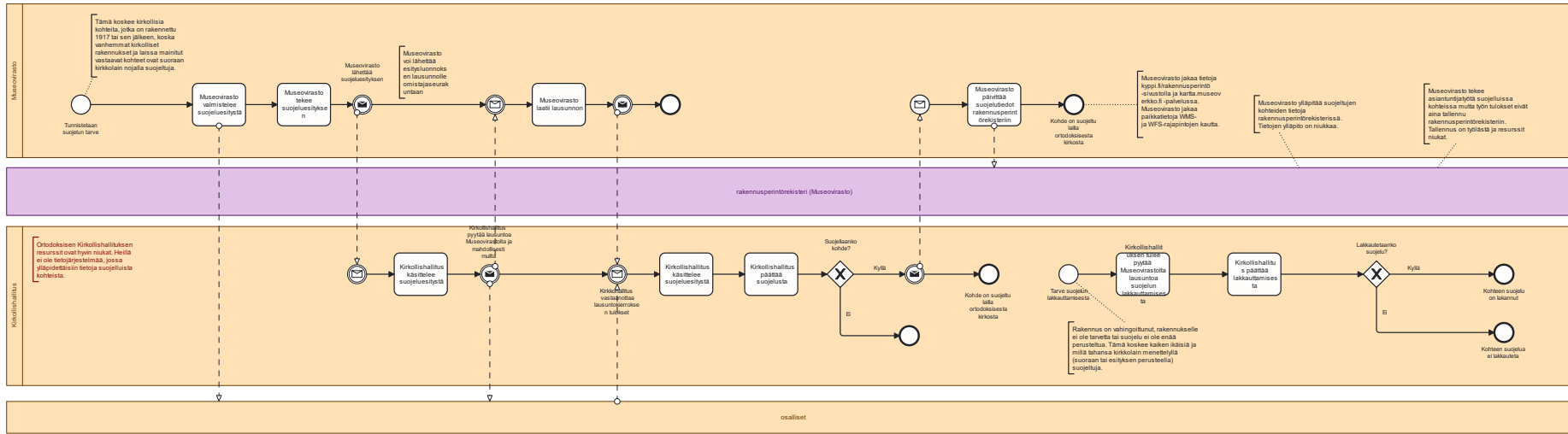
Rautatiesopimuskohteet: nykytila

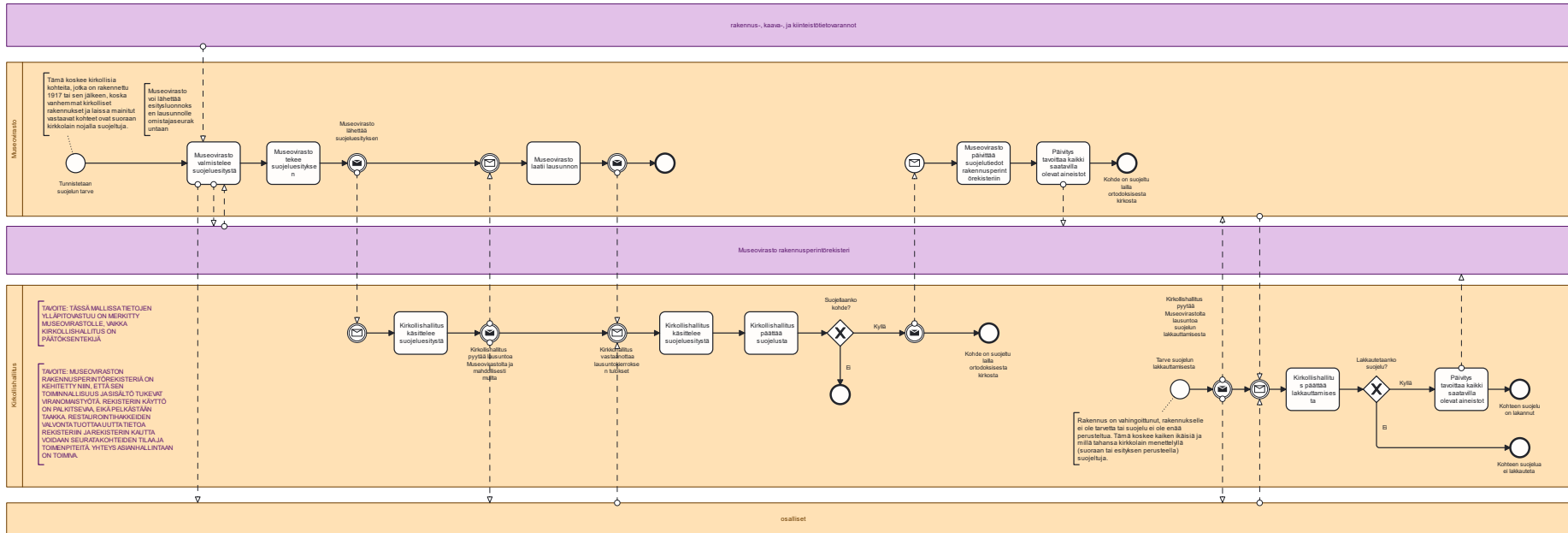
Kirkkolaki: nykytila

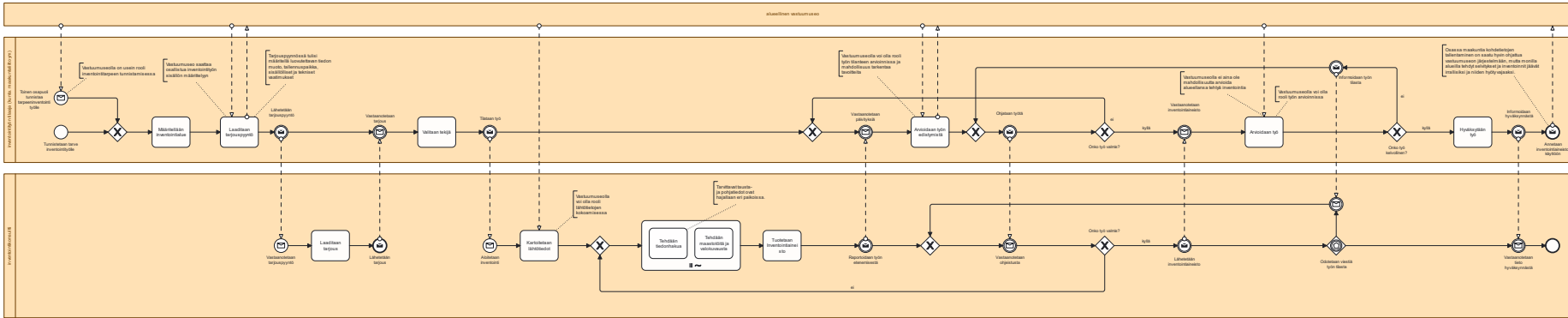
Laki ortodoksisesta kirkosta: nykytila

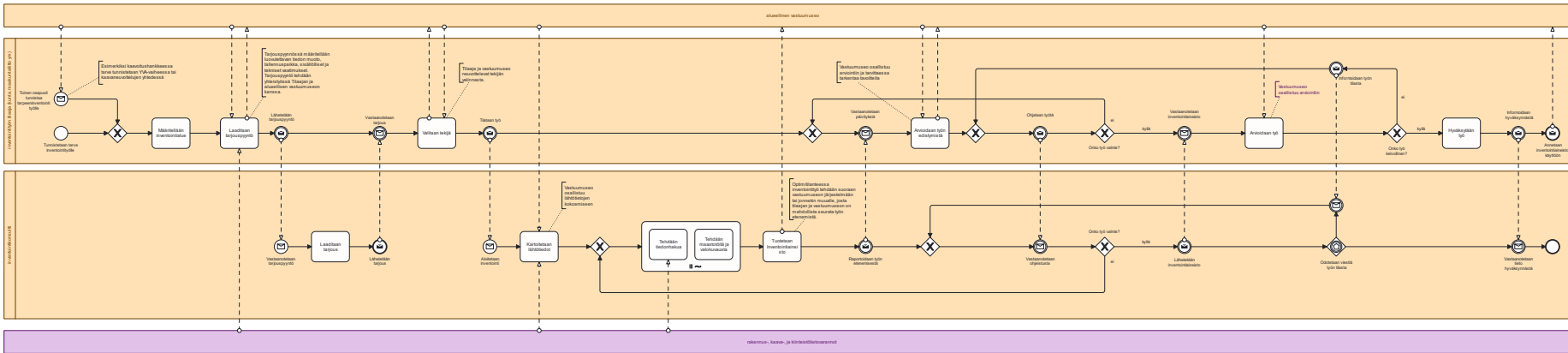
Laki ortodoksisesta kirkosta: tavoitetilä

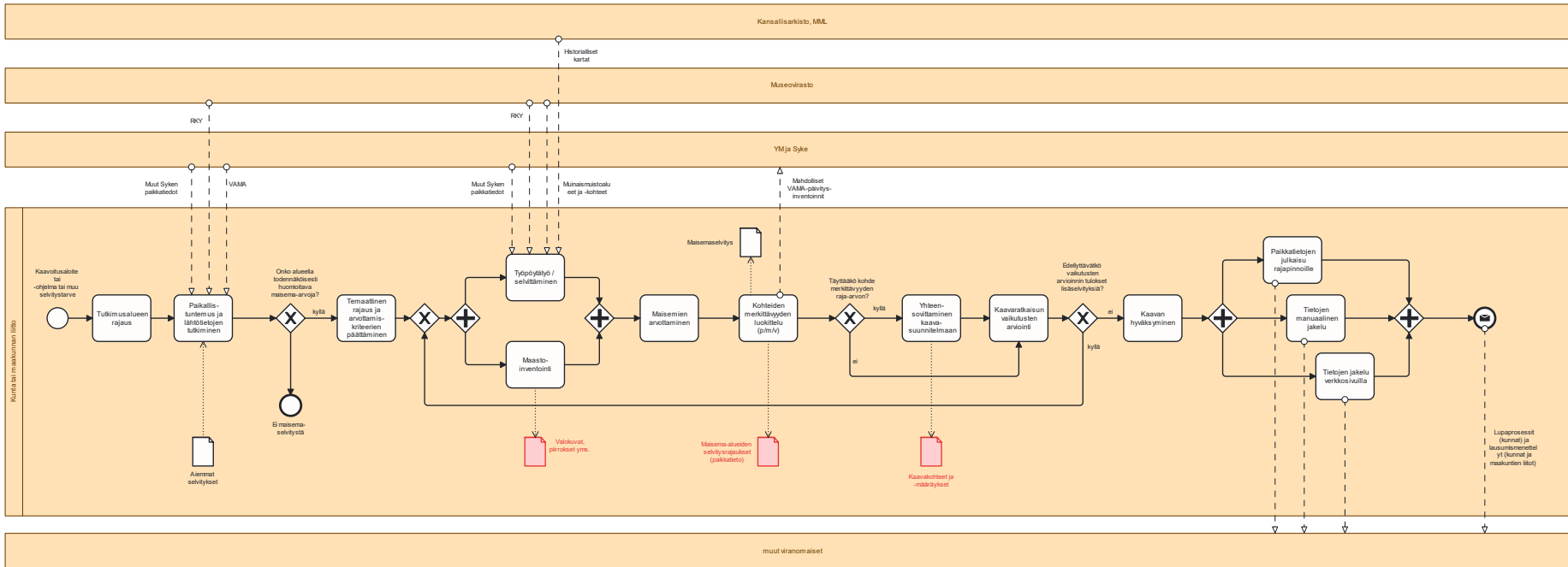
Rakennettua kulttuuriympäristöä koskevat selvitykset eri aluetasoilla: nykytila

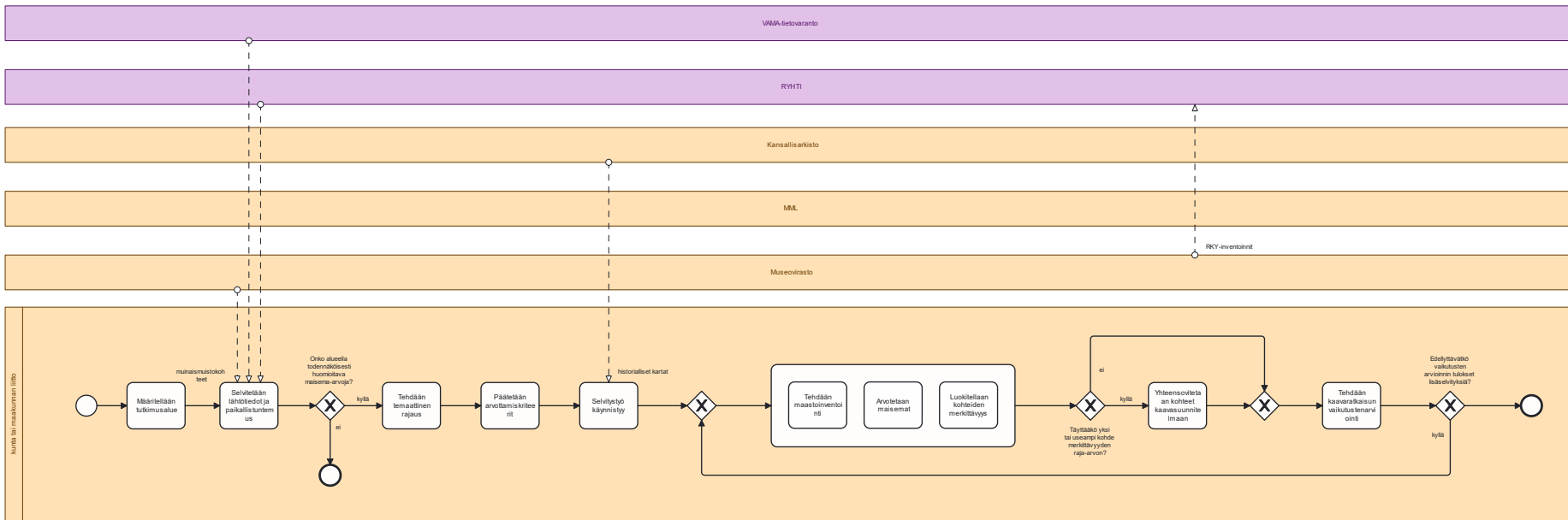
Rakennettua kulttuuriympäristöä koskevat selvitykset eri aluetasoilla: tavoitetilä

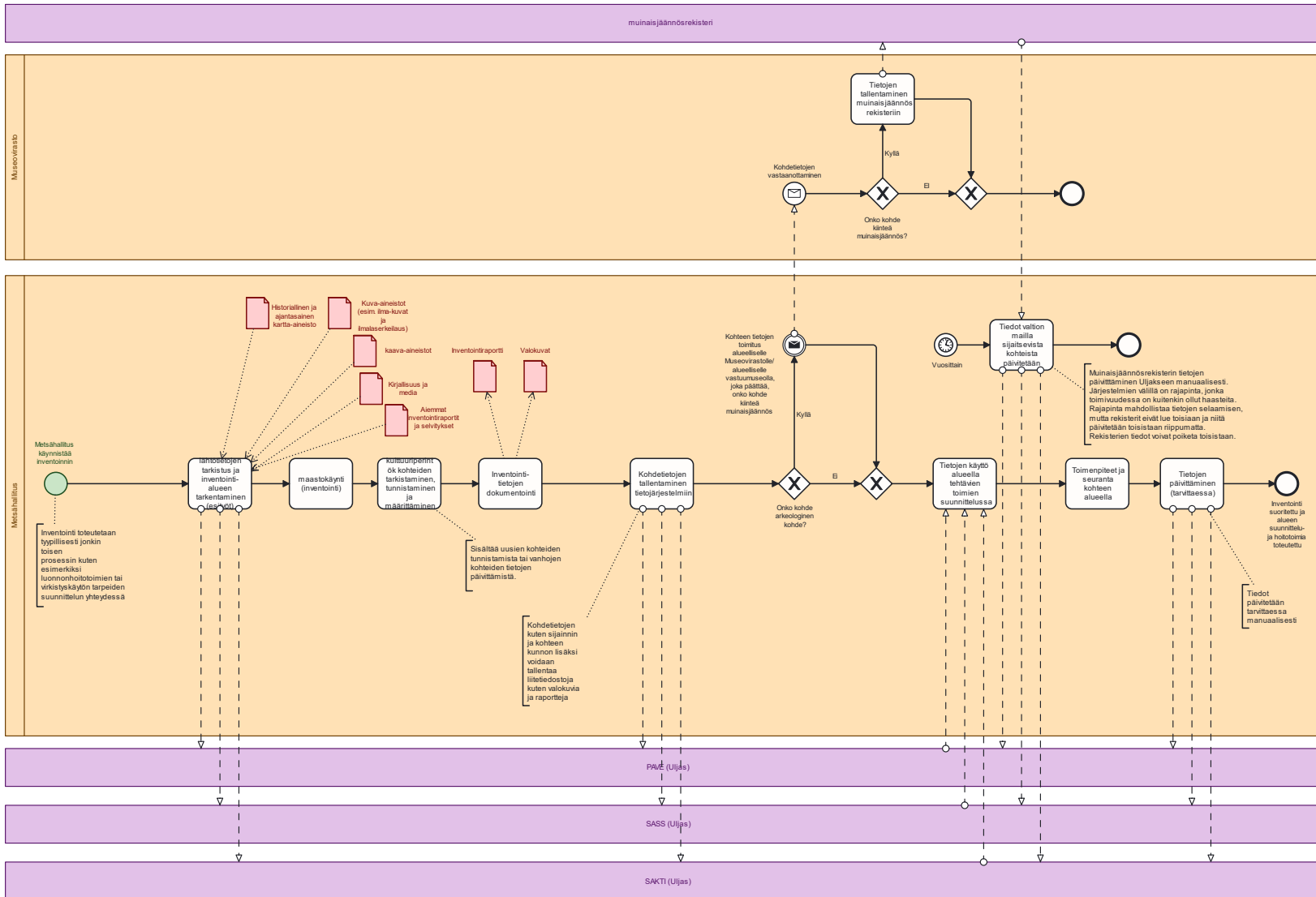
Paikalliset ja maakunnalliset maisemainventoinnit: nykytila

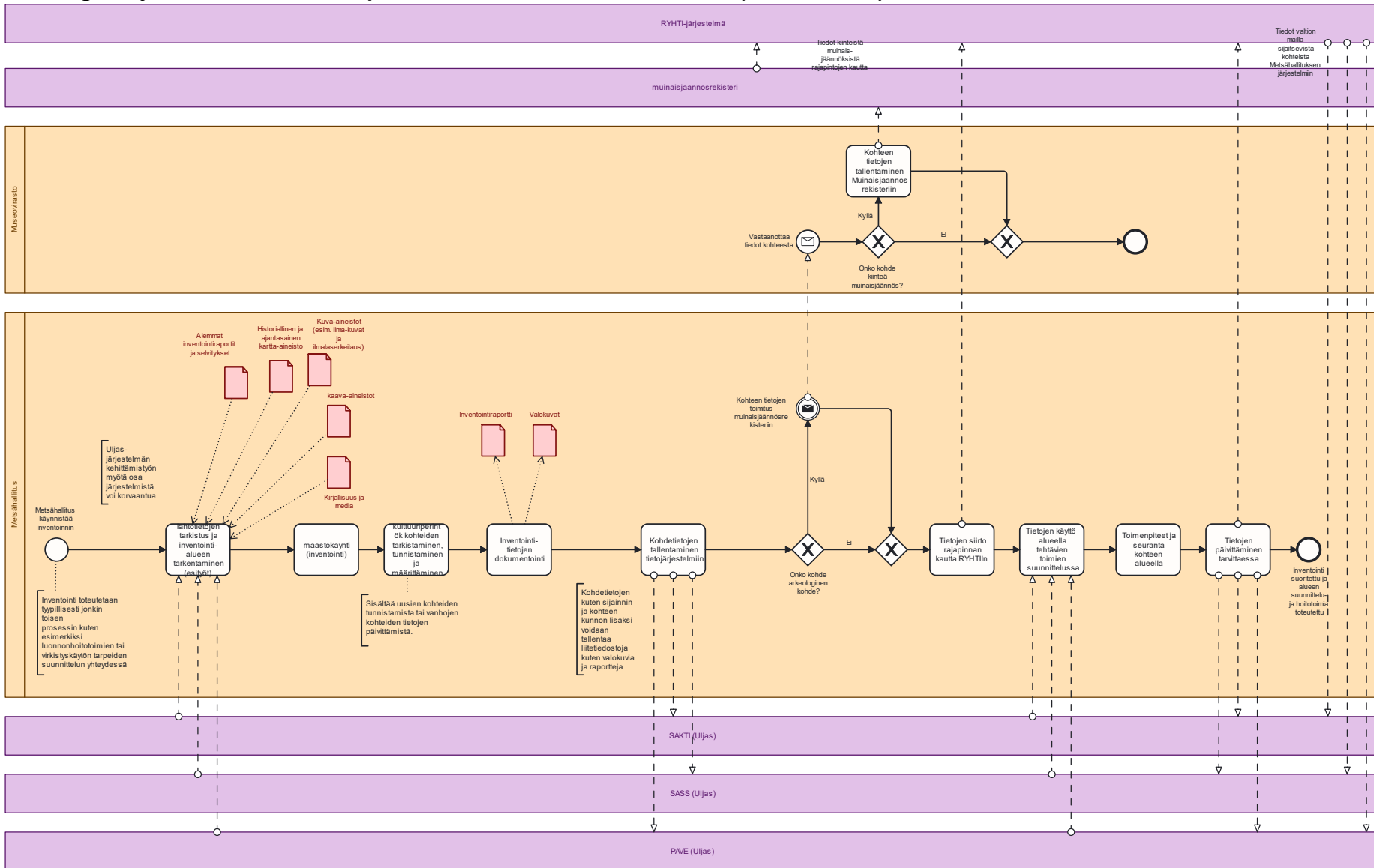
Paikalliset ja maakunnalliset maisemainventoinnit: tavoitetilä

Arkeologisen ja rakennetun kulttuuriperinnön inventoinnit valtion alueilla (Metsähallitus): nykytila

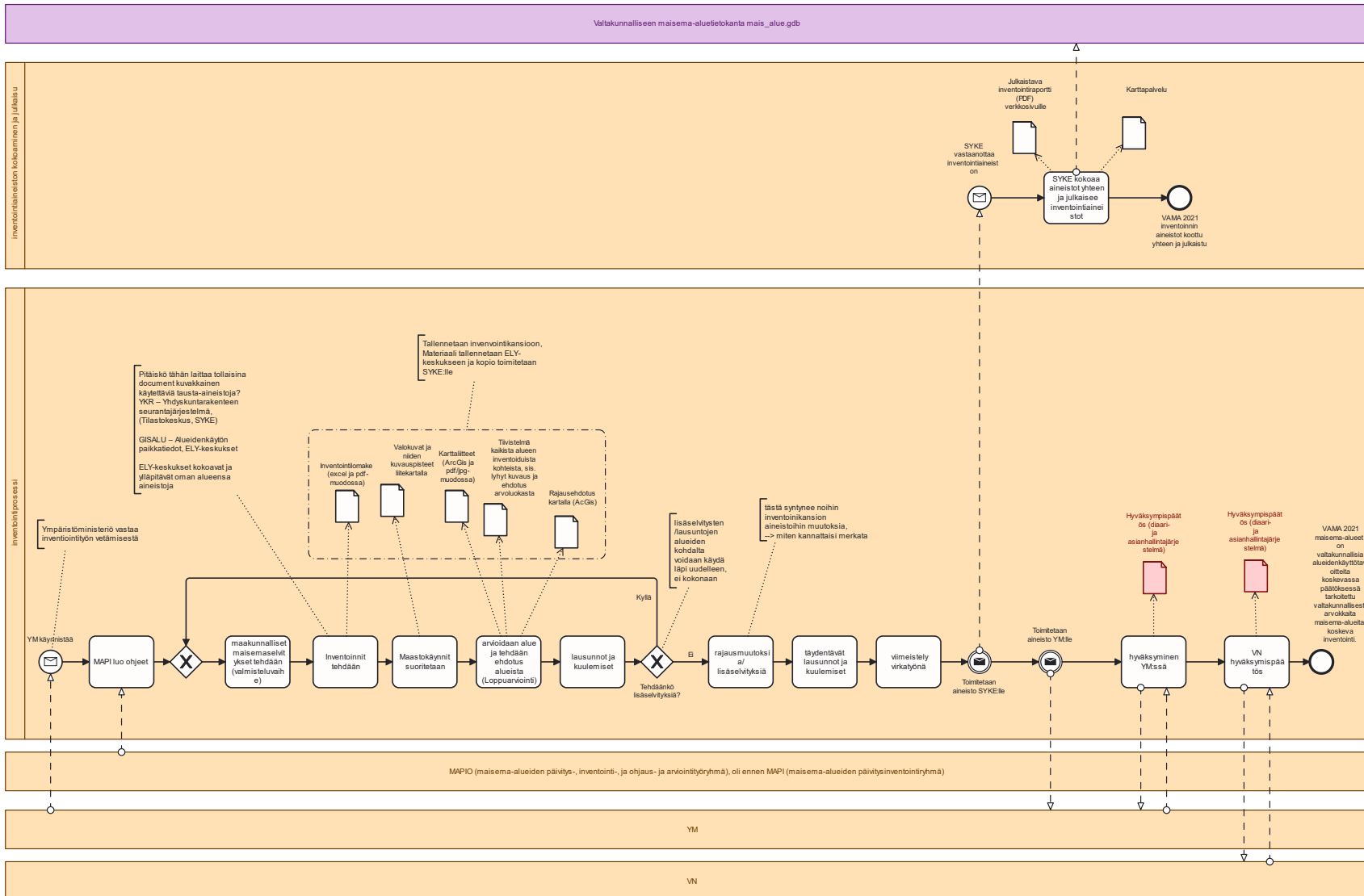

Arkeologisen ja rakennetun kulttuuriperinnön inventoinnit valtion alueilla (Metsähallitus): tavoitetilä

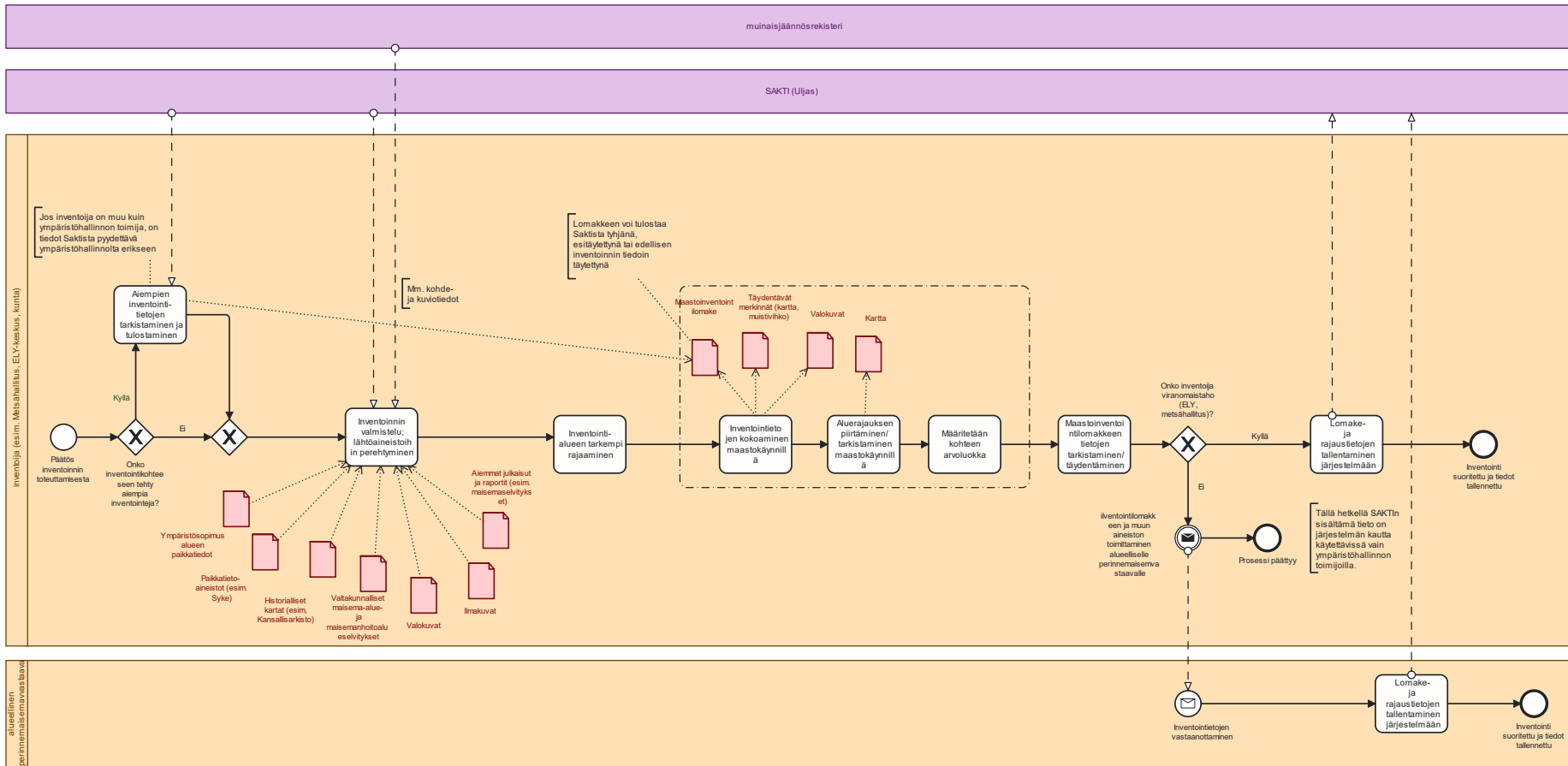

SAkti (Uljas)
SASS (Uljas)
PAVE (Uljas)

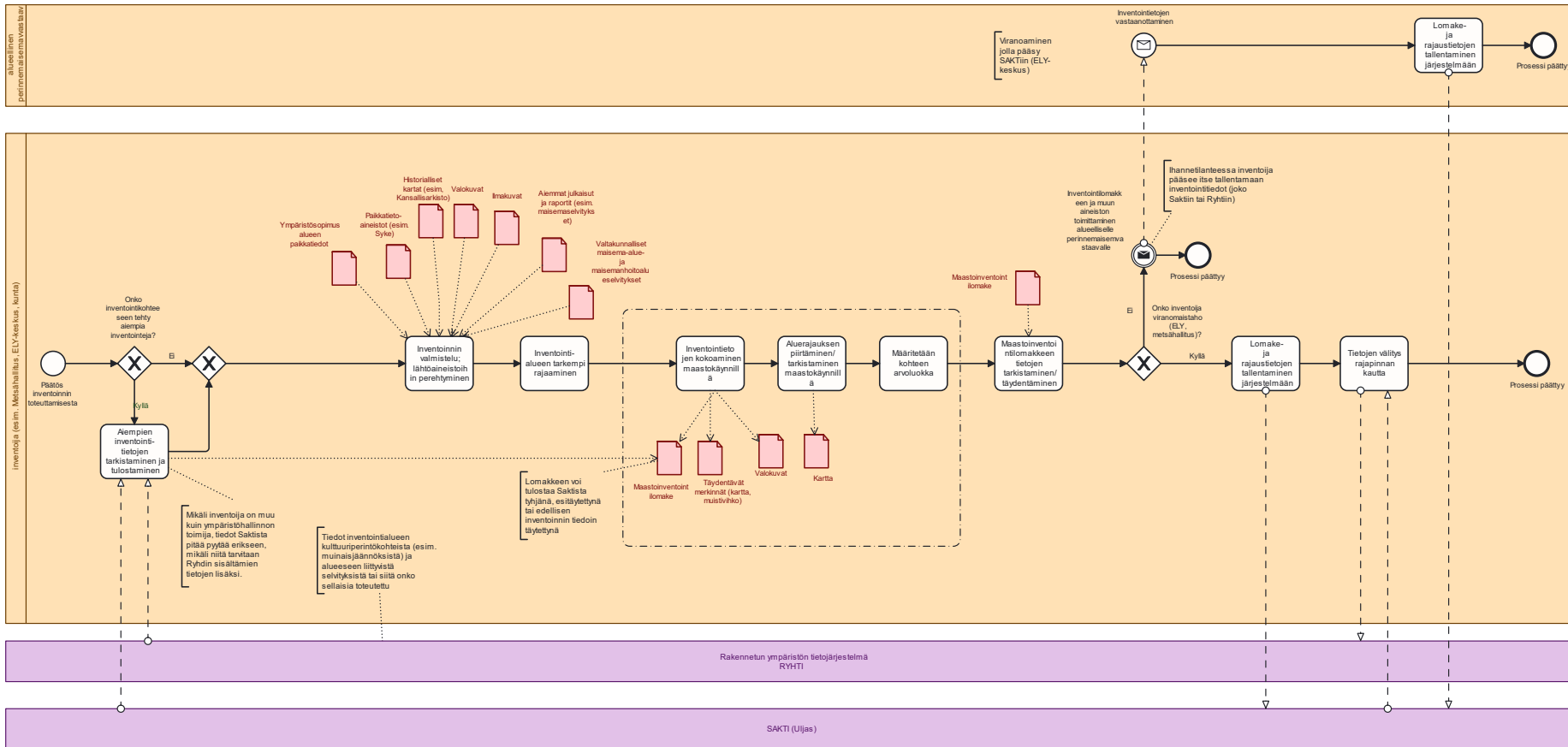
Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: nykytila

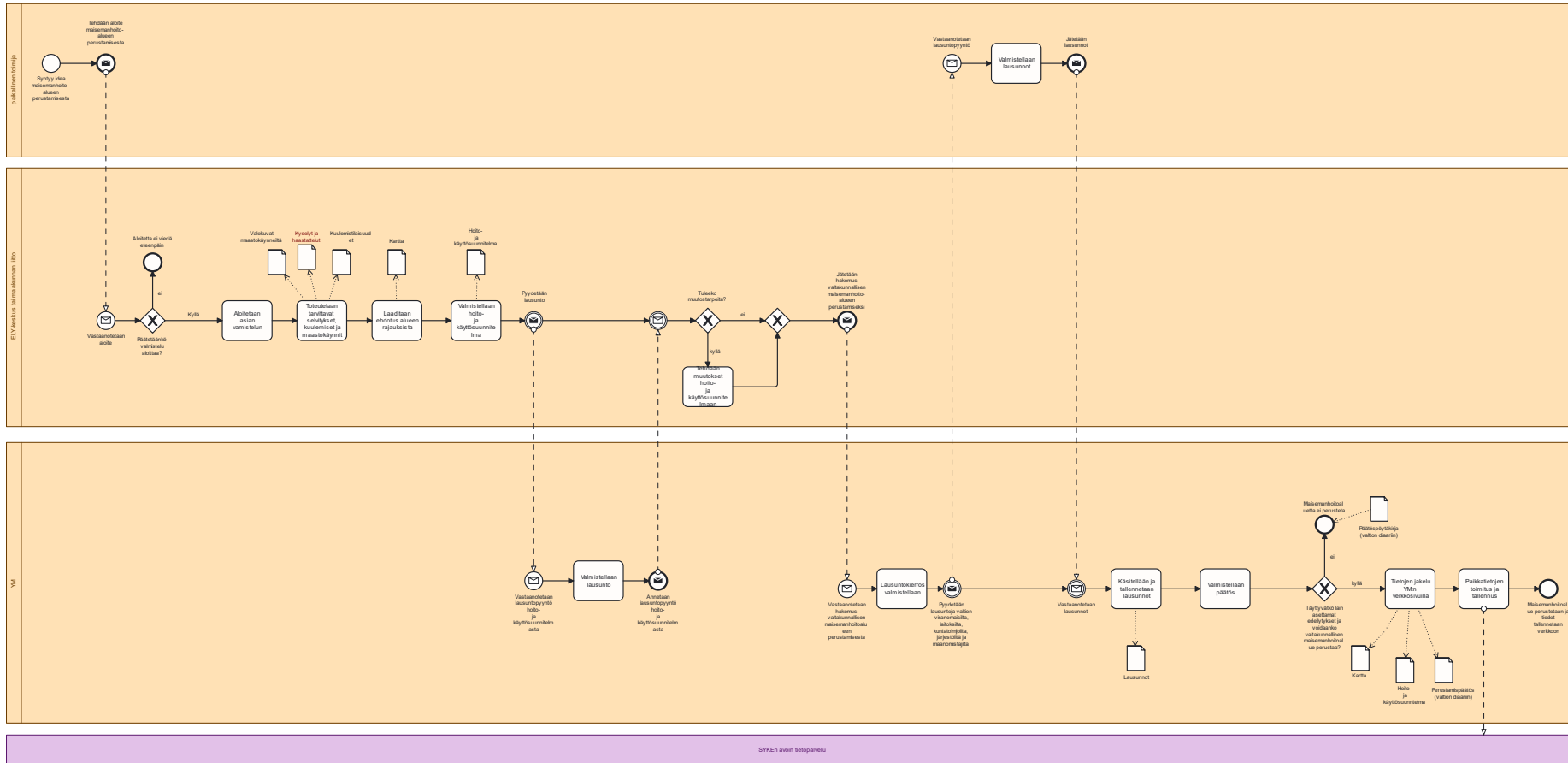
Perinnebiotooppien inventointi: nykytila

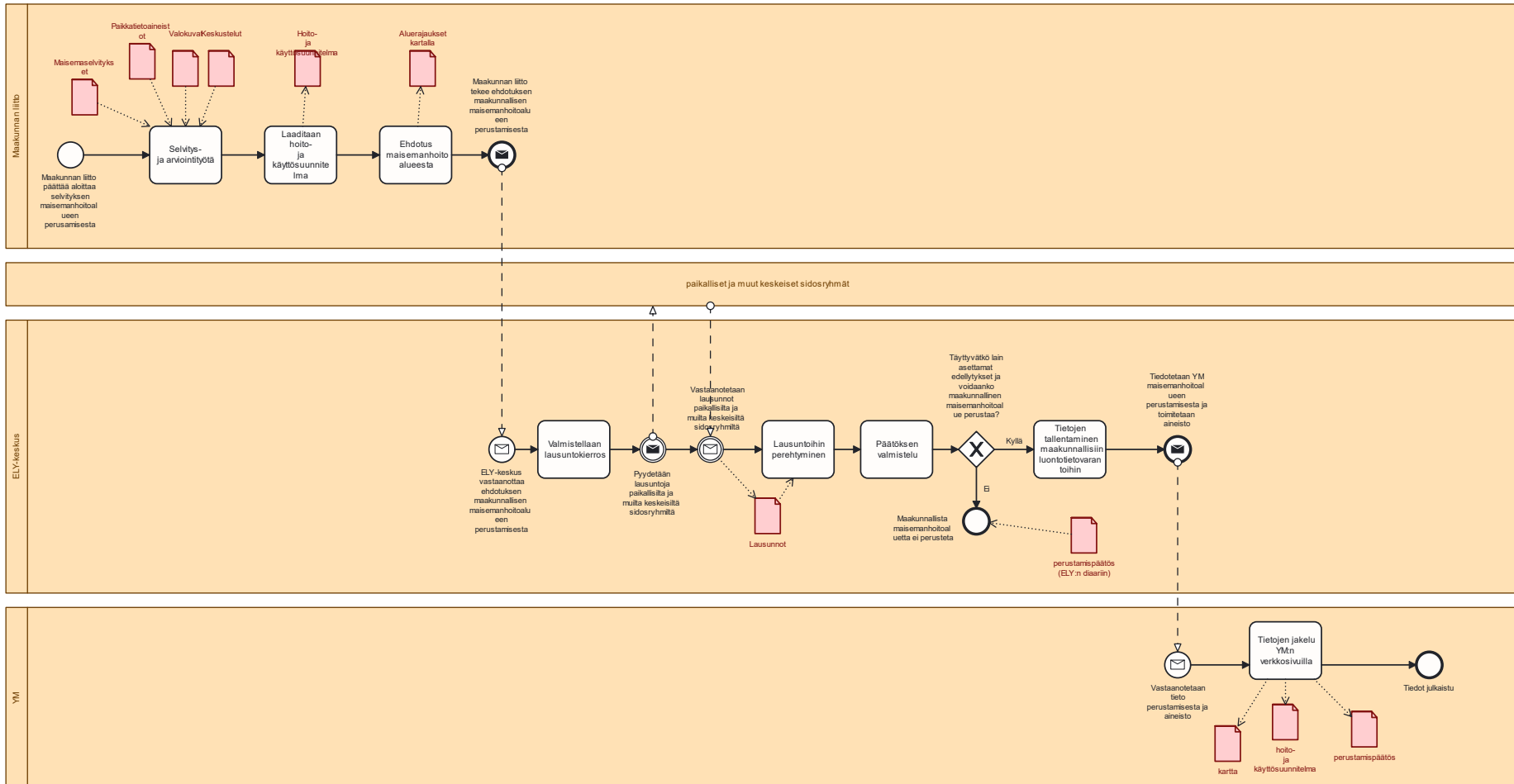
Perinnebiotooppien inventointi: tavoitetilä

Valtakunnalliset maisemanhoitoalueet: nykytila

Maakunnalliset maisemanhoitoalueet: nykytila

Kansalliset kaupunkipuistot: nykytila

